

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Emil Alfredsson

Den rättsliga regleringen av barnaga under
1900-talet
- en del i civiliseringsprocessen?

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Christian Häthén

Termin för examen: VT14

Innehåll

1	INLEDNING	9
1.1	SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	9
1.2	METOD OCH TEORI	9
1.3	MATERIAL	10
1.4	AVGRÄNSNINGAR	11
1.4.1	<i>Allmänt</i>	11
1.4.2	<i>Lite om begreppet aga</i>	12
1.5	FORSKNINGSLÄGE	12
1.6	DISPOSITION	13
2	SAMHÄLLSUTVECKLINGEN	14
2.1	DET SVENSKA SAMHÄLLET OCH OMVANDLING	14
2.2	FAMILJ OCH BARN	15
2.3	REKOMMENDERAD BARNUPPFÖSTRAN	15
3	FRÅN SJÄLVKLARHET TILL BEGRÄNSNINGAR	17
3.1	AGA OCH MISSHANDEL	17
3.2	AGANDERÄTTER	18
3.2.1	<i>Föräldrarätten</i>	18
3.2.2	<i>Skolagan</i>	18
3.2.3	<i>Husagan</i>	20
3.2.4	<i>Offentligt förordnad aga</i>	21
3.3	KROPPSAGA I BARNAVÅRDEN	21
3.4	SKOLAGAN INSKRÄNKTS I FOLKSKOLOR	26
3.5	HUSAGAN AVSKAFFAS	26
3.6	EN LAGSTADGAD AGANDERÄTT FÖR FÖRÄLDRAR	28
3.7	KROPPSAGAN I EN NY FOLKSKOLESTADGA	30
3.8	KROPPSAGAN I EN NY BARNAVÅRDSDLAG	31
3.9	SKOLAGAN INSKRÄNKTS	34
3.10	KROPPSAGAN UNDER UTREDNING I BARNAVÅRDEN	35
4	FRÅN BEGRÄNSNINGAR TILL FÖRBUD	38
4.1	KROPPSAGAN AVSKAFFAS I BARNAVÅRDEN	38
4.2	SKOLAGAN UNDER UTREDNING OCH DEBATT	40
4.3	FÖRÄLDRARS AGANDERÄTT INSKRÄNKTS	42
4.4	STRAFFRIHETEN FÖR AGA AVSKAFFAS	45
4.5	SKOLAGAN FÖRBJUDS I FOLKSKOLAN	48
4.6	KROPPSAGAN FÖRBJUDS I BARNAVÅRDEN	48
4.7	FÖRÄLDRARS AGANDERÄTT AVSKAFFAS	50
4.8	ETT UTTRYCKLIGT FÖRBUD MOT BARNAGA	55
5	ANALYS OCH SLUTSATSER	58
5.1	UTVECKLINGEN...	58
5.1.1	<i>... av den rättsliga regleringen av aga</i>	58
5.1.2	<i>... av gränsen mellan aga och lagstridig misshandel</i>	62
5.1.3	<i>... av lagstiftarens inställning till bruket av kroppsgaga</i>	62
5.2	EN DEL I CIVILISERINGSPROCESSEN?	66
5.2.1	<i>Orsaker</i>	66

5.2.2	<i>En civiliseringsprocess?</i>	69
5.2.3	<i>Kort om andra teorier</i>	70
5.3	SLUTSATSER OCH EN KOMMENTAR	71
6	BILAGA 1 – ETT URVAL AV RELEVANTA BESTÄMMELSER OM AGANDERÄTT	73
6.1	BESTÄMMELSER OM AGA I SKOLVÄSENDET	73
6.1.1	<i>Folkskolan</i>	73
6.1.2	<i>De allmänna läroverken</i>	74
6.2	BESTÄMMELSER OM AGA I BARNAVÅRDEN	75
6.3	FÖRÄLDRARÄTTSLIGA BESTÄMMELSER	78
6.4	STRAFFRÄTTSLIGA BESTÄMMELSER	78

Summary

At the beginning of the 20th century there were two types of rights to the use of corporal punishment of children – the parental right, including the use of that right *in loco parentis*, and rights to the use of corporal punishment that were similar in character to the parental right. This latter category included the right of teachers to use corporal punishment against pupils, the right of masters to use corporal punishment against their under aged servants and the use of corporal punishment in public childcare. Harm caused in the use of the legal right to corporal punishment was exempt of criminal charges in so far as the harm that was caused was modest.

During the first 20 years of the 20th century the use of corporal punishment was perceived as natural. The only limitations in its use were with regards to age and sex. Older children were held to be less susceptible to corporal punishment than younger children. Girls were held to be less susceptible to corporal punishment than boys. In general corporal punishment was believed to be for the good of the child, if employed correctly. The legal regulation reflected this.

In 1920 the rights of a master to the use of corporal punishment was abolished. This was a consequence of the fact that the relationship between a master and his servant had developed and no longer included the traditional paternal aspect. The use of corporal punishment in public grammar schools was abolished in 1928, a development apparently ahead of its time. The cause for this was probably a wider spread of modern ideas of child rearing within the bourgeoisie and the admittance of girls to the public grammar schools.

During the 1930's the scepticism towards the use of corporal punishment increased among pedagogues and psychologists. Corporal punishment was linked to abuse and the legislator restricted its use in both public elementary schools and public childcare. During the 1940's the option of childcare-boards to prescribe corporal punishment was abolished. This was motivated by the fact that corporal punishment was perceived as an out-dated method of child rearing. Soon after the use of corporal punishment on children in the custody of the public childcare was abolished as well. An effort towards an abolishment of the use of corporal punishments in public elementary schools was done as well, but halted when it faced joint opposition from the teachers.

In 1950 the parental right to corporal punishment was restricted. The legislator deemed it necessary to mark that corporal punishment of children should be avoided if possible. This stance was motivated with reference to the restrictions made in other rights to corporal punishment during the previous decade. In 1957 the exemption of criminal charges was abolished for the same reason. This in turn led to the faltering of opposition against

abolishing the use of corporal punishment in public elementary schools. Consequently it was abolished there as well.

During the 1960's the doctors began acknowledging the previously overlooked consequences of child abuse and corporal punishment was linked to it. In Parliament measures against child abuse were requested and the parental right to corporal punishment was abashed. In 1979 the legislator decided to expressly forbid corporal punishment and any other offensive treatment of children, in an effort to counteract child abuse, strengthen the rights of children and change public opinion on the corporal punishment of children.

It's doubtful that this development can be adequately explained as a result of the civilizing process. According to Jarrick's and Söderberg's elaboration on Norbert Elias' civilizing theory civilizing is an increased mutual consideration of others. The legal development shows an increased sensitivity and reaction to interpersonal violence against children, but this development cannot be said to be a consequence of an increasingly negative public opinion. Rather, the legislator perceived the need for change of a public opinion in favour of corporal punishment and sought to influence it in another direction through legal measures.

Sammanfattning

Vid 1900-talets början återfanns det aganderätter av två typer - föräldrars aganderätt, innefattande denna rätt härledd till andra i deras ställning, och aganderätter som låg föräldrarätten nära. I den senare kategorin var skolaga, husaga och aga inom barnavården särskilt framträdande. Det förelåg vidare straffrihet för skador som uppgick till ringa misshandel om de orsakats av bruket av en laglig rätt att aga.

Under 1900-talets första tjugio år var bruket av självklart. Det ansågs olämpligt i viss mån med hänsyn till barns ålder och kön. Äldre barn ansåg mindre lämpligt att aga än yngre barn. Flickor ansågs mindre lämpliga att aga än pojkar. I annat fall förutsattes korrekt utförd aga vara förbättrande för ett barn. Lagstiftningen reflekterade denna inställning.

1920 avskaffades husagan som en konsekvens av att det förhållande mellan husbonde och minderårigt tjänstefolk som låg till grund för aganderätten inte längre ansågs innehålla något uppfostringsansvar för husbonden. Skolaga avskaffades i allmänna läroverk, tillsynes före sin tid. Orsakerna var troligen en snabbare spridning av en modernare barnuppfostran i borgerligheten och flickors tillträde till allmänna läroverk.

Under 1930-talet ökade skepsisen mot bruket av kroppsaga bland pedagoger och psykologer. Bruket av aga kopplades till fall av vanvård och inskränktes i såväl barnavården som i skolan. Under 1940-talet avskaffades barnavårdsnämnders rätt att förordna om aga. Argumenten som anfördes härför var främst att aga var ett ”föräldrat” uppfostringsmedel. Snart avskaffades även bruket av aga av omhändertagna barn inom barnavården. En ansats till avskaffande av skolaga gjordes även, men avstannade efter hårt motstånd i lärarkåren.

1950 inskränktes föräldrars aganderätt. Lagstiftaren ansåg det nödvändigt att förtydliga att användandet av kroppslig bestraffning skulle undvikas om möjligt. Orsaken var den förändrade inställning aga som kom till uttryck i regleringen av andra aganderätter. 1957 avskaffades även straffriheten för utövad aganderätt av samma skäl. Detta ledde i sin tur till att folkskollärarnas motstånd mot ett agaförbud gav vika och ett förbud mot kroppslig bestraffning infördes i folkskolan. Under 1960-talet kom medicinsk forskning att uppmärksamma konsekvenserna av barnmisshandel och bruket av aga kopplades till detta. I riksdagen debatterades åtgärder mot barnmisshandel och avskaffande av föräldrars aganderätt blev en följd. 1979 valde lagstiftaren i ett försök att motverka barnmisshandel, styrka barns rätt och förändra det allmänna rättsmedvetandet att införa ett uttryckligt förbud mot all kroppslig bestraffning av barn. Syftet var i första hand pedagogiskt.

Det är tveksamt huruvida denna utveckling kan tillskrivas en civiliseringsprocess. Enligt Jarrick och Söderbergs utveckling av Elias’ teori

är civilisering ett utslag av ett ökat ömsesidigt hänsynstagande mellan människor. Rättsutvecklingen visar på en kraftigare reaktion mot interpersonellt våld mot barn, men utvecklingen föranleddes knappast av en ökad allmän opinion mot bruket av aga. Snarare uppfattade lagstiftaren att det allmänna rättsmedvetandet var positivt inställt till bruket av aga och sökte ändra denna inställning genom förändrad lagstiftning.

Förord

Jag hade inte tänkt skriva ett sådant där pretentiöst förord.

Så gick det med det...

Här följer ett pretentiöst och högtravande förord i föredömligt lättillgänglig punktform! Bon appétit!

En reflektion eller två (vem vet?):

- Man kan inte lyckas med allt. Varje personlig framgång medför oundvikligen en motgång av motsvarande dignitet. Det handlar om att prioritera vart man skördar sina framgångar. Den bittraste av motgångar går oftast att uthärda om man har i åtanke vilken framgång som gett upphov till den.

Ett stort tack till:

- Christian Häthén, för goda råd, uppmuntran och tålmod.
- Martin Sunnqvist och Rune Lavin, för välvillig hjälpsamhet med ett annat examensarbete än detta.
- Boelspexarna & Fritz Vilhelm m.fl., för att min studenttid lämnar mig med starkare minnen än betyg.

Ett synnerligen stort tack till:

- Lisa, för pil och granit i mängder.
- Patrik, för brödraskaplig vänskap och vänskapligt brödraskap.
- Mamma och pappa, för allt.
- Madelene, för att du är mer än vad jag förtjänar.

Och en dedikation:

- I fullkomlig anspråkslöshet tillägnas vad undertecknad hittills åstadkommit av värde med sitt alldeles utomordentligt vanliga liv minnet av Maggan Alfredsson.

Inte utan betänkligheter nedtecknat av Emil Alfredsson

De djupa källarvalven

Juridicum, Lund

Universum med omnejd

Förkortningar

SL	1864 års strafflag
1878 års läroverksstadga	Kongl. Maj:ts nådiga stadga (1878:53) för rikets allmänna läroverk
1897 års folkskolestadga	Kongl. Maj:ts förnyade nådiga stadga (1897:108) angående folkundervisningen i riket
1902 års lag om vanartiga och sedligt försummade barn	Lag (1902:67) angående uppfostran åt vanartiga och i sedligt avseende försummade barn
1918 års förslag till giftermålsbalk m.m.	Bihang till Riksdagens protokoll vid lagtima riksdagen i Stockholm år ... 1920. Samling 2. Avd. 2. Bd 1, Lagberedningens förslag till giftermålsbalk m.m., Riksdagen, Stockholm, 1920, Lagberedningens förslag till revision av giftermålsbalken och vissa delar av ärvda balken. IV.
1918 års fortsättningsskolstadga	Kungl. Maj:ts nådiga stadga (1918:1001) för fortsättningsskolan
1918 års högre folkskolestadga	Kungl. Maj:ts nådiga stadga (1918:1064) för högre folkskolor
1921 års barnavårdsbetänkande	Fattigvårdslagstiftningskommittén, <i>Barnavårdslagstiftningen.</i> , [Fattigvårdslagstiftningskommitté], [Stockholm], 1921
1921 års folkskolestadga	Kungl. Maj:ts förnyade stadga (1921:604) angående folkundervisningen i riket
1924 års barnavårdslag	Lag (1924:361) om samhällets barnavård och ungdomsskydd (barnavårdslag)

1928 års läroverksstadga	Kungl. Maj:ts stadga (1928:412) för 1928 års läroverksstadga rikets allmänna läroverk
1937 års skyddshemsstadga	Kungl. Maj:ts stadga (1937:860) för skyddshemmen
1946 års ungdomsvårdskolestadga	Kungl. Maj:ts stadga (1946:582) för skolor tillhörande barn- och ungdomsvården
1958 års folkskolestadga	Kungl. Maj:ts stadga (1958:399) för folkskolor, fortsättningsskolor och försöksskolor (folkskolestadga)
1960 års barnavårdslag	Lag (1960:97) om samhällets vård av barn och ungdom (barnavårdslag)
1LU	Första lagutskottet
2LU	Andra lagutskottet
ABU	Allmänna beredningsutskottet
RA prot.	Ridderskapet och adelns protokoll
AK	Andra kammaren
Avd.	Avdelning
BrB	Brottsbalken
FB	Föräldrabalken
FK	Första kammaren
K. Prop.	Kungl. Maj:ts proposition
LBiÄ	Lag (1920:407) om barn i äktenskap
Ligapojkskommitténs betänkande nr I	Bihang till Riksdagens protokoll vid lagtima riksdagen i Stockholm år ... 1902. Samling 2. Afd. 2, Komitébetänkanden m. m., Bd 1, Riksdagen, Stockholm, 1902, Komitén för utredning af frågan om åtgärder för beredande af lämplig

uppfostran dels åt minderåriga
förbrytare dels ock åt vanartade och
i sedligt afseende försummade
barn, *Betänkande och förslag. 1,*
Betänkande och förslag angående
minderåriga förbrytares
behandling, Stockholm, 1898

Ligapojkskommitténs betänkande nr II Bihang till Riksdagens protokoll
vid lagtima riksdagen i Stockholm
år ... 1902. Samling 2. Afd. 2,
Komitébetänkanden m. m., Bd 1,
Riksdagen, Stockholm, 1902,
Komitén för utredning af frågan om
åtgärder för beredande af lämplig
uppfostran dels åt minderåriga
förbrytare dels ock åt vanartade och
i sedligt afseende försummade
barn, *Betänkande och förslag. 2,*
Betänkande och förslag angående
vanartade och i sedligt afseende
försummade barns behandling,
Stockholm, 1900

LU Lagutskottet

Mem. Memorial

Mot. Motion

Prop. Proposition

Prot. Protokoll

Rskr Riksdagens skrivelser

SOU Statens offentliga utredningar

SU Statsutskottet

Utl. Utlåtande

1 Inledning

1.1 Syfte och frågeställningar

1979 var Sverige först i världen med ett lagstadgat förbud mot kroppsaga av barn. Förbudet hade föregåtts av successiva inskränkningar i föräldrars och andra personers rätt att bruka aga mot barn. Syftet med denna uppsats är att utreda hur och varför lagstiftarens inställning till bruket av kroppsaga mot barn förändrades under 1900-talet och huruvida denna förändring kan sägas vara en följd av en civiliseringsprocess.

För att uppfylla detta syfte kommer jag utgå ifrån följande frågeställningar:

Hur förändrades den rättsliga regleringen av kroppsaga av barn under perioden?

Hur förändrades lagstiftarens inställning till kroppsaga av barn under perioden?

Kan rättsutvecklingen sägas vara en följd av civiliseringsprocessen enligt Jarricks och Söderbergs utveckling av Norbert Elias' civiliseringsteori?

1.2 Metod och teori

För uppfyllandet av uppsatsen syfte skall jag tillämpa rättshistorisk metod. Detta innebär till skillnad från annan juridisk metod att rättsutveckling analyseras mot bakgrund av sin kulturella, politiska och ideologiska kontext. Till frågorna när, var och hur bifogas frågan varför?

Den teori utifrån vilken rättsutvecklingen skall analyseras är den vidareutveckling av Norbert Elias civilisationsteori som presenterats av Jarrick och Söderberg. Elias presenterade 1939 sin civiliseringsteori i verket *Über den Prozess der Zivilisation*.¹ Enligt Elias innebär civiliseringen en förändring i personlighetstrukturen och han kopplar civilisering till förbättrad impuls kontroll samt ökad empati och känslighet för våld. Processen påbörjades enligt Elias genom den centralmaktens framväxt och dess monopoliserande av våld, vilket inskränkte enskilda individers spelrum och framtvingade en beteendeförändring.² Enligt Jarrick och Söderberg kan civiliseringsprocessen definieras som: ”ett ökat ömsesidigt hänsynstagande

¹ Översatta till svenska i Elias, Norbert, *Civilisationsteori. D. 1, Sedernas historia*, Atlantis, Stockholm, 1989 & Elias, Norbert, *Civilisationsteori. D. 2, Från svärdet till plikten: samhällets förvandlingar*, Atlantis, Stockholm, 1991.

² Elias, 1989 & 1991; Bergenlöv, 2009, s. 157; Andersson, Hans, Jarrick, Arne & Söderberg, Johan (red.), *Människovärdet och makten: om civiliseringsprocessen i Stockholm 1600-1850*, Stockholmia, Stockholm, 1994, s. 11.

mellan människor."³ De presenterar fyra olika aspekter utifrån vilka civiliseringsprocessen kan spåras: respekten för människoliv, omsorgen för svaga grupper, rätten till likvärdig behandling och personlig autonomi och tolerans. Den första rör respekten för människoliv och människovärde samt reaktionen mot våld och brutalitet. Det är det interpersonella våldet som är av intresse för bedömningen. Detta beskrivs som den kanske mest fundamentala sidan av det mänskliga samhället. Den andra aspekten rör samhällets vilja att fördela sina resurser till och sörja för svagare grupper i samhället. Det som undersöks är i vilken grad människor visar omsorg med sådana svagare grupper, särskilt i faktisk handling. Den tredje aspekten rör utrymmet för människor att delta i samhällslivet på lika villkor oavsett kön, klass eller annan ställning. Här ingår även likvärdig behandling av människor i rättsliga sammanhang. Den fjärde och sista aspekten rör personlig autonomi och tolerans för andras uppfattningar. Konstitutionella fri- och rättigheter är ett viktigt inslag för bedömning av denna punkt. Dessa fyra aspekter kan hamna i konflikt, menar Jarrick och Söderberg, men de har gemensamt att de förutsätter en ömsesidig respekt och hänsynstagande mellan människor. Civiliseringshistorien handlar om framväxten av empati mellan människor. Det uttrycks av Jarrick och Söderberg som att: *"en civiliserad människa tar hänsyn till andra människors behov då hon handlar för att tillfredsställa sina egna."*⁴ I och med civiliseringens fortlöpande utvidgas succesivt de grupper som innefattas i *andra*. Till slut kommer alla människor uppfattas som moraliskt relevanta.⁵ Avslutningsvis konstaterar de att resonemanget överfört till det makrosociala medför att ett samhälle civiliseras då det *"bygger in empatiska hänsyn som handlingskrav för sina institutioner."*⁶

1.3 Material

Det material som kommer användas för att utreda rättsutvecklingen är främst lagtext, offentligt tryck och doktrin. Kroppsaga har varit rättsligt reglerad i diverse skilda lagstiftningar och det är framförallt i offentligt tryck, i form av förarbeten och riksdagstryck, som lagstiftningens bakgrund och syfte kan utläsas. Svårigheter föreligger vad gäller praxis. Barnaga var länge socialt accepterat och lagligen föreskriven. I de fall då våld utövats över gränsen för vad som ansågs lagligt var det dock inte säkert att detta kom till domstolsprövning. Offret för misshandeln var ett barn som oftast stod i beroendeställning till den som utövade våldet. Vidare föll denna typ av misshandel längre inte under allmänt åtal. Det råder således brist på relevant praxis på området. I brist på praxis är det framförallt doktrin som tillämpas för att utreda lagstiftningen tillämpning.

Ett problem vad gäller regleringen av skolan och agan av barn i barnavården är att de stadgor i vilken dessa regleras tillhörde Kungl. Maj:ts

³ Jarrick & Söderberg, 1994s. 9.

⁴ Jarrick & Söderberg, 1994, s. 10.

⁵ Jarrick & Söderberg, 1994, s. 9 ff.

⁶ Jarrick & Söderberg, 1994, s. 11.

administrativa lagstiftning. Det finns således inte samma utförliga material att studera vad gäller bakgrund och syfte. Här får helt enkelt formuleringarna tala för sig själva.

Lagstiftning reflekterar till viss del samhällets normer, det skall dock inte sättas ett likhetstecken mellan lagstiftning och opinion. Denna studie rör dock lagstiftarens syn på våld mot barn och hur denna kom till uttryck och förändrades under 1900-talet. Lagstiftarens inställning och den allmänna opinionens stämmer inte nödvändigtvis överens. Det är inte heller säkert att föräldrars tuktorätt brukades som sådan.

Debatterna i riksdagen är en viktig del av lagstiftningsprocessen. Här är de särskilt intressanta då man tidigt kan se och spåra utvecklingstendenser. De är dock avsedda att övertyga och har ett politiskt budskap. De är inga rättskällor utan endast indikatorer på en utveckling, och det är också så de används i denna framställning.

1.4 Avgränsningar

1.4.1 Allmänt

Den tidsperiod som valts för studien är 1900-1979. Anledningen till detta är att det var först under 1900-talet äga av barn började ifrågasättas i större utsträckning och blev en viktig fråga även för lagstiftaren. Den naturliga slutpunkten för studien är det totala förbud mot all kroppslig bestraffning av barn som infördes 1979.

Geografiskt är studien begränsad till Sverige. De nationella förhållandena och den nationella rätten kommer vara i fokus. Internationell rätt och internationella förhållanden kommer endast beröras i den mån de har relevans för ämnet. Sverige var ett föregångsland vad gäller agaförbud. Av denna anledning är det internationella inflytandet över den nationella utvecklingen tämligen begränsat.

Äga av barn har förekommit i flera delar av samhället. Det är inte möjligt, med hänsyn till framställningens begränsade omfång, att utreda och redogöra för all rättslig reglering av äga. Jag har valt att fokusera på ett antal olika lagstiftningar inom vilken aganderätt förekommit. Förklaringen till mitt urval är aganderätterna kunde delas upp i två huvudkategorier. De som härleddes från föräldrarätt och de som inte gjorde det. Den viktigaste av dessa är föräldrarätten och denna berörs i framställning. Bland de aganderätter som inte härleddes från föräldrarätt fanns de som låg föräldrarätten nära och de som var av rent disciplinär karaktär, t.ex. skeppsbefälshavares aganderätt.⁷ Jag har valt att fokusera på de tre viktiga former av aganderätt som låg föräldrarätten särskilt nära, d.v.s. skolaga i det allmänna skolväsendet, husaga enligt 1833 års legostadga och äga inom

⁷ Thyren, Johan C. W., Kommentar till strafflagen Kap.14, 2., öfversedda uppl., Gleerup, Lund, 1918, s. 67 f.

barnvården. Liknande aganderätter förekom i HB och inom fattigvården. Denna studie kan dock omöjligen vara heltäckande och jag har därför valt ut de viktigaste lagstiftningarna. Valet av barnvården före fattigvården motiveras av att barnvården fokuserar på just vården av barn, medan fattigvården utöver vården av fattiga barn hade en bredare verksamhet. Barnvården är därför mer intressant med hänsyn till denna uppsats syfte.

1.4.2 Lite om begreppet aga

Aga är ett begrepp som inte är helt oproblematiskt att använda. Nationalencyklopedin definierar aga som kroppslig bestraffning av barn eller underlydande i uppfostringssyfte.⁸ I allmänt språkbruk skulle det troligen dock endast anses innefatta det förstnämnda. Det har historiskt sett skett en förskjutning i begreppets innebörd, som tidigare var mycket vidare. Det ansågs under 1800-talet innefatta inte bara kroppslig bestraffning utan även andra mildare uppfostrande åtgärder. Den sista nivån av uppfostringsåtgärder var kroppslig bestraffning. Att aga var synonymt med att uppfostra. Dock har begreppet i nutid kommit att endast innefatta denna sista nivå. Aga har inte heller uteslutande använts om kroppslig bestraffning av barn. Husaga innefattade exempelvis 1800-talet även sådan kroppslig bestraffning av vuxna och aga användes även för kroppslig bestraffning av mer disciplinär karaktär.⁹ Det som utreds i denna uppsats är regleringen av barnaga, d.v.s. kroppslig bestraffning av barn i uppfostringssyfte - om, hur och varför bruket av den tillåtits. För att inte orsaka missförstånd skall här förtydligas att jag använder kroppsgaga, barnaga och aga synonymt. De syftar alla på kroppslig bestraffning av barn i uppfostringssyfte.

1.5 Forskningsläge

Lundahistorikern Eva Bergenlöv har i sin avhandling *Drabbade barn*¹⁰, från 2009, undersökt barnaga i Sverige från 1500-talet och framåt och försökt förklara varför Sverige var först i världen med ett förbud mot aga. Hon har studerat både lagstiftning, praxis och uppfostringslitteratur för att försöka måla upp en helhetsbild av bruket av aga i svensk historia. Det är ett väl utfört arbete, men går inte in i större detalj på den rättsliga regleringen. Jonas Qvarsebo har i sin avhandling *Skolbarnets fostran*¹¹, från 2006, gjort en diskursanalys av debatten om skolaga mellan 1942-1962, då det svenska skolsystemet skulle omorganiseras till en enhetsskola, dels i den formella politiska arenan men även utanför den. Mats Kumlien, professor i rättshistoria vid Uppsala universitet, har i sin avhandling *Uppfostran och*

⁸ Aga, NE.

⁹ Jfr Thyren, 1918, s. 67 f.

¹⁰ Bergenlöv, Eva, *Drabbade barn: aga och barnmisshandel i Sverige från reformationen till nutid*, Nordic Academic Press, Lund, 2009.

¹¹ Qvarsebo, Jonas, *Skolbarnets fostran: enhetsskolan, agan och politiken om barnet 1946-1962*, Institutionen för tema, Tema Barn, Linköpings universitet, Diss. Linköping : Linköpings universitet, 2006, Linköping, 2006.

*straff*¹², från 1997, studerat den mentalitet som genomsyrade 1902 års lag om vanartiga och sedligt försummade barn och huruvida denna lagstiftning kan anses ha varit progressiv eller inte. Idéhistorikern Claes Ekenstam har i sin avhandling *Kroppens idéhistoria*¹³, från 1993, studerat hur människor formats genom föreställningar om kroppen. Han berör kortfattat barnuppfostran och utvecklingen bruket av aga ur ett idéhistoriskt perspektiv.

1.6 Disposition

Dispositionen i denna uppsats är huvudsakligen kronologisk. Flera olika lagstiftningar berörs i denna framställning och de processer som lett till deras utveckling har skett parallellt och ofta sammanflätat med varandra. För att underlätta läsningen behandlas de olika lagstiftningarna i särskilda avsnitt. Denna uppdelning må vara lämplig ur pedagogisk hänsyn, men kan vara en aning missvisande. Jag har försökt att placera avsnitten i ett kronologiskt mönster. Kronologin är dock i viss mån en konstruktion och till viss del otymplig, då de en klar tidsmässig gräns mellan parallellt utvecklande rättsområden inte alltid varit möjligt att formulera. Läsaren skall därför vara uppmärksam på att redogörelsen i ett avsnitt exempelvis kan sluta med en lagändring 1927, medan redogörelsen i det därpå följande avsnittet tar sin början i en utredning 1924.

Uppsatsen är uppdelad i fyra delar. Den första berör mycket översiktligt samhällsutvecklingen under sent 1800-tal och 1900-talet i allmänhet, familjens förändring och barnuppfostrans utveckling. Detta avsnitt syftar till att ge läsaren en grundläggande förståelse för de samhällsförändringar som skedde under perioden och hur de påverkade familjestrukturer och barnets ställning. Det andra avsnittet rör den rättsliga regleringen vid sekelskiftet 1900 och dess utveckling fram till och med ca 1940. Rubriken för detta avsnitt *Från självklarhet till begränsningar* ämnar illustrera tendenserna i rättsutvecklingen och förklarar också varför tidsperioden uppdelats på detta sätt. Det tredje avsnittet bär rubriken *Från begränsningar till förbud* och rör rättsutvecklingen ca 1940 till 1979. I den fjärde delen analyseras det redogjorda materialet och slutsatserna presenteras.

Då ett stort antal bestämmelser av varierade ordalag förekommer i följande framställning har jag så långt som möjligt försökt att beskriva bestämmelsernas innehåll istället för att citera dem. Jag har dock valt att bifoga de viktigare bestämmelserna om aga och aganderätt i en bilaga, för att den intresserade läsaren närmare skall kunna studera dem. Bestämmelserna i denna bilaga citeras utan moderniserad stavning.

¹² Kumlien, Mats, Uppfostran och straff: studier kring 1902 års lagstiftning om reaktioner mot ungdomsbrott, Institutet för rättshistorisk forskning, Stockholm, 1997.

¹³ Ekenstam, Claes, *Kroppens idéhistoria: disciplinering och karaktärsdanning i Sverige 1700-1950*, Gidlund, Diss. Göteborg : Univ., Hedemora, 1993.

2 Samhällsutvecklingen

2.1 Det svenska samhällets omvandling

Under 1800-talets senare hälft påbörjades en omvandling det svenska samhället, både socialt och ekonomiskt. Det agrara samhället gav vika för urbanisering och industrialisering.¹⁴ Sverige upplevde en befolkningsökning under 1800-talet, från ca 2 milj. vid århundradets början till ca 5 milj. vid dess slut.¹⁵ I mitten på 1800-talet förbättrades näringslivet rättsliga förutsättningar vilket påskyndade industrialiseringen. Fr.o.m. 1870 ökade den industriella utvecklingen och kring sekelskiftet hade industrin gått om jordbruket som Sveriges största näring. Därefter ägde ett industriellt genombrott rum och det svenska samhället omvandlades snabbt från ett agrarsamhälle till ett industrisamhälle dominerat av lönearbetare. Denna utveckling medförde även en omfattande urbanisering.¹⁶

De nya ekonomiska och sociala förhållanden som presenterade sig genom den pågående samhällsomvandlingen ställde nya krav på staten. Statsmakten fick ta övergripande ansvar för ekonomiska och sociala frågor och utvecklingen gick mot en allt mer intervenerande statsmakt.¹⁷ Från att socialhjälp tidigare varit upp till de enskilda kyrko- eller bysamfälligheterna att ordna började staten från och med 1800-talets andra hälft att ta ett allt större ansvar för sociala frågor. Detta skedde i samverkan med privata filantropiska organisationer. Staten har under denna tid beskrivits som en socialhjälpstat.¹⁸

Kring sekelskiftet höjdes även kraven på demokratisering. 1909 utökades rösträttens omfattning. Efter det första världskriget och krigstidens svårigheter kom det demokratiska genombrottet. 1919 beslutade riksdagen om allmän och lika rösträtt till riksdagens bägge kamrar.¹⁹ Efter 1920-talets depressioner tog socialdemokraterna över regeringsmakten 1932. Härefter ökade det statliga engagemanget i ekonomiska frågor och socialpolitiken fick ett genombrott. Den socialdemokratiska regeringen ville bygga ett nytt och jämlikt samhälle genom en aktiv statsmakt; folkhemmet skulle byggas. Härför anlätades experter såsom sociologer, ekonomer, arkitekter och jurister. Det rationaliserande har kallats social ingenjörskonst.²⁰ Fram till 1976 var socialdemokraternas regeringsmakt obruten och Sverige under

¹⁴ Hedenborg, Susanna & Kvarnström, Lars (red.), *Det svenska samhället 1720-2010: böndernas och arbetarnas tid*, 4., rev. och uppdaterade uppl., Studentlitteratur, Lund, 2013, s. 184.

¹⁵ Hedenborg & Kvarnström, 2013, s. 237.

¹⁶ Morell, Mats & Hedenborg, Susanna (red.), *Sverige - en social och ekonomisk historia*, Studentlitteratur, Lund, 2006, s. 77 & 79.

¹⁷ Hedenborg & Kvarnström, 2013, s. 184.

¹⁸ Hedenborg & Kvarnström, 2013, s. 187 ff.

¹⁹ Hedenborg & Kvarnström, 2013, s. 217-224.

²⁰ Hedenborg & Kvarnström, 2013, s. 267 & 284 f; Morell & Hedenborg, 2006, s. 97 f.

1900-talet kan beskrivas som ett socialdemokratiskt samhälle. Folkhemsbygget fortgick under hela denna tid, med social välfärd, hem och familj, arbetsmarknadspolitik och ekonomisk stabilitet som kärna.²¹

2.2 Familj och barn

Grunden för den samhällsideologi som rådde mellan 1600-talets början och 1800-talets var hustavlan i Luthers lilla katekes. En uppluckring av denna ideologi påbörjades under 1800-talet, men den levde fortfarande kvar hos landsbygdens befolkning långt in på 1800-talet.²² Hustavlan angav regler för människors samlevnad i en strikt hierarkisk ordning. Samhället delades in i tre stånd, den s.k. treståndsläran. Inom varje stånd fanns en av Gud given myndighet som skulle åtlydas.²³ De tre stånden var det andliga ståndet, det politiska eller överhetsståndet och hushållsståndet. Hushållsståndet bestod av äkta makar, föräldrar, barn och tjänstefolk. Föreståndaren i detta stånd var husbonden. Hustru, barn och tjänstefolk var skyldiga honom lydnad och han var skyldig dem en faderlig fostran och underhåll.²⁴ Att ett barn skulle arbeta var en självklarhet i det agrara samhället. Familjen utgjorde en produktionsenhet som krävde samtliga medlemmars arbete. Arbetet var ett sätt att fostra barnen för vuxenlivet.

Under det sena 1800-talet och tidiga 1900-talet förändrades dessa strukturer. Borgarfamiljen blev idealbilden - en försörjande man och en hemmavarande hustru. Barnarbete avtog under det sena 1800-talet, dels på grund av spridningen av en modernare uppfattning av barndom och dels på grund av effektivisering. Barn skulle inte längre sörja för familjen utan leka och gå i skola. Huruvida detta borgerliga ideal reflekterades i verkligheten är en annan sak. De äldre patriarkala och hierarki familjestrukturerna började brytas ner i och med demokratiseringen och kvinnorrättskampen.²⁵

2.3 Rekommenderad barnuppfostran

Att barn skulle uppfostras genom lydnad var en central idé inom barnuppfostran från tidigmodern tid och in på 1900-talet. Under 1700-talet inleddes, efter ett par års tämligen kravlös period, en fostran till lydnad, inkluderande en del stränga metoder såsom skrämsel och aga. Under 1800-talets kom kravet på lydnad att utsträckas även till de allra minsta och lydnadsuppfostran kulminerade under 1900-talets första hälft. Under tiden skedde dock en förskjutning i de rekommenderade metoderna för hur lydnad

²¹ Hedenborg & Kvarnström, 2013, s. 266.

²² Pleijel, Hilding, *Hustavlans värld: kyrkligt folkliv i äldre tiders Sverige*, Verbum, Stockholm, 1970, s. 23 f; Bergenlöv, 2009, s. 61.

²³ Harnesk, Börje, *Legofolk: drängar, pigor och bönder i 1700- och 1800-talens Sverige*, Univ., Diss. Umeå : Univ., Umeå, 1990, s. 41 f; Pleijel, 1970, s. 33 f, 69 f.

²⁴ Pleijel, Hilding, *Husandakt, husaga, husförhör och andra folklivsstudier*, Diakonistyrelsen, Stockholm, 1965, s. 9 ff; Pleijel, 1970, s. 31-35; Bergenlöv, 2009, s. 61 f; hustavlan, NE.

²⁵ Heywood, Colin, *Barndomshistoria*, Studentlitteratur, Lund, 2005, s. 257 & 265 ff; Hedenborg & Kvarnström, 2013, s. 240 f.

skulle uppnås. Större avseende skulle fästas vid barnens personlighet och på förseelsens beskaffenhet och individualisering av bestraffningar började förordas.²⁶

Under 1900-talet ökade motviljan mot kroppsliga straff bland pedagoger. Ekenstam anser att detta till viss del kan förklaras med ett växande intresse för barnets inre moral. Han menar att man istället för att utifrån kontrollera barnet sökte lära det inre självkontroll, en metod som förknippas med den under perioden allt mer betydelsefulla borgerlighetens uppfostringsideologi. För svenska, och även internationella, förhållanden var Ellen Key en viktig författare. 1900 publicerade hon sin banbrytande bok *Barnets århundrade* i vilken hon ondgjorde sig vad hon kallade för strykpedagoger. Hon tog bestämt avstånd från alla former av aga och förespråkade istället behärskning och vikten av att utgöra en god förebild. Hon menade att aga kränkte barn fysiska och psykiska integritet och endast förstärkte negativt beteende.²⁷

Under 1900-talets första hälft genomgick barnuppfostran en rationalisering och ett ”förvetenskapligande”²⁸. Kroppslig bestraffning ersattes av mer utstuderade metoder som inkluderade att genom kroppsspråk och tonfall använda barnets fruktan att förlora föräldrarnas affektion. Traditionella metoder byttes ut mot pedagogiska metoder. Under 1930-talet fick psykologin ett allt större inflytande över pedagogiken och detta inflytande förstärktes under de följande decennierna. Experter tog ett tydligt avstånd från bruket av kroppsliga och handfasta tillrättavisningar, såsom aga. Fokus lades istället på de inre processerna och uppfostringsideologin var rationell. Den inställning till barnet som rådde beskrivs av Ekenstam som objektiv och manipulerande. Ambitionen var fortfarande föräldrarna skulle forma barnet, men avstånd togs från auktoritära metoder. Positiva metoder var nu det rekommenderade. Att uppmuntra och förstärka önskvärt beteende och inte tvärtom. Kortfattat kan det sägas att målet med barnuppfostran under hela perioden var att forma barnet. Det var de rekommenderade metoderna för formandet av barnet som förändrades och blev mer vetenskapliga och komplexa.²⁹

²⁶ Ekenstam, 1993, s. 74 ff.

²⁷ Bergenlöv, 2009, s. 130 ff; Ekenstam, 1993, s. 74 ff.

²⁸ Ekenstam, 1993, s. 76.

²⁹ Ekenstam, 1993, s. 74 ff.

3 Från självklarhet till begränsningar

3.1 Aga och misshandel

Aganderätt har alltid tillkommit föräldrar och andra personer. 30 kap. missgärningsbalken i 1734 års lag bar titeln *Om barn, eller tjänstehjon, dräps av våda*. I 3 § stadgades att föräldrar som agade sitt barn så hårt att det dog skulle böta full eller halv bot, som saken var till, för vådadråp. Enligt 4 § skulle husbonde en som gjorde detsamma med sitt tjänstehjon böta som för vanligt dråp.³⁰ Vidare stadgades att om en övermage – en omyndig – svor skulle denne agas med ris av sina föräldrar eller sin husbonde, efter form och vanart till. Underlåtelse att verkställa denna aga var bötesbelagd.³¹ En implicit rätt till och ett tvång att utöva kroppsaga har sedan länge förekommit i svensk rätt.

Gränsen mellan kroppsaga och misshandel reglerades vid 1900-talets början i 14 kap. 16 § SL. Där föreskrevs att den som under utövning av laga rätt att aga den som stod under dennes lydnad och tillfogade honom skada som endast uppgick till ringa misshandel inte skulle fällas till straff.³² Denna bestämmelse stadgade indirekt att all aga som översteg ringa misshandel var lagstridig misshandel. Gränsen mellan misshandel och aga gick alltså vid gränsen för misshandel av normalgraden och ringa misshandel. 14 kap. 16 § SL bestod i oförändrat skick t.o.m. 1957.³³ Ringa misshandel var misshandel av vilken ”ringare eller ingen skada följt”.³⁴ Med ringa skada avsågs köttår, förutsatt att inget lyte eller sårfeber uppkommit, samt blånad och blodvite.³⁵ Med blodvite menades ett blödande sår.³⁶ Den som med laga rätt att aga tillfogat skador som inte översteg denna gräns var således fri från straffansvar. Förutsatt att ingen permanent skada i form av lyten uppstod fick den med laga rätt att aga utöva en – med dagens mått mätt - inte oansenlig mängd våld.

Att den laga rätten att aga överskridits, t.ex. om en husbonde gett mer än *måttlig* husaga, medförde inte att straffriheten frånföll. Det avgörande för huruvida en gärningsperson omfattades om bestämmelsen var om denne innehade laga aganderätt, inte hur denna rätt utövats.³⁷ Straffriheten gällde

³⁰ 30 kap. 3-4 §§ MB, Sverige., *Sveriges rikes lag: gillad och antagen på riksdagen år 1734*, Faks.-utg. till 250-årsdagen av lagens tillkomst efter den första i antikva tryckta upplagan av år 1780, Inst. för rättshistorisk forskning, Stockholm, 1984, s. 152 f.

³¹ 3 kap. 3 § MB, *Sveriges rikes lag: gillad och antagen på riksdagen år 1734*, 1984, s. 127.

³² 14 kap. 16 § SL.

³³ Jfr Prop. 1957:170, s. 1 f; NJA 1957 s. 537.

³⁴ 14 kap. 13 § SL.

³⁵ Carlén, 1866, s. 248.

³⁶ blodvite, NE.

³⁷ Jfr Prop., 1957:170, s. 17; NJA 1957 s. 537.

oavsett om den som utdelat aga gjort det med uppsåt att verka för den agades förbättring eller inte. Om agan uppfattats som befogad var denna bestämmelse tillämplig, oavsett orsaken till denna uppfattning eller huruvida den var korrekt. Hade den som utövat agan däremot inte uppfattat handlingen som objektivt befogad fanns det dock inget hinder att den bedömdes som misshandel.³⁸ En försvårande omständighet vid beivrande av aga som övergått till misshandel var att misshandel, såväl grov som av normalgraden, inte föll under allmänt åtal.³⁹

3.2 Aganderätter

3.2.1 Föräldrarätten

Ännu vid 1900-talets början saknades det en närmare reglering av föräldrars aganderätt. Det saknades överhuvudtaget en enhetlig reglering av föräldrarätten. Endast bestämmelser utspridda över diverse lagstiftningar fanns att tillgå. 1918 förklarade lagberedningen för den nya giftermålsbalken m.m. detta tillstånd med två anledningar. Den första, som enligt beredningen var av särskild relevans, var att förhållandet mellan barn och föräldrar var av sedlig snarare än rättslig karaktär och att deras inbördes kärlek ansetts utgöra den bästa garantin för uppfyllande av deras respektive plikter mot varandra. Vidare hade mannens dittills innehavda ställning som hustruns målsman och barnens förmyndare samt förbudet mot avtal och civila rättegångar mellan makar gjort att rättslig reglering av familjemedlemmars inbördes förpliktelser ansetts opåkallad - då dessa ändå inte kunde genomdrivas juridiskt.⁴⁰

Trots brist på uttryckligt stadgande var föräldrars aganderätt en självklarhet som förutsattes i SL. Utövandet av föräldrars aganderätt reglerades endast genom denna bestämmelse. Det var vidare otvivelaktigt att denna rätt även tillkom de som lagligen befann sig i föräldrars ställe, t.ex. förmyndare, adoptivföräldrar och fosterföräldrar. Vidare kunde föräldrar överlåta denna rätt till andra, som då utövade en härledd föräldrarätt. Härledd föräldrarätt kunde även outtalat anses föreligga, på grund av ett allmänt uppdrag.⁴¹

3.2.2 Skolagan

Vid allmänna undervisningsanstalter var elever underkastade aga om så uttryckligen stadgades.⁴² I början av 1900-talet var det allmänna skolväsendet ett parallellskolesystem, som bestod av folkskola och läroverk. Folkskolan var den grundläggande och obligatoriska skolan. Inom ramen för

³⁸ Carlén, Richard, *Kommentar öfver Strafflagen*, Norstedt, Stockholm, 1866, s. 248; Thyren, 1918, s. 69.

³⁹ 14 kap. 45 § SL.

⁴⁰ *Förslag till giftermålsbalk m.m.*, 1918, s. 421.

⁴¹ *Förslag till giftermålsbalk m.m.*, 1918, s. 431; Thyren, Johan C. W., *Kommentar till strafflagen Kap. 14, 2.*, öfversedda uppl., Gleerup, Lund, 1918, s. 65 f.

⁴² Thyren, 1918, s. 67.

denna fanns även fortsättningskola och högre folkskola. De två senare existerade parallellt med läroverk, vilka gav allmän och teoretisk utbildning med studentexamen som mål.⁴³ För de övre samhällsklasserna var privatundervisning före läroverksstudier det föredragna. På läroverk fick dock endast pojkar läsa. Flickor läste på privat drivna särskilda flickskolor.⁴⁴ Närmare föreskrifter för dessa utbildningsanstalter meddelades i administrativt utfärdade stadgor.

Folkskolorna reglerades vid sekelskiftet i 1897 års folkskolestadga. Enligt stadgan innehade barn mellan sju och 14 år skolplikt. Det gällde även äldre barn i vissa fall.⁴⁵ Folkskolselever var skyldiga att iaktta sedigt och anständigt uppförande, visa aktning och lydnad för sina lärare, noggrant följa undervisningen och varsamt begagna sitt skolmaterial. Felade eleven i sina skyldigheter var den underkastad bestraffning efter förseelsens art, i enlighet med föreskrifterna i skolans regemente.⁴⁶ Ett skolreglemente skulle upprättas i varje skoldistrikt och skulle innehålla bl.a. nödiga föreskrifter om ordning och tukt.⁴⁷ Bruket av kroppsaga reglerade alltså inte uttryckligen i folkskolestadgan utan överläts till reglementen. Stadgan föreskrev dock att folkskolläraren sorgfälligt skulle vaka över sina elevers seder och uppförande såväl inom som utanför skolan. Vid tillrättavisning och bestraffning skulle denne fästa avseende vid den felandes ålder och sinnesart samt agera med lugn besinning och kärleksfullt allvar.⁴⁸ Den sista satsen om besinning och kärleksfullt allvar tillkom 1878 då folkskoleinspektörer under 1870-talet reagerat mot en överdrivet hård disciplinering av elever i folkskolorna, bl.a. genom kroppsaga.⁴⁹

För de allmänna läroverken gällde 1878 års läroverksstadga. För att antas till realskola skulle den sökande vara minst nio år gammal.⁵⁰ Läroverken delades upp i högre och lägre läroverk. De tidigare hade sju klasser och de senare hade fem eller tre klasser. De första fem klasserna hade en beräknad lärotid om ett år vardera och de två sista en om två år vardera.⁵¹ Under rubriken *Ordning och tukt* föreskrevs att en elev var underkastad lärares bestraffning om denne inte visade sann gudsfuktan, vördnad för lag och ordning samt för all slags förseelse mot sedlighet och anständighet. Det föreskrevs vidare att lärjunge skulle visa aktning och ovillkorlig lydnad för sina lärares anvisningar och bestraffningar.⁵² Om en lärjunge begick en förseelse skulle läraren med tilltal eller varning försöka rätta den felande. Vid fortsatt felaktighet ägde läraren förvisa eleven från klassrummet eller annan liknande åtgärd, som i efterhand skulle godkännas av rektorn. Om förseelsen var av svårare art eller om dessa åtgärder inte hjälpte skulle

⁴³ folkskola, NE; läroverk, NE; högre folkskola, NE.

⁴⁴ Hedenborg & Kvarnström, 2013, s. 325 f.

⁴⁵ 6 kap. 35 § 1 & 3 p. 1897 års folkskolestadga.

⁴⁶ 6 kap. 42 § 2-3 p. 1897 års folkskolestadga.

⁴⁷ 1 kap. 10 § 1, 2 & 3 p. 1897 års folkskolestadga.

⁴⁸ 5 kap. 29 § 3 p. 1897 års folkskolestadga.

⁴⁹ SOU 2001:18, s. 21.

⁵⁰ 1 kap. 23 § 1878 års läroverksstadga.

⁵¹ 1 kap. 2-3 §§ 1878 års läroverksstadga.

⁵² 1 kap. 47 § 1-2 p. 1878 års läroverksstadga.

rektorn bestämma om en skarp tillrättavisning för framkallade den felandes ånger och blygsel. För elever som läste de fem nedre klasserna kunde rektorn, om denne med hänsyn till övriga omständigheter fann det lämpligt, förklara att eleven för viss tid var ställd under kroppsaga i händelse av en ny förseelse. I de allmänna läroverken var agan alltså begränsade till de lägre klasserna. En elev som antogs vid nio års ålder var således vanligen fri från risken att utsättas för kroppsaga då denne var 14 år gammal.

3.2.3 Husagan

Husbondens laga rätt att aga sina tjänstehjon reglerades vid 1900-talets början i 1833 års legostadga. Redan under 1800-talet hade legostadgan börjat te sig föråldrad. Legostadgans tjänsteförhållande präglades fortfarande vid sekelskiftet till stor del hustavlans föreställningar om husbondeväldet. Särskilt gällde det de yngre tjänarna.⁵³ Det stadgades t.ex. att ett tjänstehjon skulle vara gudfruktigt, lydigt och flitigt i alla sysslor som husbonden gav.⁵⁴ Ett tjänstehjon fick inte motsäga sin husbonde, matmoder eller någon i deras ställe och förbjöds också uttryckligen att visa sig oförnöjd den kost som serverades.⁵⁵ Husbonden skulle å andra sidan undervisa och fostra sitt tjänstehjon och ge denne försvarligt underhåll och husrum.⁵⁶ Redan 1847 hade Aftonbladets grundare Carl Johan Hierta initierat en intensiv riksdagsdebatt om husaga, vars utövande då tilläts även på vuxet tjänstefolk. Husagan av vuxet tjänstefolk avskaffades till följd av denna debatt, men den kvarstod för de yngre tjänarna.⁵⁷

Om ett tjänstehjon var pojke under 18 år eller flicka under 16 år hade husbonden rätt att tillrättavisa det med *måttlig* husaga.⁵⁸ Husagan fick tillgripas om tjänstehjonet varit försumligt, motsträvt eller oordentligt i sitt levnadssätt och inte låtit sig med *godo rättas* eller om det varit oskickligt i sin tjänsteutövning.⁵⁹ Syftet var att med agan antingen uppfostra tjänaren eller instruera den i dess arbetes rätta utförande. Vad som inbegreps i *måttlig* husaga och det förhöll sig till den i SL stadgade straffrättsliga gränsen är oklart. Bestämmelsen var äldre än SL och dess otydlighet hade redan kritiserats i samband med husagadebatten i mitten på 1800-talet.⁶⁰ Bergenlöv refererar ett fall från Göta hovrätt där bestämmelsen prövades, men påpekar att sådan praxis är synnerligen ovanlig.⁶¹ I fallet hade en 13-årig dräng blivit slagen av sin husbonde så att blodvite och blånader uppstått och öronhinnan brustit. Domstolen konstaterade att husagan lett till att

⁵³ Harnesk, Börje, Legofolk: drängar, pigor och bönder i 1700- och 1800-talens Sverige, Univ., Umeå, 1990, s. 40 ff; Pleijel, 1970, s. 69 ff.

⁵⁴ 3 art. 10 § 1833 års legostadga i Häthén, Christian & Nilsén, Per (red.), *Svensk historisk lagbok: rättshistoriska källtexter*, Studentlitteratur, Lund, 2004, s. 270.

⁵⁵ 3 art. 11 & 15 § 1833 års legostadga, Häthén, Nilsén, 2004, s. 270.

⁵⁶ 2 art. 5-6 §§ 1833 års legostadga, Häthén, Nilsén, 2004, s. 268 ff.

⁵⁷ Ad. 1847-48, nr. 1, s. 363 ff. Denna debatt är intressant i sin egen rätt, men det förekom inte någon argumentation kring lämpligheten i aga av barn varför den inte redogörs för här.

⁵⁸ 2 art. 5 § 1 st. 1833 års legostadga, Svea Rikes lag 1904.

⁵⁹ 2 art. 5 § 1 st. 1833 års legostadga, Svea Rikes lag 1904.

⁶⁰ LU mem., 1847-48, nr. 2, s. 1 f; Pleijel, 1970, s. 67 ff.

⁶¹ Bergenlöv, 2009, s. 110 & 128.

drängen förlorat hörseln på ena örat för en tid, men att skadorna sedan läkt. Den menade dock att agan inte kunde anses var så måttlig som lagen föreskrev och att husbonden därför skulle ersätta skadan. Husbonden dömdes inte för brott. Aga som medföljde att trumhinnan brast var alltså inte måttlig husaga, även om den var straffri.⁶²

3.2.4 Offentligt förordnad aga

Det fanns även en rättslig skyldighet för föräldrar att använda aga. I SL stadgades det att brottslig gärning som begåtts av barn under 15 år skulle gå straffri.⁶³ Domstolen ägde dock möjlighet att efter omständigheterna förordna att föräldrar eller annan under vars vård och lydnad barnet stod skulle med aga rätta barnet i hemmet.

Förordnande om kroppsaga ansågs inte utgöra ett straff. Barnet sades gå straffri och *rättades* istället genom en uppfostrande åtgärd. Det skall påpekas att domstolen ägde möjlighet att förordna om aga, det fanns dock inget tvång att göra så.⁶⁴ Vilka omständigheter som motiverade förordnande av aga och vilken grad av våld den innefattade är oklart. För att ge en uppfattning om hur frekvent denna möjlighet användes förordnades aga av 709 pojkar och 35 flickor mellan 1892-1896.⁶⁵ Agans utförande regleras heller inte. I 1898 års förslag till ändrad lydelse av 5 kap. 1 § SL föreslogs en lagreglerad minimigräns på 10 slag och en maximigräns på 40 slag med ris eller rotting. Detta kan ge en antydning om vilket våld som ansågs lämpligt. Det säger dock lite om vilket våld som faktiskt utövades.⁶⁶ Förordnandet var nämligen riktat till vårdnadshavare och det var de som var skyldiga att verkställa agan. Det saknades andra verkställighetsföreskrifter som garanterade att förordnad aga verkställdes. Av denna anledning är det även svårt att uttala sig om huruvida ett förordnande överhuvudtaget omsattes i handling.

3.3 Kroppsaga i barnavården

Under 1800-talets sista år hade det lagstiftningsarbete påbörjats som 1902 utmynnade i Sveriges första egentliga barnavårdslagstiftning.⁶⁷ Bland annat bereddes möjlighet för det allmänna att ingripa i barns uppfostran. Denna del av lagstiftningsarbetet utfördes i två delar, den ena var straffrättslig och rörde hanteringen av minderåriga förbrytare, den andra var socialrättslig och rörde tvångsuppfostran av vanartade och i sedligt avseende försummade barn.⁶⁸ Lagstiftningsarbetet hade sin upprinnelse i två motioner vid 1896 års riksdag.⁶⁹ Bl.a. motionerades andra motionerades om åtgärder för beredande

⁶² Bergenlöv, 2009, s. 104-110.

⁶³ 5 kap. 1 § SL, *Svea Rikes Lag 1904*.

⁶⁴ Carlén, 1866, s. 87.

⁶⁵ Ligapojkskommitténs betänkande nr I, s. 154.

⁶⁶ Ligapojkskommitténs betänkande nr I, s. 4.

⁶⁷ Bergenlöv, 2009, s. 132.

⁶⁸ Ligapojkskommitténs betänkande nr I.

⁶⁹ Kumlien, 1997, s. 30; jfr Ligapojkskommitténs betänkande nr II, s. 55 ff.

av lämplig uppfostran åt minderåriga förbrytare samt vanartade och i sedligt avseende försummade barn.⁷⁰ Denna begreppsbildning kom att oförändrad lyftas in i lagstiftningsarbetet. Riksdagen hemställde med anledning av dessa motioner om en utredning av de åtgärder som borde vidtas för att motverka det uppmärksammade sedliga förfallet och den ökade brottsligheten hos minderåriga - en utveckling som ansågs hota samhällsordningen.⁷¹ Orsakerna till den oroande utvecklingen ansågs vara att arbetarklassens barn, till följd av industrialiseringen och urbaniseringen, i hög grad lämnades ensamma när båda deras föräldrarna arbetade. Den traditionella lantbrukarfamiljen var i upplösning. Barnen fick då rå om sig själva i en farlig och osedlig uppväxtmiljö, vilket sades leda till vanart och sedligt förfall hos ungdomen.⁷²

Efter två års arbete presenterade kommittén 1898 sitt betänkande med förslag på åtgärder för fostran av minderåriga förbrytare. Förslaget innehöll en ändrad lydelse av 5 kap. 1-2 §§ SL. Enligt förslaget skulle föreskriften att aga skulle verkställas av föräldrar eller vårdnadshavare strykas, ett nytt stycke stadgade en minimi- och en maximigräns för den förordnade agan tilläggas och möjligheten att förordna om aga utvidgades till vissa minderåriga brottslingar mellan 15 och 18 år.⁷³ Ett barn under 15 år var enligt kommittén nyckfullt och kunde aldrig inneha mognad och omdöme nog att inse det brottsliga i sina gärningar. En minderårig skulle därför inte straffas, utan rättas med lämpliga medel.⁷⁴ Att detta lämpliga medel var aga lämnades utan motivering. Riksdagen hade redan 1897 begärt verkställighetsföreskrifter för domstols förordnande av aga och kommittén hade tagit det som en av sina huvuduppgifter att föreslå lämpliga ändringar.⁷⁵ Kommittén anmärkte att barn som förordnades att agas ofta kom från hem där föräldrarnas omsorg om deras uppfostran redan brast, varför verkställighetsansvaret borde förläggas hos andra än föräldrarna. Avsaknaden av en effektiv verkställighet ansågs inge den minderåriga uppfattningen att lagen var maktlös.⁷⁶ Dessutom anfördes det att agans skyndsamma verkställande var essentiellt för dess verkan. Kommittén ansåg att den minderåriga hade sin brottsliga gärning friskt i minnet och förknippade det kroppsliga lidandet med detta handlande var nödvändigt för att agans förbättrande effekt inte skulle gå förlorad.⁷⁷ Kommittén föreslog därför, utöver ändringarna i SL, en lag om bl.a. verkställighet av förordnande av aga. Enligt de föreslagna bestämmelserna skulle agan gå i verkställighet senast tre dagar efter den förordnats. Agan skulle verkställas av polismyndigheten, bakom stängda dörrar och i två vittnens närvaro.⁷⁸ Vittnena skulle säkerställa att polisen inte skulle överstiga sin befogenhet i

⁷⁰ AK mot. 1896:123.

⁷¹ Rskr., 1896:37, s. 1.

⁷² Kumlien, 1997, s. 36 f.

⁷³ Ligapojkskommitténs betänkande nr I, s. 4.

⁷⁴ Ligapojkskommitténs betänkande nr I, s. 87 & s. 85.

⁷⁵ Ligapojkskommitténs betänkande nr I, 1898, s. 97 & Till Konungen, s. XII; Rskr 1897:91.

⁷⁶ Ligapojkskommitténs betänkande nr I, s. 97 f.

⁷⁷ Ligapojkskommitténs betänkande nr I, s. 100.

⁷⁸ Ligapojkskommitténs betänkande nr I, s. 7 f.

verkställandet av agan.⁷⁹ Av samma anledning specificerades mängden slag och det redskap varigenom de skulle utdelas i ändringsförslaget i 5 kap. 1 § 2 st.⁸⁰ Offentligt verkställande ansågs olämpligt då offentlig skam kunde förbittra den minderårige och motverka den med agan tillsyftade förbättringen.⁸¹ Kommittén ämnade även utvidga möjligheten att förordna om aga istället för straff till pojkar mellan 15 och 18 år. Enligt den allmänna motiveringen ansågs agande av unga kvinnor över 15 år inte vara tjänligt.⁸² Vissa pojkar i övergångsåldern 15-18 år ansågs dock, på grund av försenad utveckling eller försummad uppfostran, vara mottagliga för samma uppfostringsmedel som barn under 15 år.⁸³ Kommittén ansåg det onödigt att motivera agans lämplighet med en uttrycklig bestämmelse i dessa fall och att det låg i sakens natur att aga endast skulle tillämpas då det ur uppfostringsynpunkt var påkallat av omständigheterna.⁸⁴

Ett år senare presenterade kommittén sitt betänkande om åtgärder för uppfostran av vanartade och i sedligt avseende försummade barn.⁸⁵ Enligt förslaget skulle det i varje församling inrättas en barnavårdsnämnd, med befogenhet att vidta åtgärder mot dessa två kategorier av barn. Vanartat ansågs ett barn vara om det begått brott, som inte beivrats på annat sätt, eller gom det genom dåligt uppförande visat att hemmet och skolans uppfostringsmedel var otillräckliga. Sedligt försummat ansågs det vara om det efter omständigheterna kunde befaras bli vanartat på grund av avsaknad av föräldrar och uppfostran eller bristande uppfostran av föräldrar. Om barnavårdsnämnden fann att ett barn under 15 år var vanartat skulle den tilldela barnet en allvarlig varning. Om så ansåg lämpligt kunde den varning kombineras med förordnande om att barnet skulle agas inom viss tid och i närvaro av vittnen. Bedömdes ett barn vara i sedligt avseende försummat skulle nämnden varna föräldrarna att bättre uppfylla sin uppfostringsplikt. Om dessa åtgärder var verkningslösa ägde nämnden besluta att ett barn skulle skiljas från hemmet och placeras i barnhem eller skyddshem.⁸⁶ Kommittén underlät att lämna närmare föreskrifter i om agans förordnande och verkställande. Det överläts till barnavårdsnämnden att göra denna bedömning. Det förtydligades även att den föreslagna barnavårdsnämndens uppgifter och befogenheter inte skulle uppfattas såsom inskränkande av de för lärare tillgängliga uppfostringsmedlen för trotsiga och felande skolelever. De skulle endast fungera kompletterande till lärarnas uppfostrarekall.⁸⁷

Kommittén var tydlig med agans syfte och funktion i vården av vanartade barn. I specialmotiveringen till bestämmelsen framgår att aga skulle prövas före barnet skiljdes från hemmet. Aga skulle föra barnet till besinning

⁷⁹ Ligapojkskommitténs betänkande nr I, s. 128 f.

⁸⁰ Ligapojkskommitténs betänkande nr I, s. 119.

⁸¹ Ligapojkskommitténs betänkande nr I, s. 127 f.

⁸² Ligapojkskommitténs betänkande nr I, s. 92.

⁸³ Ligapojkskommitténs betänkande nr I, s. 89 ff.

⁸⁴ Ligapojkskommitténs betänkande nr I, s. 92 ff.

⁸⁵ Ligapojkskommitténs betänkande nr II, s. 9.

⁸⁶ Ligapojkskommitténs betänkande nr II, s. 13 & 16 ff.

⁸⁷ Ligapojkskommitténs betänkande nr II, s. 54 f.

genom att det på ett kännbart sett erfor att samhället inte tillät och ämnade bryta dess beteende. Det anfördes att agan för detta ändamål skulle utdelas med eftertryck så att ”barnets trotsiga vilja bryts och en hälsosam respekt för samhällets myndighet bibringas detsamma”⁸⁸. Om så inte gjordes påpekades att agan kunde ha en motsatt effekt. Barnet kunde då bli trotsigare och utveckla ett hat mot de som utdelat agan och samhället i övrigt. Mängden aga som skulle förordnas skulle, enligt kommittén, lämpligen avgöras från fall till fall. Hänsyn skulle tas till barnets fysik och sinnelag så att agan anpassades efter individen och fick rätt effekt hos den. De föreskrivna vittnena skulle dock bevaka att agan inte blev för hård.⁸⁹ Kommittén fäste alltså en tilltro till aga som en fostrande åtgärd att vidta för barnets förbättring. Den antogs, om korrekt utförd, ha en förbättrande effekt och vara att föredra före ett ingripande i barnets hemsituation. Kommittén uppmärksammade dock att agan även kunde ha icke önskvärda effekter.

De ändringar som föreslogs i den proposition som föranleddes av kommitténs förslag om åtgärder mot minderåriga förbrytare överensstämde inte med kommitténs. I propositionen hade domstolens möjlighet att förordna om aga för minderåriga förbrytare helt utelämnats.⁹⁰ Anledningen till detta var att det i HD uppstått betänkligheter kring att vanartade barn skulle behandlas på olika sätt beroende på om de hunnit begå brott eller inte. Ett antal justitieråd fann det olämpligt att den rättsliga hanteringen av vanartade avgjordes av den slumpmässiga omständigheten att deras beteende ännu inte utmynnat i brott. Vidare ansåg de att minderåriga förbrytare skulle hanteras av en myndighet som hade förutsättningarna att avgöra lämpligheten och nödvändigheten i åtgärderna i varje enskilt fall, något som domstolarna inte ansågs lämpade för.⁹¹ Departementschefen anförde vidare att det var olämpligt att göra förändringar i regleringen av aga för personer över 15 års ålder då en utredning om införandet av affliktiva straff då pågick.⁹² De ändringar som gjordes i SL kom således att 1902 frånta domstolar möjligheten att förordna om aga av minderåriga förbrytare.⁹³ Minderåriga förbrytare kom istället att hänföras till den grupp av vanartade barn vars uppfostran enligt Ligapojkskommitténs förslag skulle tillses av barnavårdsnämnderna.⁹⁴

Vissa ändringar förekom även i proposition till barnavårdslagstiftningen. Det stadgades däri att barnavårdsnämnden skulle, om ett barn visade vanart, tilldela det en allvarlig varning och i samband med detta, om det ansågs gagneligt, förskriva att barnet skulle tilldelas lämplig aga, inom viss tid och i ojäviga vittnens närvaro, av en av nämnden utsedd lämplig person.⁹⁵ Det hade således i propositionen tillagts att agan skulle vara gagnelig och lämplig, att en lämplig person skulle utföra den samt att vittnena skulle vara

⁸⁸ Ligapojkskommitténs betänkande nr II, s. 92.

⁸⁹ Ligapojkskommitténs betänkande nr II, s. 92 f.

⁹⁰ K. Prop. 1902:7 s. 3.

⁹¹ K. Prop. 1902:7, s. 24 ff; Kumlien, 1997, s. 48 f.

⁹² K. Prop. 1902:7, s. 10.

⁹³ Lag (1902:72) om minderåriga förbrytare.

⁹⁴ K. Prop. 1902:30, s. 59.

⁹⁵ 7 § 1902 års lag om vanartiga och sedligt försummade barn.

ojäviga. Någon motivering till dessa ändringar framgår inte i propositionen.⁹⁶ Det påpekades dock återigen att åtgärder som kunde vidtas utan att skilja barnen från sitt hem var att föredra.⁹⁷ Ändringarna kan dock sägas vara i linje med de tankegångar som framfördes i betänkandet. Att agan skulle vara gagnelig förtydligar det relevanta för huruvida aga skulle förordnas var att barnavårdsnämnden ansåg att en sådan åtgärd skulle verka till barnets förbättring. Denna ändring bör uppfattas som ett förtydligande och framstår närmast redaktionell. Att vittnena skulle vara ojäviga gick i linje med det syfte kommittén uttalat - att tillsäkra att aga inte blev för hård i sitt utförande - och bör även denna uppfattas som ett förtydligande. Att en lämplig person skulle utses att utföra agan kan antas syfta till att tillsäkra att agan genomförs på ett korrekt sätt samt att tillgodose dess verkställande. Det skall påpekas att den vanvård som uppmärksammades i denna tidiga barnavårdslagstiftning endast var sedlig vanvård, fysisk vanvård innefattades ännu inte. Bestämmelsen godtogs utan diskussion i riksdagen.⁹⁸ 1902 stiftades den lag angående uppfostran åt vanartade och i sedligt avseende försummade barn som kallats Sveriges första barnavårdslag.⁹⁹

Om det var nödvändigt att skilja ett barn från hemmet gällde olika sorters placering beroende på huruvida barnet var vanartat eller i sedligt avseende försummat. De vanartade barnen skulle placeras i ett för vanartiga barn särskilt anpassat hem, s.k. *skyddshem*. De i sedligt avseende försummade barnen i ett lämpligt enskilt hem eller, om sådant inte fanns att tillgå i ett *barnhem*.¹⁰⁰ I ett skyddshem ägde hemmets styrelse och föreståndare rätt att disciplinärt bestraffa sina omhändertagna.¹⁰¹ Denna punkt saknades i motsvarande paragraf i kommitténs förslag.¹⁰² Vad denna bestämmelse innebar var att skyddshemmen innehade målsmans disciplinära rätt över de omhändertagna barnen. I fråga om övriga omhändertagna barn, de i enskilda hem och barnhem, ansågs det att folkskolans bestraffningsrätt som regel borde gälla.¹⁰³ Hur skyddshemmens målsmansrätt skulle utövas utvecklas i det förslag till normalreglemente som Ligapojkskommittén bifogade. Enligt 17 § i detta reglemente skulle en skyddsling som vid förseelse inte lät sig rättas på annat sätt, efter förseelsens beskaffenhet samt den felandes sinnesart och kroppstillstånd, underkastas lämplig bestraffning. Bland de lämpliga bestraffningarna återfanns bl.a. aga med ris eller rotting av föreståndaren själv eller i hans närvaro. Andra bestraffningar var isolering, inskränkning av givna friheter och förlust av vunna företräden.¹⁰⁴

⁹⁶ Jfr K. Prop. 1902:30, s. 33-39.

⁹⁷ K. Prop. 1902:30, s. 33.

⁹⁸ FK Prot. 1902:28, s. 34; AK Prot. 1902:40, s. 15.

⁹⁹ 1902 års lag om vanartiga och sedligt försummade barn.

¹⁰⁰ 11-12 §§ 1902 års lag om vanartiga och sedligt försummade barn.

¹⁰¹ 15 § 6 p. 1902 års lag om vanartiga och sedligt försummade barn.

¹⁰² Ligapojkskommitténs betänkande nr II, s. 21 f.

¹⁰³ K. Prop. 1902:30, s. 64 f.

¹⁰⁴ Ligapojkskommitténs betänkande nr II, s. 189 f.

3.4 Skolagan inskränks i folkskolor

1918 infördes ett förbud mot aga av äldre barn även i folkskolorna. Försättningskolan inom den obligatoriska folkskolan fick detta år en särskild stadga.¹⁰⁵ De som gick i försättningskola var i allmänhet 13-15 år.¹⁰⁶ I stadgan föreskrevs skyldigheter för eleverna, i samma ordning som de ovan nämnda skolstadgorna, och att ordning och tukt närmare skulle regleras i reglemente.¹⁰⁷ Det föreskrevs dock att det vid bestraffning inte fick förekomma kroppslig aga.¹⁰⁸ De högre folkskolorna fick även de en särskild stadga.¹⁰⁹ För antagande vid högre folkskola var huvudregeln att minst fyra årsklasser av egentlig folkskola genomförts. Utbildningen omfattade högst fyra ett-åriga klasser.¹¹⁰ Eleverna torde därmed normalt vart mellan åldrarna 11 – 16 år. Även i denna stadga föreskrevs skyldigheter för eleverna i samma ordning som ovan nämnts.¹¹¹ Vid förseelse var eleverna underkastade den bestraffning som närmare föreskrevs i reglementet. Även sista meningen i denna bestämmelse föreskrev att kroppslig bestraffning eller kränkande och sårande behandling inte fick förekomma.¹¹² Av riksdagsskrivelsen och de motioner som däri berördes har jag inte funnit någon diskussion kring agaförbudet i den högre folkskolan. Motsvarande förbud för elever i samma åldersgrupp fanns redan i realskolorna. Det är därför inte en orimlig tanke att regleringen i folkskolorna ämnades motsvara denna.

3.5 Husagan avskaffas

Under 1800-talet hade legostadgan, med dess vida husbonderätt, utsatts för kritik av framförallt liberaler. Särskilt tydligt var det under 1850-talets husagadebatt.¹¹³ 1920 var legostadgan över 70 år gammal och framstod allt mer som föråldrad. Det året inkom tre motioner i riksdagen. De yrkade att legostadgan skulle upphävas i sin helhet. Den första motionären menade att dess regelverk var förlegat med argumenten att kollektiv- och lokalavtal börjat tecknas av lantbruksarbetare och att legostadgan utgjorde en orättvis klasslag utan existensberättigande. Ett dröjsmål med upphävandet av legostadgan skulle enligt motionären endast så bitterhet och missnöje bland de organiserade lantarbetarna. Därför förordades att legostadgan skulle upphävas omedelbart, utan inväntande av ersättningslagstiftning.¹¹⁴ Den andra motionen fokuserade på arbetsgivarens makt och att legostadgan endast såg till arbetsgivarens rättigheter. Motionärerna menade, som i den

¹⁰⁵ 1 kap. 8 § 2 p. c) & 3 kap. 31 § 1918 års försättningskolstadga.

¹⁰⁶ SOU 1935:64, s. 32.

¹⁰⁷ 1 kap. 8 § 2 p. c) & 3 kap. 31 § 1918 års försättningskolstadga.

¹⁰⁸ 3 kap. 31 § 3 p. 1918 års försättningskolstadga.

¹⁰⁹ Rskr. 1918:248, s. 82.

¹¹⁰ 1 kap. 6 § 1 st. & 4 kap. 30 § 1918 års högre folkskolestadga.

¹¹¹ 3 kap. 21 § 1-2 p. 1918 års högre folkskolestadga.

¹¹² 3 kap. 24 § 1 p. 1918 års högre folkskolestadga.

¹¹³ Se t.ex. Ad. 1850 - 51:2, s. 190 och Förslag till handels-balk och utsöknings-balk m. m., Stockholm, 1850, 2. Motiv, s. 39 ff.

¹¹⁴ AK mot. 1920:2.

föregående motionen, att kollektivavtalet trätt in på lantbrukets område och att legostadgan endast utgjorde en förolämpning mot lantarbetarna.¹¹⁵ Den tredje motionären gick noggrant igenom legostadgans bestämmelser och förklarade deras otillräcklighet som modernt arbetarskydd. Dock nämndes inte något om husagan, trots att motionären berörde vissa bestämmelser i 3 art. 5 §.¹¹⁶

Lagutskottet konstaterade att det rådde enighet om att legostadgan var föråldrad och att detta motiverade ett skyndsamt upphävande av densamma. Dock påpekade utskottet att regleringen i legostadgan inte var av sådan beskaffenhet att den allvarliga kritik som riktats mot den var helt befogad, varför det förordade inväntandet av utredning om en moderniserad ersättningslagstiftning. Med hänvisning till uttalanden i ett tidigare utlåtande konstaterades dock att vissa bestämmelser i legostadgan lämpligen borde upphävas omedelbart.¹¹⁷ 1919 hade lagutskottet uttalat att det legostadgan återstod vissa bestämmelser som det var påkallat att upphäva, även om de inte var i fråga för utlåtandet.¹¹⁸ När lagutskottet 1920 uppräknade de bestämmelser som det fann ”till sin form stötande och till sitt innehåll olämpliga”¹¹⁹ återfanns 3 art. 5 § 2 st. bland dem. Andra bestämmelser som lagutskottet ansåg vara av samma beskaffenhet var t.ex. förbudet för tjänstehjon att motsäga sin husbonde eller matmoder och tjänstehjonets förbud att visa sig missnöjt med sin kost.¹²⁰ Bestämmelserna var sådana som bar en tydlig prägel av hustavlans tjänsteförhållanden och husbondens faderliga ställning. Utskottet fann inga betänkligheter i att dessa bestämmelser upphävdes omedelbart och hemställde att riksdagen med anledning av förevarande motioner skulle besluta om antagandet av en lag av det innehållet. Sju av utskottets ledamöter reserverade sig dock mot detta förslag och ville i enlighet med motionerna upphäva legostadgan i sin helhet.¹²¹

När lagutskottets förslag diskuterades i första kammaren framförde en talare aningen spefultt angående husagans avskaffande att det äntligen, år 1920, föreslogs att husbondens rätt att använda prygelstraff, eller måttlig husaga som det hänsynsfullt hette, skulle avskaffas. Talaren menade att ingen med fog kunde påstå att riksdagen, som redan 1848 diskuterat sådant avskaffande, skulle ha förhastat sig på denna punkt.¹²² Inga andra talare berörde husagan. Det rådde enighet bland talarna om att legostadgan innehöll föråldrade bestämmelser som lämpligen borde upphävas.¹²³ En av dem kallade legostadgan ”ett andligt museiföremål på lagstiftningens område”¹²⁴. Lagutskottets förslag bifölls i första kammaren.¹²⁵ I andra

¹¹⁵ AK mot. 1920:13.

¹¹⁶ AK mot. 1920:15.

¹¹⁷ 2LU utl. 1920:40, s. 7 ff.

¹¹⁸ 1LU utl. 1919:31, s. 2.

¹¹⁹ 2LU utl. 1920:40, s. 10.

¹²⁰ 2LU utl. 1920:40, s. 9.

¹²¹ 2LU utl. 1920:40, s. 10 ff.

¹²² FK prot. 1920:57, s. 37.

¹²³ FK prot. 1920:57, s. 39 ff.

¹²⁴ FK prot. 1920:57, s. 42.

kammaren ledde förslaget vidlyftigare diskussion. Flera talare var negativt inställda till förslaget, inte därför att det gick för långt utan för att det inte gick långt nog. De anslöt sig till minoriteten i lagutskottet och ville se legostadgan upphävd i sin helhet. Motiven till denna ståndpunkt var genomgående av liberal karaktär. Legostadgans bestämmelser om förhållandet mellan arbetstagare och arbetsgivare ansågs vara föråldrade.¹²⁶ Endast en talare berörde husagan. Denne menade att lagutskottet försökt råda bot på legostadgans värsta missförhållanden i legostadgan och nämnde i förbifarten att upphävandet av rätten till måttlig husaga befriade minderåriga tjänstehjon från en ur deras arbetsgivares synpunkt kanske välbehövlig husaga.¹²⁷ Vid omröstningen vann även här andra lagutskottets förslag bifall.¹²⁸ Riksdagen hemställde att ett förslag till avskaffandet av legostadgan och en ersättande lagstiftning, anpassad för moderna förhållanden, skulle utarbetas.¹²⁹ Den 20 juni 1920 avskaffades husbondes rätt att utöva husaga på minderårigt tjänstefolk.¹³⁰

3.6 En lagstadgad aganderätt för föräldrar

Som nämnts, saknade Sverige vid 1900-talets början i stort sett lagstiftning om det rättsliga förhållandet mellan föräldrar och barn. Föräldrarättslig lagstiftning tillkom först i slutet av 1910-talet i och med en lag om barn utom äktenskap.¹³¹ Denna lag reglerade det inbördes förhållandet mellan föräldrar och barn födda utom äktenskap. Lagen innehöll ingen reglering av barnaga. Det kan möjligtvis hänföras till att lagen i första hand reglerade de problem som var specifika för barn utom äktenskap, t.ex. namn, vårdnad, fastställande av faderskap och underhållsskyldighet, m.m., då barn utom äktenskap vid denna tid ansågs vara ett socialt problem.¹³² 1920 stiftades en ny giftermålsbalk. Denna giftermålsbalk kom att innebära förändringar i familjens rättsliga konstruktion. Bl.a. avskaffades mannens målsmansrätt över hustrun, giftorätten blev lika stor för både man och hustru och makarna likställdes vad gällde boets förvaltning. Hustrun blev juridiskt likställd med sin make.¹³³

Behovet av en lagreglering av det rättsliga förhållandet mellan barn och föräldrar hade framträtt i och med arbetet med den nya giftermålsbalken. Lagberedningen uppmärksammade att svensk rätt saknade annat än enstaka bestämmelser om det rättsliga förhållandet mellan föräldrar och barn. Den nya giftermålsbalken var avsedd att rättsligt likställa makarna och det

¹²⁵ FK prot. 1920:57, s. 45.

¹²⁶ Då debatten främst rörde andra bestämmelser i legostadgan skall ingen ingående redogörelse för denna debatt göras här. Se AK 1920:68, s. 1-30.

¹²⁷ AK prot. 1920:68, s. 19.

¹²⁸ AK prot. 1920:68, s. 31.

¹²⁹ Rskr. 1920:363.

¹³⁰ Lag (1920:295) angående upphävande av vissa paragrafer i legostadgan för husbönder och tjänstehjon den 23 november 1833.

¹³¹ Lag (1917:376) om barn utom äktenskap.

¹³² Engwall, Kristina, Gör barn till medborgare!: om barn och demokrati under 1900-talet, Fritzes offentliga publikationer, Stockholm, 1998, s. 50.

¹³³ Inger, 2011, s. 244 ff.

anfördes att kvinnors krav på likställighet var särskilt starkt och berättigat vad gällde bestämmelserna över barnen. För att fullgott garantera likställighet mellan makarna ansåg beredningen att en fullständigare reglering av föräldrarätten behövdes. Ett förslag till sådan lagstiftning utarbetades och bifogades till den föreslagna giftermålsbalken.¹³⁴

Ett barn skulle enligt 2 § i lagberedningens förslag till en lag om barn i äktenskap stå under föräldrarnas gemensamma vårdnad till dess att det fyllt 21 år eller ingått äktenskap. Föräldrarna skulle enligt 3 § sörja för barnets person och ge det sorgfälligt uppfostran. 4 § stadgade att föräldrar hade tillsyn över barnet. Enligt andra stycket i denna paragraf ägde föräldrarna, om det var nödvändigt för ett barns uppfostran, rätt att tukta barnet, på det sätt som med hänsyn till barnets ålder och övriga omständigheter var lämpligt. 8 § i förslaget gav domstol möjlighet att förordna att vårdnaden ges till den andra förälder, om en förälder gjort sig skyldig till grovt missbruk i vårdnadens utövande, eller till en förmyndare, om båda föräldrarna gjort sig skyldiga till missbruk.¹³⁵ Enligt lagberedningen följde föräldrars befogenhet att tukta ett barn – tuktorätt - av sakens natur. Den fastslog att föräldrars tuktorätt var mer betydelsefull och viktigare än annan uttryckligen lagstadgad aganderätt. Föräldrars tuktorätt kunde enligt beredningen även meddelas åt annan person. Sådan härledd tuktorätt kunde också föreligga utan uttrycklig tillåtelse på grund av ett allmänt uppdrag beträffande barnets fostran. Angående tuktorättens utsträckning sade beredningen endast att det inte funnits lämpligt eller ens möjligt att närmare utsträckning reglera den. Ägan skulle, för att vara berättigad, utövas i uppfostringssyfte och vara anpassad för barnets ålder, individ och andra omständigheter. Någon övre åldersgräns underlät beredningen att föreskriva av samma skäl. Det ansågs få avgöras från fall till fall. Dock erinrade beredningen att missbruk av tuktorätten kunde medföra att vårdnaden framtogs föräldern enligt 8 § i förslaget.¹³⁶ Föräldrars tuktorätt var alltså i förslaget obegränsad upp till SL:s bestämmelser. Lagberedningens förslag till bestämmelser om tuktorätten infördes med oförändrad lydelse i propositionen och rätten för föräldrar att aga sina barn kommenterades inte.¹³⁷

Propositionen om en ny giftermålsbalk m.m. föranledde ett flertal motioner. I första kammaren framkom flera åsikter om lämpliga ändringar av vissa särskilda bestämmelser eller den nya giftermålsbalken i sin helhet. Exempelvis framfördes att den syn som genomsyrade den nya giftermålsbalken var felaktig och grundad i en individualistisk rättighetsdyrkan istället för det ansvar och den plikt som hörde det svenska äktenskapet till.¹³⁸ Oenighet rådde, dock yttrades inga närmre åsikter kring regleringen av tuktorätten i förslaget.¹³⁹ I andra kammaren var situationen

¹³⁴ 1918 års förslag till giftermålsbalk m.m., s. 421 f.

¹³⁵ 1918 års förslag till giftermålsbalk m.m., s. 67 f.

¹³⁶ 1918 års förslag till giftermålsbalk m.m., s. 431 f.

¹³⁷ K. Prop. 1920:15, s. 41 f. & 151 ff.

¹³⁸ FK mot. 1920:76, s. 2.

¹³⁹ Se FK mot. 1920:173 - 178.

densamma.¹⁴⁰ Welin m.fl. motsatte sig dock regleringen av föräldrarätten i den föreslagna lagen om barn i äktenskap. De ansåg att förslaget om ny giftermålsbalk m.m. präglades för mycket av individens frihet och för lite av deras plikt till den högre gemenskapen som var familjen. De var kritiskt inställda till att domstolen skulle träda in i familjens helgd och som en utomstående makt ersätta mannen. I linje med detta ville de att föräldramakten skulle utövas av båda föräldrarna men vid oenighet av fadern enskilt, om inte annat överenskommit.¹⁴¹

Lagutskottet föreslog att lag om barn i äktenskap skulle antas med några ändringar i bestämmelserna om barns rätt att ta anställning och vissa processuella bestämmelser. Tuktorätten lämnades i oförändrat skick från lagberedningens förslag. En ledamot reserverade sig mot lagutskottets förslag.¹⁴² Denne motsatte sig att föräldramakten formulerats som tillsyn istället för ”det patriarkaliska personliga målsmanskap”¹⁴³ som tidigare gällde och ville att föräldramakten skulle skärpas. Därför förordade han att 2 och 4 §§ borde sammanföras och föreskriva att barn stod under föräldrars vårdnad, tukt och lydnad till det att det fyllt 21 år.¹⁴⁴

I riksdagen orsakade förslaget till en ny giftermålsbalk mycket debatt.¹⁴⁵ I både första och andra kammaren godtogs lagutskottets förslag utan diskussion vad gällde regleringen av föräldrars tuktorätt.¹⁴⁶ LBiÄ kom i allt väsentligt att överensstämma med lagberedningens förslag. Bestämmelser om föräldrars vårdnad, rätt att tukta barn och missbruk av vårdnaden hade samma lydelse som i lagberedningens förslag.¹⁴⁷ Det uttryckliga lagstadgandet av föräldrars rätt att utöva kroppsaga mot sina barn ansågs inte tillföra något nytt, annat än att denna rätt reglerades i lag.¹⁴⁸ Bedömningen av agans lämplighet och utövande överlämnades till föräldrarna. Det skulle enligt lagen vara nödigt att agan utdelades, vilket inte är samma sak som kravet på gagn som barnavårdslagen stadgade. Tankegångarna känns dock igen. Agan skulle anpassas efter barnet, vara nödvändig och endast tillgripas då uppfostran krävde det. Att bruka våld mot barn i annat syfte var inte lagligenligt, även om det till följd av straffriheten enligt SL ofta inte gick att lagföra.

3.7 Kroppsagan i en ny folkskolestadga

1921 infördes en förnyad folkskolestadga. Vad gällde disciplinering av folkskolans elever innehöll den vissa nyheter. Viktiga bestämmelser för

¹⁴⁰ Jfr AK mot. 1920:268 - 270.

¹⁴¹ AK mot. 1920:271, s. 1 f. & 4.

¹⁴² 1LU utl. 1920:27, s. 83-87 & 151.

¹⁴³ 1LU utl. 1920:27, s. 150 f.

¹⁴⁴ 1LU utl. 1920:27, s. 151.

¹⁴⁵ Jfr FK prot. 1920:34, s. 4-78 & 1920:35, s. 1-48; AK prot. 1920:40, s. 4-71 & 1920:41, s. 1-67.

¹⁴⁶ FK prot. 1920:35, s. 53; AK prot. 1920:41, s. 49.

¹⁴⁷ 2, 3 & 8 §§ LBiÄ.

¹⁴⁸ K. Prop. 1949:93, s. 100.

undervisningen, såsom de för ordning och tukt, skulle fortfarande regleras i reglementen. Det förtydligades dock att dessa föreskrifter skulle innefatta lärjungarnas skyldigheter i allmänhet och formerna för deras tillrättavisning och bestraffning.¹⁴⁹ Regleringen av elevernas skyldigheter överfördes med oförändrad lydelse från den gamla stadgan till den nya. Bestämmelsen angående elevens tillrättavisning och bestraffning fick dock en ändrad lydelse. Denna stadgade att en elev, med hänsyn till förseelsens beskaffenhet, var underkastad lärarens bestraffning med en varning eller ringare tuktomedel vid lindrigare förseelse och lämplig åga vid svårare förseelse, i enlighet med de närmare föreskrifter som lämnades i reglementet.¹⁵⁰ Lärarens skyldighet att vaka över elevernas seder och uppförande, såväl inom som utanför skolan, kvarstod oförändrad. Så gjorde också dennes skyldighet att fästa avseende vid den felandes ålder och sinnesart samt agera med lugn besinning och kärleksfullt allvar vid tillrättavisning och bestraffning.¹⁵¹

3.8 Kroppsagan i en ny barnavårdslag

Redan 1908 gavs fattigvårdskommittén uppgiften att undersöka huruvida och i vilken omfattning 1902 års barnavårdslag krävde omarbetning. Bristen på planmässighet och enhetlighet i den gällande barnavårdslagstiftningen utpekades som det problem den nya lagstiftningen skulle lösa. Med ett antal riksdagsskrivelser utvidgades denna uppgift till att undersöka möjligheten att sammanföra samhällets samtliga barnvårdande uppgifter till gemensam handläggning.¹⁵² Fattigvårdskommitténs betänkande och förslag till ny barnavårdslagstiftning presenterades 1924. Förslaget innefattade en utvidgning av gruppen av barn som omfattades av lagstiftningen. Enligt 46 § 1 mom. i förslag skulle skyddsoppfostran beredas barn under 16 år som misshandlades eller vanvårdades av sina föräldrar, barn under 16 år som på grund av föräldrarnas oförmåga vara i fara att bli vanartat och barn under 15 år som fanns vara så vanartat att hemmets och skolans uppfostringsmedel inte räckte till.¹⁵³ I förslaget tillkom alltså även fysiskt vanvårdade barn som skyddsobjekt. Kommittén hänvisade till att grov misshandel av egna barn var straffrättsligt likställd med annan misshandel, med erinran om straffriheten i SL. Vidare fann kommittén att det var angeläget att skydda barn från fysisk vanvård, så detta ofta sammanhänge med sedlig vanvård. Ytterligare ett argument var att 14 kap. 45 § SL medföljde att misshandel av barn sällan ledde till åtal varför det ansågs nödvändigt att fysiskt vanvårdade barn omfattades av samhället barnavård.¹⁵⁴ För att föräldrar som misshandlade sina barn i högre grad skulle ställas inför rätta föreslog kommittén också att det i 14 kap. 45 § SL skulle införas en bestämmelse om

¹⁴⁹ 2 kap. 10 § 1 & 2 p. d) 1921 års folkskolestadga.

¹⁵⁰ 6 kap. 42 § 2-3 p. 1921 års folkskolestadga.

¹⁵¹ 5 kap. 29 § 3 p. 1921 års folkskolestadga.

¹⁵² K. Prop. 1924:150, s. 37 f.

¹⁵³ 1921 års barnavårdsbetänkande, 1 avd., s. 16.

¹⁵⁴ 1921 års barnavårdsbetänkande, 2 avd., s. 186 f.

att allmänt åtal kunde inledas mot förälder som misshandlat ett barn under 15 år efter anmälan barnavårdsnämnd.¹⁵⁵

De åtgärder som barnavårdsnämnden hade till sitt förfogande kvarstod i stort oförändrat skick. Enligt förslaget 47 § 1 st. skulle nämnden tilldela föräldrarna en allvarlig förmaning att bättre uppfylla sina plikter mot barnet. Förordnandet av aga reglerades i 47 § 2 st. i förslaget.¹⁵⁶ Anledning till att denna bestämmelse placerats i ett eget stycke var att den sällan kom till användning och att det ansågs att särskilda föreskrifter om aga borde ges.¹⁵⁷ Lämplig aga skulle enligt förslaget kunna förordnas av barnavårdsnämnden och utdelas av en lämplig person när ett barn var vanartat och det ansågs gagneligt. Bestämmelserna om verkställighet inom viss tid och i vittens närvaro utgick. Den förra med motivering att den ansågs olämplig då det låg i sakens natur att den borde verkställas tämligen omedelbart. Den senare utan motivering.¹⁵⁸ Angående bruket av aga uttrycks dock viss skepsis. Från den statistik kommittén insamlat framkom att möjligheten brukades restriktivt. Vidare framkom att barnavårdsnämnderna fann förordnandet problematisk, framförallt därför att verkställighet inte kunde ske tillräckligt nära inpå den relevanta förseelsen. Kommittén avfärdade skarpt att verkställigheten skulle förläggas hos en särskild myndighet, vilket begärts av ett antal barnavårdsnämnder. Vad gällde agans vara eller inte vara menade kommittén att den behållits i nuvarande skick då den ansågs tillhöra föräldrarätten och då den även tillföll lärare enligt gällande folkskolestadga. I en kort passus övervägdes att inskränka agan till endast pojkar, då den enligt insamlad statistik endast tillämpats på två flickor. Det överläts dock på nämnderna att besluta i frågan från fall till fall.¹⁵⁹ Angående möjligheterna att disciplinärt bestraffa omhändertagna barn i skyddshem, i förslaget 75 § 5 mom., skulle överensstämman med 1902 års barnavårdslag, med det tillägget att närmare föreskrifter skulle lämnas i skyddshemmens reglemente.¹⁶⁰

Från tre remissinstanser riktades kritik mot att kommittén bibehållit barnavårdsnämndens rätt att förordna om aga. En ledamot i Stockholms stads barnavårdsnämnd ansåg upp till 15 år vara en för hög ålder för aga, särskilt vad gällde flickor. Vidare ansåg ledamoten det borde föreskrivas att aga endast skulle tillgripas då annat inte fungerade och det inte kan antas vara menligt för barnet. Två läkare uttryckte tveksamheter kring bruket av aga. En av dem ifrågasatte huruvida det verkligen kunde vara till gagn och om det inte skulle drabba även oskyldiga barn. Den andre ansåg att det fanns andra lämpligare metoder och att agan endast eventuellt och i undantagsfall skulle brukas. En folkskoleinspektör gick längst i sin kritik och menade att det bästa vore om den utlämnades helt. Om så inte blev

¹⁵⁵ 1921 års barnavårdsbetänkande, 1 avd., s. 52 & 2 avd., s. 407 f.

¹⁵⁶ 1921 års barnavårdsbetänkande, 1 avd., s. 16 f.

¹⁵⁷ 1921 års barnavårdsbetänkande, 2 avd., s. 195.

¹⁵⁸ 1921 års barnavårdsbetänkande, 2 avd., s. 196.

¹⁵⁹ 1921 års barnavårdsbetänkande, 2 avd., s. 195 f.

¹⁶⁰ Fattigvårdslagstiftningskommittén betänkande, 1 avd., s. 27 & 2 avd., s. 262.

fallet ville denne att aga endast skulle användas då den verkställdes av någon med ett varmt hjärta för barnets väl.¹⁶¹

Kritiken hörsammades till viss del i propositionen. I propositionens motsvarande 23 § begränsades nämndens möjlighet att förordna om aga till flickor under 12 år. För att förtydliga att aga endast skulle användas då det var gagneligt tillades att eventuellt gagn skulle bedömas med hänsyn på vad nämnden upplysts om barnet. Vidare tillades också att en av nämndens ledamöter skulle verkställa utdömd aga, om ingen annan lämplig person fanns. Nämndens ledamöter skulle inte undandra sig att tillse verkställigheten av den förordnade agan hette det. I övrigt skiljde sig regleringen av barnavårdsnämndens möjliga åtgärder endast formellt från kommitténs förslag.¹⁶² Vad gällde omhändertagna barn reglerade 37 § 1 & 2 mom. propositionens förslag till ny barnavårdsdag de disciplinära åtgärder som stod till buds. För de vanartade barnen, som placerades på *skyddshem*, skulle disciplinåtgärder föreskrivas i ett av K. M:t för skyddshemmet utfärdat reglemente.¹⁶³ Bestämmelsen skiljde sig endast formellt från kommitténs förslag.¹⁶⁴ Vad gällde resterande omhändertagna barn, som placerades på *barnhem*, gällde samma tuktorätt som annars tillkom föräldrar för barnavårdsnämnden eller de som anförtrotts uppsikt över dem.¹⁶⁵ Begreppet *tukta* hade lyfts över från 4 § LBiÄ. Viss kritik riktades mot begreppet i remissinstanserna. Begreppet ansågs av en barnavårdsnämndsledamot i Stockholms län vara för nära förknippat med kroppsaga och uteslöt på så vis att annan uppfostran var lämpligare alternativ. En provinsialläkare ansåg att det var motbjudande att använda ordet tukta. Istället förordades att föreskriva att barnet skulle vänligen handledas och eventuellt bestraffas.¹⁶⁶

Propositionen föranledde ett antal motioner om diverse ändringar. Ingen av dessa berörde dock bestämmelserna om aga.¹⁶⁷ I riksdagens första kammare godkändes de ovan nämnda bestämmelserna utan vidare diskussion.¹⁶⁸ Detsamma gällde andra kammaren. Det var således dessa den nu berörda regleringen som kom att återfinnas i 1924 års barnavårdsdag.¹⁶⁹

Den närmare regleringen av aga av barn i skyddshem gjordes i reglementen för varje enskilt skyddshem. Dessa varierade i viss grad men var samtliga baserade på det normalreglemente som fattigvårdsdagstiftningskommittén föreslagit.¹⁷⁰ I 16 § i normalreglementet stadgades att överträdande av skyddshemmets föreskrifter och ordningsregler, olydnad, lättja och osedlighet skulle, om annat uppfostringsmedel inte fungerade, tillrättavisas

¹⁶¹ K. Prop. 1924:150, Bilaga 2, s. 142 f.

¹⁶² K. Prop. 1924:150, s. 11 & 124.

¹⁶³ K. Prop. 1924:150, s. 15.

¹⁶⁴ K. Prop. 1924:150, s. 151.

¹⁶⁵ K. Prop. 1924:150, s. 15.

¹⁶⁶ K. Prop. 1924:150, Bilaga 2, s. 139.

¹⁶⁷ Se AK mot. 1924:445 - 451 & 453; FK mot. 1924:289.

¹⁶⁸ FK prot. 1924:41, s. 20.

¹⁶⁹ AK prot. 1924:51, s. 61-71.

¹⁷⁰ SOU 1936:64, s. 29.

med antingen förlust av vunna förmåner, förlust av allmänna friheter, aga med ris eller rotting eller avskiljande från kamrater. Beslut om aga skulle fattas föreståndaren, dock först efter att denne om möjligt samrått med elevens lärare. Agan skulle utföras av föreståndaren själv eller i dennes närhet. Vidare skulle journal föras över sådan bestraffning.¹⁷¹ Normalregleringen av kroppsaga i skyddshemmen torde alltså liknat denna.

3.9 Skolagan inskränks

1928 fick de allmänna läroverken en ny stadga i samband med en omorganisering. Flickor, som tidigare varit hänvisade till enskilda läroverk, skulle nu beredas tillträde till de allmänna läroverken.¹⁷² Angående ordning och tukt stadgades att de allmänna läroverken skulle bidra till elevernas sedliga uppfostran. Elevernas skyldigheter reglerades vidare med en i den äldre stadgan snarlik formulering.¹⁷³ Dock stadgades angående deras tillrättavisning och bestraffning att kroppslig bestraffning och annan kränkande eller sårande behandling under inga omständigheter fick förekomma.¹⁷⁴ Här återfanns ett absolut förbud mot skolaga. Det kan antas att en bidragande faktor i detta förbud var att även flickor fick plats i de allmänna läroverken. På de särskilda läroverken för flickor var aga nämligen inte tillåtet.¹⁷⁵

Folkskolestadgan kom att prövas av HD i NJA 1935 s. 170. En manlig folkskoleelev hade kastat en papperstuss och för det blivit tilldelad en örfil som straff. Pojken fick yrsel och en spräckt trumhinna, med tre månaders vård som följd. I reglementet för Stockholms folkskola stadgades att hänsyn skulle tas till barnets sinnesart, ålder och kön och att oöverlagd bestraffning och skymfande behandling inte fick förekomma. Kroppsaga fick tillgripas endast vid fortsatt eller svårare förseelse, om det ansåg nödvändigt och gagneligt samt om den utdelades i närvaro av annan lärare. Majoriteten i HD fann att läraren inte använt annat än ett lindrigt tuktomedel, men att han med hänsyn till omständigheterna varit oförsiktig och hårdhänt varför han var skadeståndsskyldig. Två skiljaktiga ledamöter anslöt sig till rådhusrättens bedömning, vilken var att förseelsen inte var sådan att den föranledde att aga enligt stadga och reglemente bort tillgripas. I HovR hade pojkens pappa argumenterat för att begreppet aga i folkskolestadgan innefattade samtlig kroppslig bestraffning, då det ställts mot annat lindrigt tuktomedel. HD menade uppenbarligen att annat lindrigt tuktomedel även innefattade viss aga.

1936 genomfördes ändringar i 1921 års folkskolestadga. Det vore inte långsökt att anta, med hänsyn till ändringarnas innebörd, att dessa föranletts av förevarande fall. 29 § fick en ny lydelse. Den föreskrev nu att lärare vid tillrättavisning och bestraffning skulle fästa avseende vid den felandes

¹⁷¹ 1921 års barnavårdsbetänkande, 1921, avd. 1, s. 88.

¹⁷² Rskr. 1927:262, s. 64.

¹⁷³ 1 kap. 49-50 §§ 1928 års läroverksstadga.

¹⁷⁴ 1 kap. 53 § 2 p. 2 st. 1928 års läroverksstadga.

¹⁷⁵ SOU 2009:99, s. 99.

sinnesart, ålder och kön samt förfara med lugn besinning och kärleksfullt allvar. Vidare föreskrev den att sårande och kränkande behandling inte fick förekomma. Slutligen stadgade den att aga endast fick utdelas i de fall då annan rättelse inte fungerade eller förseelsen var svår. Under inga omständigheter fick aga tillgripas om fel ansågs bero på bristande fattningsgåva eller kroppslig svaghet eller utdelas så att skada uppkom.¹⁷⁶ I och med dessa förändringar var skolagan inom 10 år förbjuden i de allmänna läroverken och striktare reglerad även i folkskolan.

3.10 Kroppsagan under utredning i barnavården

Under 1930-talet publicerades en rad artiklar om situationen för barn omhändertagna inom barnavården. I dessa artiklar avslöjades att aga systematiskt missbrukats och att misshandel förekommit i flera år på vissa anstalter.¹⁷⁷ 1935 utreddes skyddshemmens organisation och verksamhet. Angående deras organisation föreslogs bl.a. att ansvaret för skyddshemsverksamheten, som under översyn av det allmänna i stor del drivits genom stiftelser och privata sammanslutningar, principiellt skulle övergå till staten. Det föreslogs även åtgärder för ökad tillsyn över skyddshemsverksamheten.¹⁷⁸ En del av utredning ägnades åt fostringsåtgärder. Det uppmärksammades att vissa skyddshem fått anmärkningar vilka föranlett omfattande utredningar om de bestraffningsmetoder som där användes. Av denna anledning utreddes skyddshemsreglementenas reglering av kroppsaga och styrelsernas inställning till huruvida användandet av kroppsaga kunde som bestraffning och uppfostringsåtgärd undvaras eller inskränkas. De sakkunniga redogjorde för bestämmelserna om disciplinåtgärder i normalreglementet och påpekade vissa fall av avvikelser från dessa. Kroppsaga saknades som disciplinåtgärd i fyra skyddshem. Två av dessa och två andra skyddshem föreskrev att ingen bestraffning fick inverka menligt på den bestraffades psykiska hälsa. Vid ett skyddshem tilläts aga endast i utomordentliga fall. En del andra avvikande regleringar av bl.a. isolering förekom. Avvikelserna förklarades med, förutom hemmens olika karaktär, att K. M:t inte velat påtvinga skyddshemmens ledning bestämmelser som inte stöddes av dem. Ur undersökningen av styrelsernas inställning till kroppsaga framkom att flertalet av skyddshemmen relativt sällan brukade kroppsaga. De satte sin lit till positiva uppfostringsåtgärder såsom uppmuntran och anknytning till elevens intressen hette det. Den allmänna uppfattningen var dock att rätten till kroppsaga inte kunde undvaras. Vetskapen om att detta disciplinmedel fanns att tillgå ansågs inverka positivt på ett flertal elever och ett avskaffande befarades få en motsatt effekt. Endast från vissa skyddshem för

¹⁷⁶ 29 § 4 p. 2-4 st. Kungl. Maj:ts kungörelse (1936:305) om vissa ändringar i förnyade stadgan den 26 september 1921 (nr 604) angående folkundervisning i riket.

¹⁷⁷ Modig, Cecilia, Aldrig våld: 30 år av svensk lagstiftning mot aga, Socialdepartementet, Stockholm, 2009, s. 9 f.

¹⁷⁸ SOU 1935:35, s. 80 ff.

äldre flickor framfördes att aga inte endast kunde undvaras utan även var olämpligt.¹⁷⁹

De sakkunniga påpekade ämnet kroppsaga i allmänhet till sin natur rörde upp känslor och skilda och oförenliga meningar förekom. De anfördes att kroppsaga å ena sidan ansågs göra folk av besvärliga barn, medan det å andra sidan ansågs att risken för dess olämpliga användande övervägde dess eventuella nytta till den grad att bruket av den borde förbjudas i både skola och barnavård. De sakkunniga konstaterade att ett avskaffande av kroppsaga för yngre barn i skyddshemmen inte kunde komma på fråga medan den fortfarande tilläts i folkskolorna, där disciplinproblemen ju var mindre besvärliga än i skyddshemmen. De sakkunniga ansåg dock att en åldersgräns såsom den i 1924 års barnavårdslag borde införas. För pojkar över 15 år och flickor över 12 år var de benägna att förordas ett förbud mot kroppsaga. Mot ett sådant förbud talade dock att det antogs medföra att vissa elever överfördes till skyddshem för mer svårbehandlade elever, där deras tillvaro skulle bli strängare än nödvändigt, och att det skulle möta motstånd bland skyddshemmens ledningar. Därför ansåg de sakkunniga att kroppsaga endast skulle förbjudas för pojkar över 18 år och flickor över 15 år. För mellanåldern, 15-18 och 12-15 år, förordades att kroppsaga skulle kvarstå som ett yttersta medel för fall av grov råhet, såsom övervåld mot befattningshavare och misshandel av kamrater eller djur. Vidare föreslogs vissa regler för att kontrollera agans utförande. Aga skulle utföras av föreståndaren eller dennes närmaste medarbetare. För den högre åldersgruppen skulle medgivande för varje tillfälle eller för viss tid inhämtas från styrelsens ordförande eller en förordnad verkställande ledamot. Om medgivandet gavs för viss tid skulle lämpliga föreskrifter om förutsättningarna för utövandet medfölja. Slutligen skulle varje utövande av kroppsaga journalföras och journalen särskilt inspekteras av skyddshemsinspektören.¹⁸⁰

De sakkunniga kritiserade även bruket av längre isolering i isoleringsrum som straff och menade att aga i flera fall var en mer naturlig bestraffning, då isolering medförde större risker för psykiskt lidande och ofta verkade direkt nedbrytande. Istället förordades isolering endast på den bestraffades fritid, vilket sades var mer humant än både traditionellt isoleringsstraff och aga. De sakkunniga avslutade med att påpeka att de inte ville beröva skyddshemspersonalen nödvändiga åtgärder och vidhöll vikten av att skyddshemmens vård och uppfostran var fast. Deras mål var att om möjligt reglementariskt motverka missbruk. Vidare påpekades att ett tidsenligt reglementes inverkan var avhängigt hos de som tillämpade det. Skyddshemmen rekommenderades bl.a. att tillse att befattningshavares personlighet ingav eleverna respekt och tillgivenhet och att undvika negativ uppfostran och istället fokusera på att med uppmuntran och förtroende inge eleverna ambition och ansvarskänsla.¹⁸¹

¹⁷⁹ SOU 1935:64, s. 29 ff.

¹⁸⁰ SOU 1935:64, s. 32 ff.

¹⁸¹ SOU 1935:64, s. 34 ff.

Av utredningen följde 1936 en proposition om ändring av flera bestämmelser i 1924 års barnavårdslag. Det förslogs att 44 § 1 mom. 3 st. skulle stadga att K. M:t skulle lämna närmare föreskrifter för b.l.a. skyddshemmens organisation och ledning och att 37 § 1 mom. skulle stadga detsamma om deras disciplinära åtgärder.¹⁸² Det som här åsyftades var en för samtliga gemensam stadga. Behövligheten av en sådan stadga hade föranletts av de organisatoriska förändringar som skulle genomföras.¹⁸³ Propositionen godkändes och ändringarna infördes i 1924 års barnavårdslag.¹⁸⁴ 1937 utfärdades en kunglig stadga för skyddshemmen. Regleringen i den nya stadgan överensstämde till stor del ordagrant med den som de sakkunniga förordat. Inskränkningen hade dock utsträckts även till det yngre barnen. Enligt stadgan fick lämplig kroppsaga tillgripas av föreståndaren eller annan i dennes närvaro, när en muntlig tillsägelse inte räckte.¹⁸⁵ Kroppsaga var förbjuden för pojkar över 18 år och flickor över 15 år. För yngre barn fick kroppsaga utövas endast då stor råhet uppvisats såsom övervåld mot befattningshavare, misshandel av kamrater och djur samt svårare trots, och endast om andra uppfostringsåtgärder inte kunde antas ha samma verkan. Det fick inte heller användas om förseelsen var en yttring av själslig defekt – d.v.s. ett psykiskt funktionshinder.¹⁸⁶ Förelåg det skäl att anta att så var fallet fick kroppsaga endast utdelas om en läkare, efter undersökning, intygat att en sådan defekt inte fanns. Styrelsen skulle besluta om utdelande av kroppsaga. Den fick även lämna närmare förutsättningar och föreskrifter om tillståndet. Dock kunde medgivanderätt delegeras till styrelsens ordförande eller en verkställande ledamot. Ett sådant medgivande fick ges för varje tillfälle eller för viss tid.¹⁸⁷ Vidare skulle det tillses att verkställighet av en tillrättavisning inte medförde men för elevens hälsa.¹⁸⁸ Slutligen skulle även agan journalföras och journalen skulle granskas av både styrelsen och skyddshemsinspektören.¹⁸⁹ Kroppsagan var alltså tillåten, men noga reglerad. Det var den absolut sista åtgärden som endast skulle tillgripas i mycket allvarliga fall. Stadgans föreskrifter var mer inskränkande än de som föreslagits av de sakkunniga.

¹⁸² K. Prop. 1936:221, s. 4 f.

¹⁸³ K. Prop. 1936:221, s. 27 & 29.

¹⁸⁴ Se Lag (1936:266) angående ändringar i vissa delar av lagen den 6 juni (nr 361) om samhällets barnavård och ungdomsskydd (barnavårdslag).

¹⁸⁵ 20 § 1 mom. 4 p. 1937 års skyddshemsstadga.

¹⁸⁶ SOU 2009:99, s. 101.

¹⁸⁷ 20 § 4 mom. 1937 års skyddshemsstadga.

¹⁸⁸ 20 § 5 mom. 1937 års skyddshemsstadga.

¹⁸⁹ 20 § 6 mom. 1937 års skyddshemsstadga.

4 Från begränsningar till förbud

4.1 Kroppsagan avskaffas i barnavården

1942 togs barnavårdsnämndens rätt att förordna om aga enligt 23 § & 37 § 2 mom. 1924 års barnavårdslag upp till prövning. Det ledde till en proposition enligt vilken möjligheten att förordna om aga skulle strykas ur 23 § 1924 års barnavårdslag.¹⁹⁰ Propositionen hade sin upprinnelse i att avdelningen för barnavård inom svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet i en skrivelse 1939 lyft frågan om att utvidga barnavårdsnämndens möjlighet att ingripa enligt 22 § 1924 års barnavårdslag.¹⁹¹ Frågan var om barnavårdsnämndens befogenhet skulle utvidgas till att ingripa mot vanvård i uppfostran som inte nödvändigtvis innebar fysisk skada eller sedligt försämring hos barnet, men psykisk ohälsa.¹⁹² Som berörts ovan hade barnavårdsnämndens befogenhet 1924 utökats till att inbegripa fall av fysisk misshandel. Att utvidga barnavårdsnämndernas möjlighet till fall av psykisk vanvård ansågs lämpligt.¹⁹³

Medicinalnämnden hemställde i sitt yttrande över fattigvårds- och barnavårdsförbundets skrivelse att barnavårdsnämndens möjlighet att förordna om aga borde tas upp till prövning. Styrelsen ansåg att aga kunde utsätta barn för sådana risker för deras psykiska hälsa som det förevarande förslaget avsåg att undanröja. Socialstyrelsen anslöt sig till medicinalstyrelsens åsikt. Socialstyrelsen anförde att möjligheten att förordna om aga sedan 1926 använts mycket sällan. 1934 förordnades det endast tolv gånger.¹⁹⁴ Den påpekade att aga i barnavårdslagens anda inte ansågs utgöra ett straff utan ett uppfostringsmedel. Den moderna uppfostringskonsten hade, enligt socialstyrelsen, bättre uppfostringsmedel till sitt förfogande. Socialstyrelsen uttalade vidare att vad man än ansåg om aga som uppfostringsmedel var det ett direkt olämplig medel för en offentlig myndighet.¹⁹⁵ Barnavårdsnämnderna i Stockholm, Malmö och Göteborg anförde till att det om agan förordnades enligt lagens lydelse förflutit allt för lång tid från den relevanta förseelsen för att den skulle kunna anses gagnelig. Den skulle enligt nämnderna verkställas i omedelbar anslutning till händelsen, vilket de inte kunna förordna om. Vidare ansåg nämnden att det enligt modern barnpsykiatrisk uppfattning och modern uppfostringskonst fanns bättre och lämpligare medel. Till detta lades

¹⁹⁰ K. Prop. 1942:20, s. 2 f.

¹⁹¹ K. Prop. 1942:20, s. 4.

¹⁹² K. Prop. 1942:20, s. 9.

¹⁹³ K. Prop. 1942:20, s. 9.

¹⁹⁴ K. Prop. 1942:20, s. 10.

¹⁹⁵ K. Prop. 1942:20, s. 12.

svårigheten i att finna någon att verkställa agan. Sammantaget användes denna möjlighet så sällan att den saknade praktisk relevans.¹⁹⁶

Departementschefen konstaterade att det knappast fanns några skäl att anföra för bibehållande av möjligheten att förordna om aga. Att denna skulle utgå ur 23 § 1924 års barnavårdslag ansågs vara självklart. Beträffande 37 § 2 mom. uttalade departementschefen att fråga där var om nämnden, eller den nämnden uppdragit, trätt i föräldrarnas ställe varför det inte av samma anledningar förelåg skäl till ändring.¹⁹⁷ Lagutskottet fann inget att anmärka på i denna proposition och hemställde om dess bifall i riksdagen.¹⁹⁸ Lagutskottets hemställan bifölls utan diskussion i riksdagens båda kammare.¹⁹⁹ Barnavårdsnämndernas möjlighet att förordna om aga för barn som inte var omhändertagna var således avskaffad. Avskaffandet skedde i enighet och utan diskussion i den lagstiftande församlingen. Agan avskaffades dock inte i sin helhet.²⁰⁰ Den kvarstod som uppfostringsmedel inom barnavården för omhändertagna barn även efter det barnavårdsnämnden framtogs möjligheten att förordna om den enligt 23 §.²⁰¹

Det dröjde dock inte länge förrän bruket av kroppsaga började inskränkas även inom vården och fostran av de omhändertagna barnen. Ungdomsvårdsskolorna, tidigare kallade skyddshem²⁰², fick en ny stadga 1946.²⁰³ Bland de tillrättavisningsmedel som stod anstalterna till buds fanns kroppsaga inte längre kvar. Det stadgades också att verkställighet av tillrättavisning inte fick medföra men för elevens kroppsliga och själsliga hälsa.²⁰⁴ Kroppsaga saknade fr.o.m. 1946 stöd som disciplinåtgärd i ungdomsvårdsskolornas, tidigare skyddshemmens, reglemente. Socialstyrelsen, som var tillsynsmyndighet över barnvårdsanstalterna, utfärdade 1948 ett förbud mot bruket av kroppsaga vid barnhemmen.²⁰⁵ Straffmetoder sades vittna om bristande förmåga hos uppfostrare. Det anfördes att den mest aggressiva formen av straffmetod, kroppsagan, var *strängeligen* förbjuden. Istället förespråkades naturliga straff, t.ex. att ett barn som förbjudits att leka med elden erhöll ett naturligt straff då det brände sig, och dess sociala motsvarighet, att ett barn som upplysts om ett beteendes sociala konsekvenser fick utstå dessa konsekvenser. Dåliga vanor skulle inte utdrivas utan ersättas med bättre varor.²⁰⁶ Socialstyrelsen anförde att uppfostringsarbetet skulle utföras i en anda av kärlek och förståelse samt

¹⁹⁶ K. Prop. 1942:20, s. 11 f.

¹⁹⁷ K. Prop. 1942:20, s. 12 f.

¹⁹⁸ 2LU utl. 1942:7, s. 12.

¹⁹⁹ FK prot. 1942:9, s. 15; AK prot. 1942:9, s. 16.

²⁰⁰ I SOU 2009:99 verkar man ha förbisett att barnavårdsnämndens, eller dess representants, rätt att tukta omhändertagna barn kvarstod i 37 § 2 mom. 1924 års barnavårdslag. Den oklarhet över rättsläget som enligt s. 100 fotnot 12 uppstår av uttalandet om barnavårdsnämndens kvarstående rätt att tukta barn i Prop. 1957:170 s. 17 finns således i verkligheten inte.

²⁰¹ 37 § 1-2 mom. 1924 års barnavårdslag.

²⁰² SOU 2009:99, s. 100.

²⁰³ 1946 års ungdomsvårdskolestadga.

²⁰⁴ 20 § 1 mom. 2 st. 1946 års ungdomsvårdskolestadga.

²⁰⁵ *Råd och anvisningar i socialvårdsfrågor* nr. 49, Kungl. Socialstyrelsen, 1948, s. 1 & 10.

²⁰⁶ *Råd och anvisningar i socialvårdsfrågor* nr. 49, Kungl. Socialstyrelsen, 1948, s. 10 f.

kunnighet om de psykologiska mekanismerna bakom barnets beteende. Riktlinjerna för uppfostran var att barnen skulle mötas med vänlighet och förståelse och att personalens förhållande till barnen skulle vara sådant att det ingav förståelse och respekt. Dessa föreskrifter avslutades med en lista med rekommenderad barnpsykologisk litteratur.²⁰⁷ Endast sex år efter det att barnavårdsnämnderna förlorat möjligheten att förordna om kroppssaga var bruket av den också avskaffat inom barnavården. Att aga bortföll som lagligt bestraffningsmedel i ungdomsvårdsskolorna betydde sannolikt inte att det omedelbart slutade att brukas. Ett tecken på det är ett brev som skyddshemsinspektören skickade till samtliga skyddshemsrektorerna i vilket han meddelade att om någon brukat aga och genast meddelade honom skulle han ge dem allt skydd. Tanken att aga var helt oacceptabelt delas således sannolikt inte i barnavårdsveksamheten i sin helhet.²⁰⁸

4.2 Skolagan under utredning och debatt

Under 1930- och 40-talen kom skolagan att ifrågasättas i den allmänna debatten, i samband med diskussioner om ungas uppförande och ifrågasättas som pedagogiskt medel.²⁰⁹ 1945 höjdes röster mot skolagan även i riksdagen. Det inkom två likalydande motioner i vilka motionärerna yrkade att riksdagen skulle hemställa om en ny skolutredning som bl.a. skulle genomföra ett absolut förbud mot kroppslig bestraffning även i folkskolan.²¹⁰ Deras kritik mot skolagan i folkskolan var en del deras kritik mot orättvisa klasskillnader i skolväsendet, då aga inte förekom i läroverken.²¹¹ Statsutskottet fann dock ingen anledning att motionerna skulle föranleda någon åtgärd från riksdagens sida.²¹² I riksdagens första kammare föranledde motionerna viss debatt om skolväsendets socialt orättvisa utformning, dock ingen om skolagens varande. Statsutskottets hemställan bifölls av första kammaren.²¹³ Frågan behandlades i liknande ordning även i andra kammaren.²¹⁴

Även om motionerna inte föranledde några åtgärder ansåg sig 1946 års skolkommision tvingad att utreda frågan om skolagens kvarstående. Tre ledamöter sattes att utreda frågan om tillrättavisning och bestraffning i folkskolan. Det framgår av skolkommisionens protokoll att den s.k. agautredningens ledamöter var överens om införande av ett agaförbud i folkskolan. Deras utredning bestod i att formulera argumenten för ett sådant förbud och diskutera alternativa tillrättavisningsmedel. Agautredningen fick två månader på sig att utarbeta sitt förslag, men lämnade in sitt förslag till kommissionen redan efter en månad. Qvarsebo menar att denna korta

²⁰⁷ *Råd och anvisningar i socialvårdsfrågor* nr. 49, Kungl. Socialstyrelsen, 1948, s. 5 f & 12.

²⁰⁸ Engwall, 1998, s. 108 f.

²⁰⁹ Qvarsebo, 2006, s. 69.

²¹⁰ FK mot. 1945:164, s. 19; AK mot. 1945:232.

²¹¹ Jfr FK mot. 1945:164, s. 19; Qvarsebo, 2006, s. 70.

²¹² SU utl. 1945:8, s. 215.

²¹³ FK prot. 1945:16, s. 107-126.

²¹⁴ AK prot. 1945:17, s. 61-85.

tidsperiod kan antyda att skolkommissionen ansåg frågan vara relativt okomplicerad och utredningen mer en formalitet. Agautredningen presenterade huvudsakligen en kritik mot de dåvarande straffhandlingarna - som skamvrå och kroppslig bestraffning - och ett förslag om agaförbud i folkskolestadgan, snarare än att positiva argument för ett sådant förbud anfördes. Istället för de gamla disciplinmedlen ansåg agautredningen att läraren skulle tala elev till rätta och om inte det fungerade ge anmärkning, kvarsittning eller sänkt ordningsbetyg.²¹⁵ Vidare innehöll deras förslag bestämmelser om att lärares skulle sträva efter ett förhållande till sina elever som var baserat på kamratskap och förtroende.²¹⁶ Förslaget väckte stort motstånd hos folkskollärare och en fjärdedel av folkskolsinspektörerna. Av denna anledning tillsattes en ny utredning, 1947 års skoldisciplinutredning, att utreda frågan med beaktning av skolkommissionens förslag om agaförbud och därtill lämnade synpunkter. Vikten av lärarnas förtroende för den föreslagna reformen framhävdes i direktivet. Utredningen överlämnade sitt betänkande 1950.²¹⁷

1947 års skoldisciplinutredning föreslog dock inte ett agaförbud. Den presenterade först en undersökning om skoldisciplinens tillstånd, dess orsaker och regleringsmedel. Det påpekades att skolkommissionen inte motiverat varför skolagens avskaffande var i fråga. Skoldisciplinutredning antog att skolkommissionens primärt hade ett ideologiskt patos som drivkraft. Den anförde dock att lättare aga i uppfostringssyfte endast kunde anses vara ett kroppsstraff i pedagogisk mening, varför ett förbud som en del i ett humaniseringssträvande till viss del var inkonsekvent. Fastän utredningen även framförde vissa argument emot verkningarna av ett förbud konstaterade den dock att ett avskaffande av kroppsaga som disciplinmedel i folkskolan var ett mål som borde strävas mot och att en principiell diskussion i saken var överflödig. Utredningen övergick därför till en diskussion om hur detta mål bäst kunde främjas.²¹⁸

Först uppräknades argument för och emot aga i allmänhet. För agan anfördes bl.a. att aga inte i alla fall var olämplig, att lärare stödde dess användande, att den lätt befäste lärarens auktoritet mot en större grupp barn och att den kunde verkställas i direkt förbindelse till förseelsen. Mot agan anfördes bl.a. att kroppslig bestraffning kunde ge mentala skador, att utdelandet på grund av självaccelererande känslor kunde blir för hårt, att aga var skadligt för kläna barn och att den för tidigt utvecklade yngre barn - likt äldre barn - tedde sig mer som en personlig skymf än ett straff. För lämpligheten av ett agaförbud i synnerhet anfördes bl.a. att många föräldrar ställt sig mot bruket av aga och inte vill se det i skolan, att liknande förbud i Finland och Norge inte inverkat menligt på skoldisciplinen. Dock påpekade utredningen att bruket av aga minskat bland lärare och att detta skett utan ett förbud. Utredningen fann att främjandet av denna utveckling och de förhållanden som föranlett den var det väsentliga i frågan om skolagens

²¹⁵ Qvarsebo, 2006, s. 70 ff.

²¹⁶ SOU 1950:3, s. 12.

²¹⁷ SOU 1950:3, s. 7 ff.

²¹⁸ SOU 1950:3, s. 98 ff.

avskaffande. Det stipulerades därför att det viktigaste var att det förslag som presenterades stöddes av lärarkåren, i enlighet med utredningens direktiv. De principiella avvägandena i ett agaförbud överläts till den tid då enhetsskolan genomfördes. Den största orsaken till disciplinära problem ansågs vara antalet barn per lärare. Då utredningen tvivlade på effekten av ett förbud och ansåg lärarnas stöd vara centralt utsåg den början av 1960-talet som en lämplig tid att ta upp frågan, eftersom antalet barn per lärare då förväntades vara mindre.²¹⁹ Angående regleringen i folkskolestadgan riktade utredningen kritik mot gränsdragningen vid förseelser av grov beskaffenhet. Denna ansågs vara för otydlig och tvingade läraren till att hastigt göra en svår bedömning om en förseelse beskaffenhet och orsaker. Den ansågs också - med hänsyn till gängse språkbruk - till större del omfatta förseelser som begicks på elevens fritid eller utanför skolans område, t.ex. snatteri, skolk, sexuellt vanart och annat som ofta blev föremål för längre utredning. Då aga inte kunde verkställas i samband med sådana förseelser och då dessa ofta hade djupare liggande orsaker mot vilka aga inte ansågs ha lämplig verkan föreslogs att gränsen skulle knytas till huruvida förseelserna störde skolarbetet. Svårare fall där aga inte hjälpte skulle då falla utanför och gränsdragningen skulle bli tydligare.²²⁰

Det förslag som utredningen presenterade kom att bestå av en del nya disciplinmedel och en något annorlunda reglering i folkskolestadgan. Enligt förslaget skulle aga endast utdelas vid förseelse som väsentligt störde skolarbetet eller innebar fara den felande eller andra och rättelse inte kunde komma till stånd genom annan åtgärd.²²¹ Skolagen fick alltså en tydligare reglering som var knuten till skolarbetet. Skoldisciplinutredning hade dock både undandragit sig uppgiften att formulera ett förbud mot aga och föreslagit ändringar som snarare stärkte folkskolans disciplinmedel. 1947 års skoldisciplinutredning mötte av denna anledning kritik i remissinstanser och inga åtgärder vidtogs. Från och med 1952 tystnade den formella debatten om skolaga.²²²

4.3 Föräldrars aganderätt inskränks

1946 presenterade ärvdabalksakkunniga ett förslag till en föräldrabalk. Deras arbetsuppgift hade huvudsakligen varit att sammanföra ett antal lagar till en ärvdabalk. Under arbetets gång hade det dock funnits lämpligt att dessa delades upp i en ärvdabalk och en föräldrabalk.²²³ Vad gällde bestämmelser om vårdnad av barn föreslog ärvdabalksakkunniga i stort endast att de bestämmelser som fanns i LBiÄ lyftes över. Barnet stod enligt 6 kap. 1 § under föräldrarnas vårdnad till dess att det fyllt 21 år eller ingått äktenskap. Vårnaden tillkom föräldrarna gemensamt enligt 6 kap. 2 § och föräldrarna skulle sörja för barnets person och ge det sorgfällig uppfostran enligt 6 kap. 3 §. Möjligheten att frånta en förälders vårdnad, då denne gjort

²¹⁹ SOU 1950:3, s. 102 ff.

²²⁰ SOU 1950:3, s. 112 ff.

²²¹ SOU 1940:3, 116.

²²² Qvarsebo, 2006, s. 76-79.

²²³ SOU 1946:49, s. 3.

sig skyldig till missbruk vid dess utövande, kvarstod med smärre förändringar i 6 kap. 7 §. Vad gällde föräldrarnas rätt att aga var även denna bestämmelse överförd med identisk lydelse från 4 § LBiÄ till 6 kap. 4 §.²²⁴

Den av ärvdabalksakkunniga föreslagna regleringen av föräldrars tuktorätt fick en annan utformning i propositionen, då den omformulerades två gånger under arbetsprocessen. I flera remissyttranden hade ärvdabalksakkunnigas förslag att oförändrat uppta 4 § LBiÄ kritiserats. Svenska befolkningsförbundet familjevärnet hade framfört att tuktorätten ofta missbrukades och tillgripande av kroppsaga, jämfört med moderna uppfostringsmetoder, blivit en otillfredsställande metod för att få barn till lydnad. Flera andra yttranden gick i samma riktning.²²⁵ Departementschefen tog klart avstånd från bruket av kroppsaga. Han uttalade att plikten att uppfostra ett barn vid LBiÄs tillkomst förutsattes medföra befogenheten att bruka kroppsaga. Han ansåg dock att det inte längre råde enighet i denna fråga och att den rätt som getts annan än föräldrar att aga barn, med hänvisning till bl.a. förändrade regler om skolaga, börjat inskränkas. Departementschefen tog personligen principiellt avstånd från bruket av kroppsaga mellan föräldrar och barn, men menade att det låg i sakens natur att denna rätt var mer motiverad vad gällde föräldrar än andra personer. Man kunde, enligt departementschefen, inte heller bortse från att bruket av kroppsaga var utbrett och många ansåg det vara outhärligt för en korrekt barnuppfostran. Av dessa anledningar ansågs ett uttryckligt förbud vara olämpligt, särskilt då ett förbud skulle straffrättsligt likställa kroppsaga med misshandel. Istället föreslogs att begreppet tukta skulle ersättas av begreppet tillrättavisa, då det ansågs gå i bättre samklang med den inställning till bruket av aga som anförts.²²⁶ 6 kap. 4 § skulle enligt detta förslag stadga att föräldrar hade uppsikt över sina barn samt ägde, om nödigt, tillrättavisa dem på sätt som med hänsyn till deras ålder och övriga omständigheter var lämpligt.²²⁷

Lagrådet var dock kritiskt inställt till denna ändring. Det påpekade att uppfattningen att rätten till aga var omotiverad under alla omständigheter vore att gå för långt och att ett förbud var olämpligt av samma skäl som departementschefen anförde. Tolkat ordagrant ansåg lagrådet att den föreslagna ändringen endast påpekade det uppenbara – att föräldrar fick tillrättavisa sina barn. Tolkat utan de framförda motiven ansåg lagrådet att det knappast kunde utläsas som en begränsning av rätten att aga och att det i varje fall inte framgick om så var meningen. Lagrådet förespråkade istället den gällande bestämmelses formulering. En ändring i den allmänna uppfattningen om kroppsagans användande i uppfostring skulle enligt lagrådet automatiskt inverka på denna bestämmelses tolkning, då den föreskrev nödvändighet och lämplighet efter omständigheterna.²²⁸ Till följd av lagrådets kritik ändrades ordalydelsen i bestämmelsen och denna

²²⁴ SOU 1946:49, s. 10 f, 93 & 96.

²²⁵ K. Prop. 1949:93, s. 99 f.

²²⁶ K. Prop. 1949:93, s. 100.

²²⁷ K. Prop. 1949:93, s. 176.

²²⁸ K. Prop. 1949:93, s. 217.

placerades i 6 kap. 3 §.²²⁹ Begreppsändringen från *tukta* till att *tillrättavisa* behölls. Men bestämmelsen stadgade istället att föräldrarna hade uppsikt över barnet samt ägde för dess tillrättavisande använda uppfostringsmedel som med hänsyn till dess ålder och övriga omständigheter kunde anses lämpliga.²³⁰

I riksdagen var Ingrid Gärde Widemar - senare Sveriges första kvinnliga justitieråd²³¹ - m.fl. skeptiska till flera av propositionens bestämmelser, framförallt med hänsyn till deras konsekvenser för kvinnor.²³² I motionen uttryckte de skarp kritik mot att rätten att aga kvarstod i 6 kap. 3 §. Argumentet att aga skulle likställas med misshandel om bestämmelsen bortföll höll inte enligt dem. De ansåg att det inte under några omständigheter kunde anses vara försvarligt att lagligen ge stöd åt misshandel av barn. Enligt dem fick ingen tillrättavisning av ett barn överstiga gränsen för misshandel och den som utövade en sådan tillrättavisning skulle inte vara undantagen straffansvar. En fysisk tillrättavisning som inte uppgick till misshandel behövde inget uttryckligt lagstöd varför de ansåg att förevarande bestämmelse skulle utgå. Dess kvarstående kunde ge intryck av att avsikten var att begränsa straffansvaret för misshandel.²³³ Två motionärer i första kammaren instämde med denna motion.²³⁴ Resterande motionärer berörde inte frågan.²³⁵

Lagutskottet ansåg att ett upphävande av föräldrars rätt att utöva kroppsaga var olämpligt, trots att bruket av densamma minskat. Vidare ansågs det att en lagstiftning som likställde även lindrigare kroppsaga med misshandel inte överensstämde med det allmänna rättsmedvetandet och skulle inte heller åtlydas. Dock fann lagutskottet inget att anmärka mot att ordalydelsen ändrades, för att förtydliga att kraftigare kroppsaga skulle om möjligt undvikas. Lagutskottet tillstyrkte därför förslaget i propositionen.²³⁶ Fyra ledamöter reserverade sig mot detta tillstyrkande, en av dem var den ovan nämnda Gärde Widemar. Argumentationen liknade den i motionen. De reserverande förordade man att vid revision av straffrättsliga regler förtydligade att misshandelsbegreppet inte innefattade sådan lindrig fysisk tillrättavisning som kunde anses allmänt tillåten. Ett sådant förtydligande skulle i sin tur göra en lagstadgad aganderätt överflödig.²³⁷

Propositionens förslag godkändes i första kammaren utan yttranden på denna punkt.²³⁸ I andra kammaren höll Gärde Widemar ett brandtal. Hon förklarade kroppsaga vara barbariskt och frågade sig varför de enda som man lagligen fick slå var barn. Hon förklarade sig inte tro på fysisk

²²⁹ 1LU utl. 1949:34, s. 15.

²³⁰ Prop. 1949:93, s. 7.

²³¹ Ingrid Gärde Widemar, NE.

²³² AK mot. 1949:321, s. 1 f.

²³³ AK mot. 1949:321, s. 2 f.

²³⁴ FK mot. 1949:257.

²³⁵ Se FK mot. 1949:28, 1949:318 & 1949:322; AK mot. 1949:253 & 1949:256.

²³⁶ 1LU utl. 1949:34, s. 15 f.

²³⁷ 1LU utl. 1949:34, s. 77 f.

²³⁸ FK prot. 1949:19, s. 59 f.

bestraffning, som endast förnedrade barnet, och förordade istället ett förtroendefullt förhållande och gott exempel.²³⁹ En ledamot i lagutskottet ville förtydliga att utskottsmajoriteten inte stödde den antikverade uppfostringsmetod som kroppsagan utgjorde. Han menade dock att ett upphävande av föräldrars aganderätt inte skulle lända till efterrättelse då det stred mot det allmänna rättsmedvetandet. Det kunde inte hjälpas att vissa barn tog skada av föräldrarnas aganderätt. Den tillhörde familjens helgd och polisen kunde inte gå in och gripa alla som förgrep sig mot sina barn hette det.²⁴⁰ Efter dessa anföranden bifölls propositionens förslag även i andra kammaren.²⁴¹

Bestämmelsen i 6 kap. 3 § FB om föräldrars rätt att aga sina barn kom alltså att få den utformning som föreslogs i propositionen.²⁴² Med hänsyn till vad som anförts av departementschefen och i lagutskottet får denna ändring anses utgöra en inskränkning av föräldrars rätt att bruka kroppsaga som uppfostringsmedel. Tydligt är att denna formulering valdes i en önskan om att minska bruket av kroppsaga. I praxis har ändringen ansetts medföra en inskränkning, men i vilken mån är oklart.²⁴³

4.4 Straffriheten för aga avskaffas

Under 1900-talet hade behovet av en reviderad strafflagstiftning växt sig större och utredningar hade gjorts i denna fråga. Ingen av dem hade dock genomförts.²⁴⁴ Bland dessa återfanns Johan Thyréns påbörjade reformförslag, som postumt publicerats i en SOU. Han hade före sin död inte hunnit beröra misshandelsbrotten och således berörs inte aga i dessa.²⁴⁵ 1953 presenterade straffrättskommittén sitt förslag till en ny brottsbalk. I detta förslag saknades straffrihet för utövande av laga rätt att kroppsaga.²⁴⁶ Kroppsaga som uppgick till misshandel omfattades således av straffansvar. Misshandel var enligt 1 kap. 5 § kroppskada, sjukdom och smärta.²⁴⁷ Till kroppsskada hänfördes förutom typiska skador även annan kroppslig åverkan som innebar skada för personen, t.ex. att raka av en kvinnas hår. Till sjukdom hänfördes även psykisk lidande med en medicinskt påvisbar effekt. Smärta innefattade smärta som inte var obetydlig eller hastigt övergående.²⁴⁸ Ringa misshandel var dock undantaget allmänt åtal, enligt 1 kap. 12 § i förslaget, såvida åtal inte var i allmänt intresse.²⁴⁹ Ringa misshandel skulle fortfarande utgöra ett angivelsebrott, vilket naturligtvis inverkar begränsande på åtalsmöjligheterna vad gällde misshandel av barn.

²³⁹ FK prot. 1949:19, 80 f.

²⁴⁰ FK prot. 1949:19, s. 82.

²⁴¹ FK prot. 1949:19, s. 82.

²⁴² 6 kap. 3 § Föräldrabalk (1949:381).

²⁴³ Jfr NJA 1957 s. 537.

²⁴⁴ SOU 1953:14, s. 97.

²⁴⁵ SOU 1937:37.

²⁴⁶ Jfr SOU 1953:14, s. 17 ff.

²⁴⁷ SOU 1953:14, s. 18.

²⁴⁸ SOU 1953:14, s. 134 f.

²⁴⁹ SOU 1953:14, s. 19.

Enligt kommittén var kvarstående av en bestämmelse som tillät att tillämpningen av en aganderätt tog sig formen av misshandel oförenligt med strävandet att ersätta aga med andra uppfostringsmetoder. Det påpekades också att bestämmelsen kommit att utgöra ett hinder i ingripandet mot svåra fall av barnmisshandel, när motsatt effekt borde eftersträvas. Kommittén ansåg, med hänvisning till den nya formuleringen i FB, att det inte var lämpligt att göra något förbehåll för aga i bestämmelserna om misshandel, då det även i andra fall kunde vara tillåtet att bruka våld utan att det ansetts behövt att tillåta detta i särskilda straffbestämmelser. Istället ansåg kommittén att missbruk av aganderätt skulle kunna beivras, även om den endast uppgick till ringa misshandel. Dock påpekades tydligt att den utvidgade möjligheten att föra åtal om misshandel av barn inte avsågs medföra en opåkallad inblandning i enskilda förhållanden. Begränsningen av allmänt åtal i 1 kap. 12 § sades vara ägnad att åstadkomma en lämplig gräns. Istället för åtal förordades i första hand rättelse i annan form, t.ex. genom förlorad vårdnad.²⁵⁰

Den 29 mars 1957 överlämnades en proposition till riksdagen i vilken ändringar i SL, som inte ansågs kunna vänta tills dess att SL i sin helhet ersattes av den nya brottsbalken, föreslogs. Proposition handlade om ändrade jurisdiktionsregler, men även straffriheten för aga enligt 14 kap. 16 § SL.²⁵¹ Enligt departementschefen hade det sedan denna bestämmelses tillkomst uppkommit en förskjutning i synen på kroppsagens nödvändighet och lämplighet vid barnuppfostran. Exemplifierande av rättsutveckling i denna linje nämndes den nya formuleringen i föräldrabalken, som sades vela utmärka att kroppsstraff borde undvikas och endast utövas inom snäva gränser. Ordet tukta hade bortfallit på grund av en modernare uppfattning om kroppsagan som uppfostringsmedel. Det påtalades vidare att kroppsaga avskaffats i flera lagstiftningar och exempelvis återfanns inte barnavårdsnämnds eller dess representants rätt att tukta omhändertagna barn i förslaget till en ny barnavårdslag. Vidare påpekades att 14 kap. 16 § SL utgjorde ett hinder för åklagarmyndigheten att ingripa mot barnmisshandel, utförd med aga som förevändning. Departementschefen konstaterade att det stod klart att denna straffrihet inte längre stod i samklang med den uppfattningen om kroppsaga som kom till uttryck i t.ex. FB. Han instämde därför med straffrättskommitténs argument för dess upphävande.²⁵²

Departementschefen påpekade även straffrättskommitténs åsikter om den vidgade åtalsmöjligheten och medhöll att det i fråga om åtal var av betydelse huruvida rättelse kunde ske på annat sätt. Då liknande åtalsregler redan gällde i 14 kap. 45 § SL ansågs det inte vara lämpligt att diskutera nya åtalsregler i sammanhanget.²⁵³

Första lagutskottet ansåg, med upprepande av de argument som framförts av straffrättskommittén och departementschefen, att det förelåg vägande skäl

²⁵⁰ SOU 1953:14, s. 135 ff.

²⁵¹ K. Prop. 1957:170, s. 1 f.

²⁵² K. Prop. 1957:170, s. 17 f.

²⁵³ K. Prop. 1957:170, s. 18.

för en förändring i förhållandet mellan kroppsgåva och misshandel. Det påpekade dock att upphävandet av straffriheten inte betydde att all kroppsgåva, utövad med laga rätt, var att anse som misshandel och tillstyrkte de begränsningar i den utvidgade möjligheten till åtal som straffrättskommittén och departementschefen förordat. Utskottet förordade således upphävandet av 14 kap. 16 § SL.²⁵⁴

I riksdagens första kammare bifölls utskottets förslag utan vidare kommentarer, i den del det gällde straffriheten för åga.²⁵⁵ Så var även fallet i riksdagens andra kammare.²⁵⁶ Den 1 juli 1957 upphävdes 14 kap. 16 § SL. Straffriheten för misshandel vid utövande av aganderätt var således avskaffad.²⁵⁷

Straffrihetens avskaffande hade således genomförts redan före brottsbalkens införande och naturligt nog bestod det även när propositionen till brottsbalken framlades.²⁵⁸ I likhet med strafflagskommitténs förslag var dock åtalsmöjligheterna för misshandel begränsade. På grund av remissyttranden från åklagare var dock regeln omformulerad och anknöt mer till äldre rätt.²⁵⁹ I propositionen fick misshandel, som inte var grov och som inte förövats på allmän plats, inte föras till åtal såvida inte målsägande angivit brottet eller åtalet var påkallat ur allmän synpunkt, vilket följde av 3 kap. 11 § 2 st.²⁶⁰ Regleringen hade sin motsvarighet i 14 kap. 45 § SL.²⁶¹ Denna bestämmelse intogs i oförändrat skick i BrB.²⁶² Syftet med bestämmelsen var, förutom att reglera myndigheternas arbetsbörda, att undvika onödig inblandning i enskilda förhållanden. Ett exempel ur riksåklagarämbetets remissyttrande vara hustrumisshandel, av vilken lagföring ansågs kunna spolia äktenskapet.²⁶³ Vad som var påkallat ur allmän synpunkt fick bedömas med hänsyn till brottets art och straffets syfte samt omständigheterna. Att målsäganden inte vågade angiva brott talade i allmänhet för allmänt åtal, men hänsyn till målsäganden kunde också tala emot allmänt åtal för misshandel inom hemmet i vissa fall.²⁶⁴ Åtalsmöjligheterna för misshandel av barn var begränsade i flera fall, i linje med ovan nämnda meningar, såvida den inte uppgick till grov misshandel eller förövades på allmän plats.

Rättsläget blev i och med dessa ändringar både förtydligt och komplicerat. Det var en tydlig markering att ågan skulle hållas inom snäva gränser. Dock uttalade både straffrättskommittén och lagutskottet att visst våld kunde vara

²⁵⁴ 1LU utl. 1957:33, s. 15 f.

²⁵⁵ FK prot. 1957:20, s. 22.

²⁵⁶ AK prot. 1957:20, s. 62.

²⁵⁷ Lag (1957:312) om ändring i strafflagen.

²⁵⁸ Jfr K. Prop. 1962:10, del A, s. 12 f.

²⁵⁹ Beckman, Nils (red.), Brottsbalken jämte förklaringar. Bd 1, Brotten mot person och förmögenhetsbrotten m.m., Norstedt, Stockholm, 1964, s. 129 f.

²⁶⁰ K. Prop. 1962:10, del A, s. 13.

²⁶¹ Jfr K. Prop. 1962:10, del A, s. 92 & 96.

²⁶² 3 kap. 11 § BrB (1962:700).

²⁶³ Beckman, 1964, s. 130.

²⁶⁴ Beckman, 1964, s. 184.

straffrättsligt godtagbart utan uttrycklig strafffrihet. Föräldrar innehade fortfarande en laga rätt att aga sina barn enligt 6 kap. 3 § FB. Förhållandet mellan aga och misshandel blev därför allt annat än entydigt, vilket påpekades i en senare proposition.²⁶⁵ Hovrätten över Skåne och Blekinge uttalade i ett senare remissyttrande angående gränsen mellan aga och misshandel att det som innefattades i aganderätten i 6 kap. 3 § FB inte kunde nå upp till straffbar misshandel.²⁶⁶ Rättsläget var, som så många gånger tidigare, oklart. Lagstiftaren ämnade inskränka bruket av kroppssaga, genom att utvidga möjligheterna till åtal vid fall av barnmisshandel. Dock uppvisades fortfarande en ambivalens till bruket av kroppssaga mot barn då det tydligt uttalades att åtalmöjligheten inte skulle brukas i onödan.

4.5 Skolagan förbjuds i folkskolan

En konsekvens av att strafffriheten för utövande av aganderätt avskaffades var att skolagan förbjöds i sin helhet. Skolöverstyrelsen hade i sitt remissyttrande uttryckt en önskan om att det skulle klargöras att strafffriheten inte påverkade skolstadgans bestämmelser om aga. Ett sådant förtydligande lämnades inte och folkskolestadgan ändrades för att gå i linje med de nya bestämmelserna i SL. 1958 utfärdades en ny folkskolestadga i vilken kroppslig bestraffning och annan kränkande behandling var uttryckligen förbjuden. Det stadgades i samma bestämmelse att läraren skulle verka för elevernas trivsel och arbetsglädje, söka vinna deras förtroende och respektera dem som självständiga människor.²⁶⁷ Elevens skyldigheter reglerades även i något mildare ordalag. De skulle iaktta ett värdat uppförande, visa aktning och lydnad för skolans personal och eftersträva ett gott förhållande till andra elever. Begreppen tillrättavisning och bestraffning användes överhuvud inte. Istället skulle lärare söka rätta en elevs förseelse genom vägledning och utredning av beteendets grunder.²⁶⁸

Qvarsebo förklarar skolagaförbudet som ett resultat av den förändrade gränsen mellan misshandel och aga. Att aga straffrättsligt likställdes med misshandel gjorde aga som pedagogiskt medel i skolan förlorade sin legitimitet och en skolpolitisk debatt om den blev överflödiga. Det handlade hädanefter om barnets rätt till fysisk integritet och skydd från våld, inte om agans pedagogiska värde. Skolagaförbudet var enligt honom en direkt konsekvens av den straffrättsliga utvecklingen, inte skolpolitiska ställningstaganden.²⁶⁹

4.6 Kroppssagan förbjuds i barnavården

1956 avlämnade barnavårdskommittén sitt förslag till en ny barnavårdslag. I detta saknades en bestämmelse om barnavårdsnämndens eller dess

²⁶⁵ K. Prop. 1966:96, s. 19.

²⁶⁶ K. Prop. 1966:96, s. 13.

²⁶⁷ 6 kap. 54 § 1958 års folkskolestadga.

²⁶⁸ 7 kap. 59 & 61-62 §§ 1958 års folkskolestadga.

²⁶⁹ Qvarsebo, 2006, s. 85.

representants rätt att tukta omhändertagna som motsvarade 35 § 2 mom. 1924 års barnavårdslag . Barnavårdsnämndens eller dess representants befogenhet vad gällde omhändertagna barn bestod enligt 124 § i att bestämma om dess person och personliga förhållanden samt ha uppsikt över denne.²⁷⁰ Enligt 109 § skulle omhändertaget barn beredas god vård och fostran samt den utbildning som hans personliga förutsättningar och övriga omständigheter påkallade.²⁷¹ Angående den föreslagna 124 § sades att barnavårdsnämndens befogenhet inte ansågs lämplig att knyta till föräldrars i allmänhet. I vissa fall sades barnavårdsnämndens befogenhet vara vidare än den som tillkom föräldrar, t.ex. vad gällde en omhändertagen som inte längre stod under föräldrars vårdnad. Dock kunde den inte antas gå utöver föräldrars rätt om så inte uttryckligen stadgats. Bestämmanderätten kunde inte närmare preciseras då den behövde anpassas från fall till fall och efter den omhändertagnes personliga behov. Dock påpekades att den inskränkts genom flera föreslagna stadganden, t.ex. i 109 §, och alltid skulle utövas till den omhändertagnes bästa och på sätt som innebar lämplig eller nödvändig behandling. Det sades att detta naturligtvis anslöt till de riktlinjer som vårdnadshavare i allmänhet har att följa.²⁷² Rätten att *tukta* hade således bortfallit. Baserat på de hänvisningar som gjordes till vårdnadshavares riktlinjer, de inskränkningar som gjordes till den omhändertagnes bästa och det faktum att kroppsaga antingen förbjudits eller saknade stöd i lämnade föreskrifter får kroppsagan sägas vara avskaffad i detta förslag.²⁷³

Barnavårdskommitténs stadgande i 109 § intogs med utan andra än obetydliga förändringar i propositionens 35 § 1 st.²⁷⁴ Även barnavårdskommitténs stadgande i 124 § antogs med väsentligen samma lydelse i propositionens 41 §.²⁷⁵ Departementschefen höll med till övervägande del med kommitténs motiveringar, men gjorde vissa redaktionella ändringar.²⁷⁶ Propositionen föranledde flera motioner och lagutskottet hemställde att den skulle antas med vissa ändringar.²⁷⁷ Varken i lagutskottets utlåtande eller i motionerna framfördes några särskilda anmärkningar på den nya barnavårdslagens reglering av barnavårdsnämndens befogenhet vad gällde omhändertagna barn och förlusten av tuktorätten.²⁷⁸ I första kammaren föranledde propositionen debatt men nu förevarande bestämmelser berördes ej och propositionen godkändes i enlighet med lagutskottets hemställan.²⁷⁹ Så var även fallet i riksdagens andra kammare.²⁸⁰ Den nya barnavårdslagen antogs således med

²⁷⁰ SOU 1956:61, s. 37.

²⁷¹ SOU 1956:61, s. 34.

²⁷² SOU 1956:61, s. 519.

²⁷³ Jfr K. Prop. 1957:170, s. 17.

²⁷⁴ K. Prop. 1960:10, s. 11.

²⁷⁵ K. Prop. 1960:10, s. 12.

²⁷⁶ K. Prop. 1960:10, s. 281 & 298 f.

²⁷⁷ 2LU utl. 1960:5, s. 133 f.

²⁷⁸ Jfr 2LU utl. 1960:5 i sin helhet.

²⁷⁹ FK prot. 1960:11, s. 10-37 & 37-41.

²⁸⁰ AK prot. 1960:11, s. 71-114 & 114 ff.

barnavårdskommitténs förslag till reglering av barnavårdsnämndens befogenhet i väsentligt oförändrad skick.²⁸¹

I och med att den nya barnavårdslagen instiftades utfärdades också nya stadgor innehållande reglemente och föreskrifter för barnavårdsanstalterna och ungdomsvårdsskolorna.²⁸² Angående barn omhändertagna på barnavårdsanstalters vård och fostran stadgades att befattningshavaren skulle skaffa sig kännedom om samtliga barns egenart och utvecklingsgrad, sträva efter att bilda ett förtroendefullt förhållande till barnen och efter bästa förmåga medverka till att barnen fann sig väl till rätta.²⁸³ I andra stycket stadgades uttryckligen att inget barn fick utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.²⁸⁴ Motsvarande reglering återfanns i stadgan för ungdomsvårdsskolorna.²⁸⁵ Nästan två decennier före barn blev skyddade från kroppssaga i hemmet fick alltså barn omhändertagna inom barnavården skydd från alla former av kroppslig bestraffning.

4.7 Föräldrars aganderätt avskaffas

Under 1940-talet hade den medicinska och psykologiska forskningen börjat få upp ögonen för barn och deras utveckling. 1946 hade en rapport om skelett- och skullskador hos barn publicerats. Läkaren misstänkte att de tillkommit genom grovt våld, men kunde endast konstatera att skadornas orsaker var oklara. 1955 fastställdes att sådana skador som rapporterats uppkommit till följd av misshandel. De första svenska rapporterna om svår barnmisshandel publicerades under slutet av 1950-talet. Diagnosen barnmisshandel var dock kontroversiell och möttes med skepsis hos många myndigheter. I samband med ett barnläkarmöte 1960 togs dock riktlinjer fram för att identifiera och vidta åtgärder mot barnmisshandel. I USA lanserades den medicinska definitionen *The Battered Child Syndrome*. Det som startade debatten i Sverige var en artikel av läkaren Anders Frisk publicerad i *Läkartidningen* 1964. I denna artikel påtalade han att läkare nu insåg att skador vars orsaker tidigare ansetts oklara nu kunde förklaras vara följderna av barnmisshandel.²⁸⁶ På den internationella arenan vidtogs även åtgärder för att förbättra barnets rättsliga ställning. 1959 utfärdade FN deklARATIONEN om barns rättigheter, vilken innehöll tio grundläggande principer för barns rättigheter. Här återfanns bl.a. principen om barnets bästa och barnets rätt till värdighet, frihet och skydd från misshandel och försummelse. Denna deklARATION var dock inte juridiskt bindande och fick därför en begränsad inverkan på svensk rättsutveckling.²⁸⁷

²⁸¹ 35 & 41 §§ 1960 års barnavårdslag.

²⁸² Kungl. Maj:ts stadga (1960:595) för barnavårdsanstalter & Kungl. Maj:ts stadga (1960:728) för ungdomsvårdsskolorna.

²⁸³ 15 § 1 st. Kungl. Maj:ts stadga (1960:595) för barnavårdsanstalter.

²⁸⁴ 15 § 2 st. Kungl. Maj:ts stadga (1960:595) för barnavårdsanstalter.

²⁸⁵ 38 § 1 st. & 40 § 2 st. Kungl. Maj:ts stadga (1960:728) för ungdomsvårdsskolorna.

²⁸⁶ Bergenlöv, 2009, s. 142 f; SOU 2001:18, s. 22 f; SOU 2009:99, s. 102 ff; Pierre, Birgitta, *Det misshandlade barnet*, Zinderman, Göteborg, 1966, s. 23 ff.

²⁸⁷ SOU 2011:9, s. 62 f.

Under 1964 års riksdag föranledde svaret på två interpellationer, om barns skydd från misshandel, debatt. Statsrådet Lindström menade 1924 års barnavårdslag gav ett tillräckligt skydd om fall av barnmisshandel kom till myndigheternas kännedom. Svårigheterna att få kännedom om och bevisa fall av barnmisshandel och vikten av att utbilda föräldrar i barnuppfostran var hållpunkter i debatten.²⁸⁸ Tydligt var att diskussionen om våld mot barn trätt in i ett nytt skede. Det som debatterades var inte aga utan barnmisshandel. Ett citat av en fru Forsling kan vara belysande för detta: ”Fru Holmqvist yttrade att roten till missanpassning inte är brist på aga, utan för mycket aga. Jag skall sannerligen inte ta upp någon agadiskussion här – vi är helt eniga på den punkten.”²⁸⁹ Statsrådet Lindström påpekade att föräldrar som missbrukade aganderätten kunde lagföras även om skadorna endast var ringa. Vidare menade hon att alla var tvungna att hjälpas åt att humanisera förhållandet mellan generationerna. Hon yttrade att så länge normala och hyggliga föräldrar alltså uppfattade stryk som ett nödvändigt och nyttigt inslag i uppfostran skulle svårigheterna att definiera och beivra barnmisshandel bestå. Hon avslutade med att uttrycka sin önskan att även hemmen skulle bli fria från våld i uppfostran.²⁹⁰

Nästkommande år inkom fyra motioner i frågan om åtgärder före förbyggande av barnmisshandel. I två framfördes att expertisen bland läkare, psykologer och pedagoger var eniga om att barn saknade erforderligt rättskydd. Vidare anfördes att barn var utelämnade till vuxnas godtycke och lynnighet. Motionärerna menade att barnmisshandel nu varken var sällsynt eller utförd av abnorma individer. Det handlade om svaga människor som inte orkade med sin situation. Därför skulle fokus ligga på prevention av brott snarare än vedergällning hette det.²⁹¹ I de andra två motionerna framfördes, på grund av de praktiska svårigheterna att beivra barnmisshandel, behovet av en utredning av möjliga preventiva åtgärder.²⁹² I samtliga motioner hänvisades till den allmänna debatt som nu fördes kring barnmisshandeln.

Det allmänna beredningsutskottet inhämtade upplysningar i anledning av motionerna. Socialstyrelsen påpekade att det utan tvivel förelåg behov av en *föräldrautbildning*, men att man inte skulle fästa allt för stort hopp vid en sådan åtgärd. I styrelsens mening hjälpte den endast då föräldrar agade sitt barn i ovetskap om de negativa konsekvenserna det kunde få för barnets psyke och föräldrarnas förhållande till barnet. Socialstyrelsen ansåg, trots goda möjligheter till åtgärder enligt gällande lagstiftning, att en utredning av frågan borde göras.²⁹³ Beredningsutskottet ansåg att det var av största vikt att komma till rätta med problemet barnmisshandel. Det uttryckte att det var djupt otillfredsställande att samhällets möjligheter att förebygga och ingripa mot missbruk av aganderätt var begränsade. Det största problemet ansågs

²⁸⁸ AK prot. 1964:36, s. 93-100.

²⁸⁹ AK prot. 1964:36, s. 104.

²⁹⁰ AK prot. 1964:36, s. 101 f.

²⁹¹ FK mot. 1964:253, s.1 f; AK mot. 1964:309.

²⁹² FK mot. 1964:577; AK mot. 1964:696, s. 1 f.

²⁹³ ABU utl. 1965:26, s. 2 f.

vara bristande kännedom om de förhållanden som låg till grund för barnmisshandel. Utskottet hemställde därför att riksdagen skulle besluta om en utredning av dessa och påpekade att undersökningen kunde aktualisera en omprövning av rätten att aga.²⁹⁴ Riksdagen fattade beslut om sådan utredning och medicinalstyrelsen gavs i uppdrag att genomföra den.²⁹⁵

Den 25 mars 1966 överlämnades en proposition som föreslog att 6 kap. 3 § FB skulle få en ny lydelse. Istället för att föreskriva att föräldrarna ägde tillrättavisa barn med uppfostringsmedel som ansågs lämpliga med hänsyn till dess ålder och övriga omständigheter föreslogs att det skulle stadgas att föräldrar inte fick använda andra än sådana uppfostringsmedel. Vidare föreslogs att det i 1960 års barnavårdslag skulle införas en bestämmelse som stadgade att den som fick kännedom om att ett barn misshandlades i hemmet på sådant sätt att dennes fysiska eller psykiska hälsa var i fara borde anmäla det till barnavårdsnämnd.²⁹⁶ Propositionen hade enligt departementschefen föranletts av inträffade fall av barnmisshandel. Ändringen i FB som föreslogs kom från en utarbetad departementspromemoria och syftade till att understryka lagstiftarens inställning att kroppsaga i princip borde undvikas.²⁹⁷ Den föreslagna ändringen i FB tillstyrktes av flertalet remissinstanser. Viss skepsis uttrycktes dock över vilken effekt ändringen kunde få. Bl.a. Socialstyrelsen, Folkpartiets kvinnoförbund och hovrätten över Skåne och Blekinge förordade ett klarare avståndstagande från kroppsaga som uppfostringsmedel. FB ansågs av dem böra stadga att kroppsaga i princip borde undvikas. Hovrätten ansåg att stadgandet inte undanröjde de missförstånd som dåvarande lagstiftning framkallade och avfärdade grundsynen att kroppsaga tilläts som otidsenlig. Vidare ansåg den att 6 kap. 2 § FB borde ange de grundläggande dragen i den uppfostran föräldrar skall ge. Socialstyrelsen fann att ordet *tillrättavisa* anknöt för starkt till en bestraffningstanke och borde utgå. Barnavårdsnämnden i Malmö fann det onödigt att göra en redaktionell ändring som knappast skulle uppmärksammas utanför fackmannakretsar före det att medicinalstyrelsens undersökning slutförts.²⁹⁸

Frågan om kroppsaga borde förbjudas i sin helhet hade även ställts till remissinstanserna. Medicinalstyrelsen förordade ett förbud och kallade kroppsagan förkastlig från medicinsk och barnpsykologisk synpunkt. Dock uttryckte den att ett sådant förbud saknade stöd i det allmänna rättsmedvetandet och inte skulle åtlydas. Sveriges husmodersförening delade denna åsikt. Högerpartiets kvinnoförbund ansåg inte att ett förbud skulle förebygga barnmisshandel. Folkpartiets kvinnoförbund gick hårdare fram och menade att lagstiftningen borde utformas för att påverka det allmänna rättsmedvetandet, inte ledas av en förlegad syn på kroppsaga som uppfostringsmedel. Hovrätten över Skåne och Blekinge höll med om att ett

²⁹⁴ ABU utl. 1965:26, s. 4 f.

²⁹⁵ Rskr. 1965:206; K. Prop. 1966:96, s. 9.

²⁹⁶ K. Prop. 1966:96, s. 2 f.

²⁹⁷ K. Prop. 1966:96, s. 3.

²⁹⁸ K. Prop. 1966:69, s. 12 & 16 f.

förbud vore lämpligt. Vidare menade den att gränsen mellan misshandel och kroppslig tillrättavisning inte skulle förändras genom att rätten att aga togs bort, då denna inte kunde anses innefatta någon straffbar handling. Justitiekanslern var dock mot ett förbud i FB, då det skulle förbjuda handlingar som inte var brottsliga.²⁹⁹

Departementschefen hänvisade till att uppkomna fall av barnmisshandel upprört allmänheten och lett till en allmän debatt i vilken tankar om ett förbud mot kroppssaga förekommit. Trots visst tvivel om lagstiftnings faktiska verkan i detta fall menade han att alla möjligheter att utöka barns rättsskydd skulle tas tillvara. Vidare anförde han att aganderättens innebörd inte var entydig och att han för egen del anslöt sig till den allmänna åsikten bland remissinstanserna att våld mot barns person var olämpligt. Han menade dock att det skadestånds- och straffansvar som kunde uppkomma på grund av föräldrars uppsiktsplikt ibland krävde att barn övermannades med våld. Vidare menade han att barns beteende inte alltid kunde påverkas i önskvärd riktning utan kroppslig tillrättavisning. Dessa anledningar talade emot ett totalt förbud mot kroppssaga. Han förordade därför att lagtexten tydligare skulle uttrycka lagstiftarens restriktiva inställning till kroppssaga som uppfostringsmedel.³⁰⁰

Proposition föranledde flera motioner angående formuleringen av 6 kap. 3 § FB. Lagutskottet behandlade även en tidigare framställd motion om agaförbud. Ingrid Gärde Widemar m.fl. anförde i likalydande motioner att den nya formulering som 1949 intogs i FB inte medfört någon effekt. Flera fall barnmisshandel som följd anfördes vara en konsekvens av detta. Enligt dem var den ändring som nu föreslogs endast av redaktionell art och kunde inte antas göra någon skillnad. Departementschefens skäl mot ett förbud avvisades. Istället anfördes att den första förutsättningen för att förändra den allmänna opinionen och skydda barn från misshandel var att lagen inte stadgade en rätt att slå barn under benämningen aga som uppfostringsmedel. Motionärerna höll dock med justitiekanslern om att ett uttryckligt förbud inte var nödvändigt och föreslog en formulering som stadgade att föräldrar skulle ha uppsikt över barnet och akta barnets bästa.³⁰¹ I en tredje motion anfördes att det fanns synnerligen goda skäl till ändring av 6 kap. 3 § FB men att det vore oriktigt att begränsa problemet till fall av missbruk av aganderätt. Med hänvisning till remissyttranden som påpekade kroppssagans förkastlighet som uppfostringsmedel och den svåra gränsdragningen mellan misshandel och accepterad aga framförde de att det enda konsekventa och riktiga vore att förbjuda kroppssaga.³⁰² I en tredje motion framfördes att 6 kap. 3 § FB gav allt för fritt tolkningsutrymme åt föräldrar. Motionären menade att aga var inhumant, att det stred mot grundläggande uppfattningar människovärde och personlig integritet samt att föräldraskapet inte gav rätt till sådant våld som rättssamhället i övrigt avvisade. Agaförbud för föräldrar var enligt honom skolagaförbudets logiska följd. Motionären argumenterade

²⁹⁹ K. Prop. 1966:69, s. 13 ff.

³⁰⁰ K. Prop. 1966:69, s. 17 ff.

³⁰¹ FK mot. 1966:722; AK mot. 1966:887.

³⁰² AK mot. 1966:889.

vidare för att den normgivande effekten hos ett förbud inte skulle underskattas.³⁰³ Slutligen uttrycktes dock i likalydande motioner ett visst stöd för agans kvarstående. De menade att aga inte kategoriskt kunde förkastas som uppfostringsmedel och att lindrig aga – som inte hade något att göra med barnmisshandel – borde tillåtas. Ett förbud var enligt dem olämpligt då det svårligen kunde kontrolleras och då familjens integritet skulle överträdas. Motionärerna ansåg härvidlag att den föreslagna ändringen i 6 kap. 3 § FB var onödig, men motsatte sig den inte då den knappast kunde medföra en större förändring.³⁰⁴

Lagutskottet framförde en tämligen kortfattad motivering. Utskottet konstaterade att tillåtligheten av kroppsgaga måste beaktas då en lösning på problemet med barnmisshandel söks. Det höll med departementschefen om att en omedelbar praktisk effekt av ett förbud inte kunde väntas, men att dess värde på längre sikt skulle vara stort. Utskottet ansåg även, i likhet med flera motionärer, att huruvida misshandel förekommit endast skulle bedömas med hänsyn till vad som stadgades i BrB. Dock menade de att ett uttryckligt förbud inte var önskvärt, då det skulle komma att innefatta även obetydliga tillrättavisningar. Det förtydligades vidare att det faktum att ett uppfostringsmedel var lagligt inte nödvändigtvis betydde att det var lämpligt. Utskottet hemställde att 6 kap. 3 § FB skulle stadga att föräldrar skulle utöva den uppsikt över barnet som var erforderlig med hänsyn till dess ålder och övriga omständigheter. Stadgandet att föräldrar ägde *tillrättavisa* sina barn togs bort.³⁰⁵

Frågan debatterades i riksdagen under rubriken *ang. agaförbud*. Efter två talares förordande av lagutskottets förslag vann det bifall i första kammaren.³⁰⁶ I andra kammaren höll Ingrid Gärde Widemar ett långt anförande till stöd för lagutskottets förslag. Högermotionen - vilket de likalydande motionerna som uttryckt stöd för bruket av aga kallades - föranledde infekterad ordväxling. Flertalet talare stödde lagutskottets förslag och det bifölls även i andra kammaren.³⁰⁷

Från och med den 1 juli 1966 stadgade 6 kap. 3 § FB att föräldrar skulle utöva den uppsikt över barnet som var erforderlig med hänsyn till dess och ålder och övriga omständigheter.³⁰⁸ Den uppmaning till angivelse som propositionen föreslagit infördes även i 93 § 1960 års barnavårdslag.³⁰⁹ Föräldrar saknade fr.o.m. denna lagändring en lagstadgad rätt att aga sina barn och kroppslig bestraffning skulle endast bedömas efter BrB:s bestämmelser. Det fanns dock fortfarande inget uttryckligt förbud mot bruket av kroppsgaga. Vilka kroppsliga tillrättavisningar som var tillåtna var dock fortfarande oklart. I kommentaren till föräldrabalken uttrycks att varje

³⁰³ AK mot. 1966:78.

³⁰⁴ FK mot. 1966:723; AK mot. 1966:888.

³⁰⁵ 1LU utl. 1966:32, s. 13 ff.

³⁰⁶ FK prot. 1966:25, s. 43 ff.

³⁰⁷ AK prot. 1966:25, s. 140-150.

³⁰⁸ Lag (1966:308) om ändrad lydelse av 6 kap. 3 § och 15 kap. 14 § föräldrabalken.

³⁰⁹ Lag (1966:309) om ändrad lydelse av 93 § barnavårdslagen den 29 april 1960 (nr 97).

straffbar handling inte nödvändigtvis bör straffas, då hänsyn skulle tas till intressekonflikten som förelåg och vad syftet med åtgärden var. Det var uppenbart att barnet inte fick skadas och att barnets personlighet och integritet skulle respekteras. Man kunde dock utgå ifrån att lättare kroppsliga tillrättavisningar var lagliga i den mån de behövdes för utövandet av föräldrar uppsiktsplikt.³¹⁰

4.8 Ett uttryckligt förbud mot barnaga

Tveksamheter kring innebörden av 1966 års lagändring medförde att det i ett antal tingsrättsdomar ansågs föreligga en viss rätt till aga - om det rörde sig om lättare kroppsliga tillrättavisningar.³¹¹ På förslag av första lagutskottet beslöt riksdagen 1972 att hemställa om en utredning av möjligheten att införa ett icke straffsanktionerat förbud i 6 kap. FB, som klart gav uttryck för att samhället inte accepterade att våld används som uppfostringsmedel eller straff mot barn. Så gjordes och uppdraget gavs åt familjelagssakunniga som vidarebefordrade det till utredningen om barnets rätt (nedan kommittén).³¹²

Kommittén anförde att barnuppfostran hade förändrats under 1900-talet. Den ovillkorliga lydnad som tidigare förutsatts hade, genom samhällets demokratisering, förbytts mot fokus på självständigt tänkande och frivilligt ansvar. Barnets egna rättigheter som en självständig individ hade framträtt tydligare och kroppssaga var endast en rest av det gamla lydnadsidealet. Vidare hänvisades till forskning som påvisat skaderiskerna med våld mot och kränkande behandling av barn. Även lätta kroppsliga tillrättavisningar ansågs riskfyllda då bruket av dessa inte sällan kunde leda till grövre våld. Det påpekades att om samhället befarade en ökad våldsanvändning var det av vikt att barn inte uppfattade våld som ett legitimt medel i deras uppfostran. Angående problemet med barnmisshandel framfördes att ett uttryckligt förbud var nödvändigt för att klargöra för allmänheten att all form av kroppslig tillrättavisning av barn uppfattades som våld och förändra den allmänna opinionen.³¹³ Förslaget som kommittén presenterade var att till 6 kap. 3 § FB foga ett andra stycke som lød ”Barnet får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.”³¹⁴ Förbudet skulle inte vara straffrättslig sanktionerat eller påverka den straffrättsliga bedömningen av misshandel. Det skulle dels förtydliga att kroppslig bestraffning av barn inte tilläts och dels utgöra en grund för att upplysa föräldrar och allmänhet om att barn inte fick behandlas illa.³¹⁵ Bestämmelsen skulle innefatta alla former av kroppslig bestraffning, oavsett

³¹⁰ Walin, Gösta (red.), *Kommentar till föräldrabalken och därtill anslutande lagar m.m.*, 2., omarb. uppl., Norstedt, Stockholm, 1971, s. 118.

³¹¹ LU 1978/79:11, s. 3.

³¹² SOU 1978:10, s. 13.

³¹³ SOU 1978:10, s. 23 ff.

³¹⁴ SOU 1978:10, s. 7.

³¹⁵ SOU 1978:10, s. 24.

hur lätta de må vara. Det påpekades dock att det även framledes saknades allmänt intresse av att lagföra bagatellfall.³¹⁶

Den av kommittén föreslagna utformningen bibehölls i propositionen.³¹⁷ Det stora flertalet remissinstanser tillstyrkte eller lämnade förslaget utan erinran.³¹⁸ Den föredragande anförde att det var rättsligt osäkert i vilken utsträckning lättare handgripliga tillrättavisningar av barn var straffbara. Denne menade att det var ett långt steg mellan lättare kroppslig tillrättavisning och egentlig barnmisshandel, men att barnpsykiatrer och psykologer var eniga om att det var olämpligt att överhuvudtaget kroppsligt straffa barn. Föräldrabalkens tystnad i frågan uppfattades av många föräldrar som att viss rätt till aga fortfarande fanns. Faran av att denna uppfattning ledde till utövande av grövre våld ansågs tala för att det enda sättet att komma till rätta med barnmisshandelsproblemet var att uttryckligen förbjuda all form av kroppslig bestraffning. Med det uttryckliga förbudet menade föredraganden att man nått slutpunkten i en rättsutveckling som inneburit att samhället allt mer tagit avstånd från kroppsaga som uppfostringsmedel. Föredraganden höll även med om att förbud mot annan kränkande behandling var lämpligt. Något annat skulle enligt föredragande ge en skev bild av vilka uppfostringsmetoder som kunde innebära skada för barnet. Infogandet av annan kränkande behandling i förbudet anfördes vara ett uttryck för barnens integritet och egenvärde.³¹⁹

Angående bestämmelsens innebörd förtydligades det att det var våld i bestraffningssyfte som åsyftades i bestämmelsens första led. Att föräldrar ibland var tvungna att fysiskt övermanna sitt barn för att uppfylla sin uppsiktsplikt över barnet ansågs oundvikligt. Här innefattades t.ex. att rycka undan barnet för att förhindra skada. Även våld som inte var i bestraffningssyfte kunde dock innefattas i annan kränkande behandling enligt bestämmelsens andra led.³²⁰ Föredraganden avslutade sitt anförande med förhoppningen att den föreslagna bestämmelsen skulle uppfattas som en norm för alla som hade hand om barn varför införande av en motsvarande bestämmelse i andra lagstiftningar var onödig.³²¹

Propositionen föranledde 4 motioner. En motionär hävdade att regeringen trampade på kristet föräldraansvar och den kristna kyrkans fundament när den likställde aga med misshandel. Enligt denne var det hyckleri att anta att den yngre generationen var förståndigare än den äldre och förkastade en 2000-årig kulturtradition.³²² Åkerlind m.fl. hävdade att förslaget stred mot det allmänna rättsmedvetandet och pekade på tveksamheter uttalade i flera remissyttranden.³²³ Ytterligare en motion yrkade att förbudet kombinerades

³¹⁶ SOU 1978:10, s. 29.

³¹⁷ Prop. 1978/79:67, s. 2.

³¹⁸ Prop. 1978/79:67, s. 5.

³¹⁹ Prop. 1978/79:67, s. 5 f.

³²⁰ Prop. 1978/79:67, s. 7.

³²¹ Prop. 1978/79:67, s. 8.

³²² Mot. 1978/79:176.

³²³ Mot. 1978/79:177.

med en reglering av vårdnadshavarens positiva plikter.³²⁴ Den sista yrkade att riksdagen skulle göra motivuttalanden för att närmare precisera beslutets innebörd.³²⁵

Lagutskottet höll i allt väsentligt med propositionen. Det avvisade de åsikter som framförts i de två förstnämnda motionerna. Angående motion nr. 177 anförde utskottet att motionärerna missuppfattat remissinstansernas inställning. Utskottet hemställde dock att riksdagen skulle godkänna utskottets förtydligande att bestämmelsen inte avsåg förvägra föräldrar rätten att bruka fysiska tillgrep i utövandet av sin uppsiktsplikt, som påpekats i propositionen. Förbudet gällde endast våld i bestraffningssyfte. I allt annat ansåg lagutskottet att bestämmelsen inte kunde närmare preciseras. Motion nr 178 avfärdades då den pågående utredningen av barnets rätt ville inväntas före sådana bestämmelser diskuterades.³²⁶

Förslaget förorsakade viss debatt i riksdagen. Flertalet talare tillstyrkte lagutskottets förslag.³²⁷ Motionären bakom mot. nr 177 höll ett långt anförande i vilket denne jämförde lagutskottet med Sovjetunionen och lyfte fram kritiska tidningsrubriker som föranletts av propositionen. Denne ansåg att förslaget var onödigt och saknade förankring i det allmänna rättsmedvetandet. Flera talare bemötte detta anförande med skarp kritik.³²⁸ Motionären var ihärdig och begärde slutligen votering och rösträkning. Räkning slutade i 269 ja-röster, sex nej-röster och tre avstående. I nästan total enighet röstade riksdagen för ett uttryckligt förbud mot alla kroppslig bestraffning och annan kränkande behandling av barn.³²⁹ Riksdagen meddelade bifall till lagutskottets förslag med anledning av prop. 1978/79:10.³³⁰ Den 1 juli 1979 trädde ändringen av 6 kap. 3 § FB i kraft och Sverige hade som första land i världen infört ett totalförbud mot all form av kroppslig bestraffning av barn.³³¹

³²⁴ Mot. 1978/79:178.

³²⁵ Mot. 1978/79:180.

³²⁶ LU 1978/79:11, s. 4 ff.

³²⁷ jfr RD prot. 1978/79:105, s. 125-146.

³²⁸ RD prot. 1978/79:105, s. 130-140.

³²⁹ RD prot. 1978/79:105, s. 142.

³³⁰ Rskr. 1978/79:190.

³³¹ Lag (1979:122) om ändring i föräldrabalken.

5 Analys och slutsatser

5.1 Utvecklingen...

5.1.1 ... av den rättsliga regleringen av aga

Hur förändrades regleringen av aga av barn under 1900-talet? Sammanfattningsvis kan det noteras att det funnits skillnader i regleringen beroende om den rört bruket av aga inom offentlig verksamhet eller bruket av aga mellan enskilda. Rättsutveckling från påbud till förbud påbörjades och fullbordades tidigare i regleringen av aga i offentliga verksamheter än i regleringen av bruket av aga mellan enskilda. Regleringen antog även två skilda utformningar beroende på om föremålet för regleringen var aga utförd i offentlig verksamhet eller aga utförd av enskilda. Bruket av aga kom att regleras allt mer utförligt och regleringen antog liknande karaktär inom samtliga offentliga verksamheter. Från denna reglering skiljde sig regleringen av den föräldrarättsliga aganderätten, som var vidare och vars utveckling gick långsammare.

Inom regleringen av skolaga förekom det skillnader mellan de två skolformerna. Utvecklingen av regleringen av bruket av aga gick i samma riktning inom båda skolordningar, men utvecklingen gick betydligt fortare i de allmänna läroverken än den gjorde i folkskolan. I de allmänna läroverken var bruket av aga begränsat till yngre barn. Vidare sattes aga i relation till andra tillrättavisningar och beslutskompetensen var förlagd hos rektorn. 1928 förbjöds kroppsaga och kränkande behandling i sin helhet i de allmänna läroverken. En utveckling som förefaller ha varit före sin tid. Förbudet kommer över ett decennium före för motsvarande förbud infördes inom t.ex. barnavården.

Aga i folkskolan var vid 1900-talets början inte föremål för utförlig reglering i stadga, till skillnad från den i läroverken. Det föreskrevs endast att ålder och sinnesart skulle tas i beaktande vid tillrättavisning och att lugn skulle bevaras. 1918 förbjöds kroppsaga och kränkande behandling för äldre barn även i folkskolornas stadgor. Först 1921 sattes aga i relation till andra tillrättavisningsmetoder även i folkskolestadgan och ett krav på agan skulle vara lämplig infördes. Regleringen i 1921 års folkskolestadgas utvecklades vidare 1936. Det föreskrevs att sårande eller kränkande behandling inte fick förekomma. Aga som tillrättavisningsmedel fick inte orsaka skada och bruket begränsades vad gällde vissa individer. 1958 infördes ett förbud mot kroppslig bestraffning även i folkskolestadgan. Gemensamma drag i skolordningarnas reglering var krav på individualisering i bedömningen av agans lämplighet samt att aga sattes sist i relation till andra tillrättavisningsmedel. Detaljregleringen flyttades i folkskolans fall från de lokala reglementena till nationell stadga. Avskaffande av aga som tillrättavisningsmedel gjordes först vad gällde äldre barn och sedan de yngre. Det är tydligt att det fanns en tidsmässig förskjutning i

utvecklingstakten mellan de två skolordningarna. Huruvida skillnaderna i regleringen var så stora som de framstår är dock osäkert. Det skulle kunna antas att regleringen i folkskolornas reglementen var utförligare och ställde tydligare krav än regleringen i stadgorna, även före 1921. Att så skulle kunna vara fallet antyds av den reglementesreglering som presenteras i NJA 1935 s. 170. Faktum kvarstår dock att aga avskaffades långt tidigare i de allmänna läroverken än i folkskolan. Eventuella orsaker till detta diskuteras nedan under avsnitt 5.2.1.

Utöver den förändrade regleringen av aganderätten är det också tydligt att regleringen av lärarens förhållande till sina elever förändrades under 1900-talet. De tidiga skolstadgorna föreskrev ovillkorlig lydnad och plikter. Skolkommissionen föreslog i slutet på 1940-talet föreskrifter om ett förtroendefullt förhållande och respekt mellan elever och lärare skulle införas i regleringen. 1958 års folkskolestadga uppmanade läraren att vinna förtroende hos och respektera sina elever.

Inom barnavården förekom förordnande av aga och aganderätt för omhändertagna barn. Det offentliga förordandet av aga flyttade från domstolar till barnavårdsnämnder i samband med införandet av 1902 års lag om vanartiga och sedligt försummade barn. Överflyttandet berodde till viss del på att barnavårdsnämnderna ansågs bättre avpassade att avgöra lämpligheten av åtgärder i varje enskilt fall. 1902 års lag om vanartiga och sedligt försummade barn föreskrev att lämplig aga kunde förordnas för barn under 15 år om det ansågs gagneligt. Ojäviga vittnen skulle bevittna utförandet. År 1924 begränsades förordnandet av aga till flickor under 12 år och det förtydligades att bedömning om huruvida aga var gagneligt skulle utgå ifrån vad nämnden fått veta om barnet. År 1942 avskaffades barnavårdsnämndens möjlighet att förordna aga. Tämlichen lite förändring skedde alltså i denna del av regleringen av aga inom barnavården. Den enda ändringen som gjordes förtydligade individualiseringskravet och inskränkte möjligheten att förordna aga något. Denna bestämmelse förefaller, med hänsyn till vad som i 1942 års utredning anförts om dess tillämpningssvårigheter och tillämpningsfrekvens, ha varit praktiskt irrelevant efter 1920-talet.

Vad gäller aga av de barn som var omhändertagna enligt barnavårdslagstiftning utvecklades den rättsliga regleringen i samma riktning som den inom folkskolan. Detaljregleringen förekom först i skyddshemsreglementen. 1902 års normalreglemente för skyddshemmen tillät att aga utfördes av föreståndaren eller i hans närvaro efter förseelsens beskaffenhet och den felandes sinnesart och kroppstillstånd. Förslaget till normalreglemente innehöll alltså krav på individualisering samt viss kontroll av utförandet. I 1924 års normalreglemente utvecklades regleringen och det föreskrevs att föreståndaren skulle besluta om tillgripande av aga först efter samrådande med elevens lärare. Vidare skulle journal föras över sådan bestraffning. Det tillkom således ytterligare begränsningar av bruket av aga, i form av beslutskompetensfördelning och ökad tillsyn. Under 1930-talet blev denna reglering något striktare. 1937 centraliserades regleringen i

en nationell skyddshemsstadga. Aga av äldre barn förbjöds. Aga fick tillgripas endast vid grova förseelser och som en sista åtgärd. Vissa individer undantogs bestämmelsen på grund av sitt psykiska tillstånd. Beslutskompetensen förlades i första hand hos styrelsen. Verkställigheten fick inte innebära fara för hälsa. Även här ses en utveckling med allt tydligare fokus på individualisering och begränsning av vilka som ansågs mottagliga för aga. Det gavs företräde för andra tillrättavisningsmetoder. Beslutskompetensen flyttas från den som skulle utföra agan och reglering flyttas från lokala reglementen till stadga. Regleringen blev utförligare och mer begränsande och satte tydligare krav.

Inom barnavården förefaller reglering av förhållandet mellan befattningshavare och barn utvecklats i liknande riktning som den inom skolan. Ett förtroendefullt förhållande rekommenderas i SOU 1935:64 och detsamma föreskrevs av Socialstyrelsen 1948. 1960 föreskrevs det i barnavårdsstadgorna att befattningshavare skulle lära känna de omhändertagna barnen och bilda ett förtroendefullt förhållande till dem.

Regleringen av bruket av aga i offentlig regi blev, mellan 1900 och 1940, tämligen enhetlig och noggrann. Aganderätterna inskränktes successivt genom att en tydligare reglering infördes. Beslutskompetensfördelning, organisering av tillrättavisningsmedel och tydligare krav på individualisering var gemensamma drag i regleringen. Kortfattat kan det sägas att regleringen av aga i den offentliga verksamheten gick från tillåtande till tämligen kontrollerande. Lagstiftaren tog allt mer kontroll över bruket av aga och ställde upp allt snävare ramar för det. Efter 1940 avskaffades bruket av aga i barnavården snabbt. I folkskolan kvarstod det dock. Anledningarna till detta diskuteras nedan under avsnitt 5.2.1. Nästan samtliga inskränkningar och avskaffande av dessa aganderätter skedde före föräldrarätten inskränktes för första gången.

Regleringen av föräldrarätten hade en annorlunda karaktär. De första 20 åren av 1900-talet var den oreglerad. Endast den straffrättsliga gränsen fanns. Existensen av en laglig aganderätt för föräldrar och andra i samma ställning förutsattes – den får sägas ha varit sedvanerättslig. År 1920 lagstadgades föräldrars aganderätt med begreppet tuktt – innefattad i vad som kallades tuktorätt. Bruket av aga skulle enligt detta lagrum vara lämpligt med hänsyn till barnets ålder och övriga omständigheter. Ingen särskild åldersgräns föreskrevs utan knöts till innehavet av vårdnad, vilken upphörde vid 21 års ålder. Bruket av aga lämnades således helt i vårdnadshavares händer vad gällde barnets ålder, kön och förhållande till andra tillrättavisningsmedel. Först år 1950 byttes tuktorätten mot rätten att tillrättavisa med uppfostringsmedel som med hänsyn till barnets ålder och övriga omständigheter var lämpliga. Det var en något annorlunda formulering som förutsattes påvisa att kroppslig bestraffning om möjligt skulle undvikas. Det kan dock inte sägas att regleringen blev tydligare eller mer utförlig genom denna ändring. Att den var begränsande i någon mån framgår dock av att begreppet tillrättavisa inte såsom begreppet tukta lika tydligt för tanken till bestraffning. Även praxis har visat att ändringen

faktiskt tolkades som en inskränkning av föräldrars aganderätt. Det är dock osäkert hur och i vilken mån denna inskränkning yttrade sig. År 1957 avskaffades straffriheten för utövning av laga rätt att aga. Bergenlöv förefaller vara av åsikten att avskaffandet av straffriheten inte inverkad på föräldrars aganderätt, utan att hemmet kvarstod som ett rättstomt rum.³³² Jag skulle dock hävda det motsatta. Det framgår tydligt av förarbetena att ändringen gjordes för att bereda möjlighet till lagföring av alla former av aga som uppgick till lagstridig misshandel, oavsett hur ringa. Jag anser att avskaffandet av straffriheten utgjorde den första markanta inskränkningen av föräldrars aganderätt. Med hänvisning till den förskjutning av synen på aga som uppfostringsmedel som kommit till uttryck i bl.a. FB uttalade departementschefen i K. Prop. 1957:170 att straffrihet för bruket av aga inte längre var i samklang med resterande rättslig reglering av aga. Straffriheten måste tolkas som inskränkande även av omfattningen av föräldrars aganderätt. Lagstiftaren förklarade med all önskvärd tydlighet att aga utövad inom föräldrarätten kunde utgöra misshandel. Våld mot barn likställdes med våld mot andra vuxna. Syftet med ändringen var dock inte att lagföra enstaka överskridanden av gränsen för misshandel, utan i första hand att lagföra systematiskt missbruk av aganderätten. År 1966 togs begreppet tillrättavisa bort helt och hållet. Det är tydligt att lagstiftaren med denna ändring ämnat avskaffa föräldrars rätt att bruka aga. Riksdagsdebatten fördes t.o.m. under titeln *ang. agaförbud*. Ändringen kom dock att tolkas något annorlunda och lättare kroppslig tillrättavisning tilläts i lägre instanser. Föreställningen att en aganderätt tillkom föräldrar verkade fortfarande starkt förankrad även i domstolarna. År 1979 förbjöds uttryckligen all kroppslig bestraffning och annan kränkande behandling. Ett sådant förbud var svårare att misstolka.

Regleringen av föräldrars aganderätt var överlag av en vidare karaktär i jämförelse med regleringen av de andra aganderätterna. Den genomgick också relativt sett lite utveckling till sin utformning. Det föreskrevs lämplighet med hänsyn till ålder och andra omständigheter från och med dess lagstadgande, men förarbetena lämnade ingen vägledning i hur en sådan bedömning skulle göras. I brist på praxis var regleringen tämligen otydlig. Det fanns ett brett tolkningsutrymme. Regleringen av föräldrarätten var kortfattat inte lika utförlig som regleringen av agan i den offentliga verksamheten. Jag anser att den mest markanta inskränkningen av föräldrars aganderätt, före dess avskaffande, kom av de straffrättsliga ändringarna snarare än de föräldrarättsliga.

Det är svårt att analysera utvecklingen av den rättsliga regleringen av husaga, då den inte utvecklades under 1900-talet. Det var en aganderätt som, i avsaknad av ett bättre ord, självdog under den perioden. Den följde dock det större mönstret vad gäller utvecklingen av regleringen av aga, nämligen att samtliga aganderätter successivt bortföll.

³³² Bergenlöv, 2009, s. 142.

5.1.2 ... av gränsen mellan aga och lagstridig misshandel

Det skedde ingen successiv utveckling av den straffrättsliga regleringen av gränsen mellan misshandel och aga under perioden. Relevant praxis saknas och straffrihetsstadgandet i 14 kap. 16 § SL bar samma lydelse från 1865 till 1957. Det var alltså ett straffrättsligt status quo i 57 år, från 1900-1957. Överskriden aganderätt var inte straffbar som lagstridig misshandel om den höll sig inom ramen för ringa misshandel och straffriheten för aganderätt kan i praktiken sägas ha medfört att det inte var straffbart att bruka en lägre grad av våld mot barn om man innehade en laga rätt att aga. En intressant konsekvens av allt mer inskränkta aganderätter, men en konstant straffrättslig reglering, var att det utvecklades en diskrepans mellan det som kan kallas olaglig aga – aga som överskridit det som tilläts i den relevanta aganderätten – och det som var straffbar misshandel. Exempelvis var aga som orsakade skada hos en elev inte tillåten enligt 29 § 4 p. i 1921 års folkskolestadga efter 1936 års ändringar. Om utövad aga då orsakade skada var den olaglig, men inte nödvändigtvis brottslig. Den kunde således inte sanktioneras med straff, men väl med skadestånd. Desto mer aganderätterna inskränktes desto större blev skillnaden mellan det våld som var olagligt och det våld som var brottsligt. År 1957 likställdes all skada som uppkom vid utövandet av aga straffrättsligt med misshandel. Lagstiftaren rekommenderade dock i första hand andra än straffrättsliga sanktioner för barnmisshandel till följd av överskriden aganderätt.

5.1.3 ... av lagstiftarens inställning till bruket av kroppsaga

I början av 1900-talet var lagstiftarens inställning till bruket av aga som uppfostringsmedel tämligen okritisk. Förekomsten av och lämpligheten i bruket av aga som uppfostringsmedel var en självklarhet. Vem som helst ansågs dock inte berättigad att använda uppfostrande våld, den rätten hängde samman med en viss ställning i förhållande till barnet i fråga. Det krävdes för straffrihet att det fanns en laglig rätt att aga. En sådan förutsattes tillkomma föräldrar och andra till vilka föräldrars aganderätt härleddes. Även andra personer i uppfostrarställning gavs uttryckligen laglig rätt att bruka aga. Inställningen till bruket av aga visas tydligt i förarbetena till 1902 års barnavårdslagstiftning. Det rådde inget större tvivel om lämpligheten av kroppsaga som uppfostringsmetod. Aga antogs ha en bättrande effekt om den utfördes korrekt. Med rätt eftertryck bröt den en trotsig vilja. Det påpekades dock att aga kunde ha en motsatt effekt om den inte utfördes korrekt. För ett korrekt utförande skulle den anpassas till den enskilda individen. Den oro som uttrycktes vad gällde utförande var att agan inte skulle utföras med tillräckligt eftertryck. Det fanns dock även en medvetenhet om att utövningen av aga kunde gå till övervåld.

Barnets ålder uppfattades vara avgörande för huruvida aga var lämpligt eller inte. Detsamma gällde till viss del barnets kön. Åldersgränsen för

förordnande av aga var 15 år och kom av straffbarhetsåldern. Då det föreslogs att även pojkar kunde vara av sådant sinne att de var mottagliga för uppfostrande aga beslöts att ett sådant ställningstagande skulle fattas i samband med utredningen om införande av affliktiva straff. För flickor över 15 år avfärdades det som en självklart otjänlig åtgärd. Barn över 15 år ansågs alltså inte som huvudregel mottagliga för kroppsaga, då de var för gamla. Barn i mellersta och övre tonåren skulle principiellt sett inte agas. Samma inställning kom till uttryck i 1878 års läroverksstadga och senare i 1918 års folkskolestadgor. Under 1900-talets första 20 år uppvisade lagstiftaren alltså en accepterande och knappast problematiserande inställning till bruket av kroppsaga. De två tendenser som bör noteras är dels att barnets ålder var avgörande för huruvida aga ansågs lämpligt eller inte och dels att det ansågs mindre lämpligt att aga flickor än pojkar.

År 1920 avskaffades husagan. Jag anser dock inte att detta ska ses som ett uttryck för en förändrad inställning till bruket av kroppsaga mot barn. Anledningen till detta är att aga överhuvudtaget inte diskuterades i den debatt som föranledde husagans avskaffande. Att bruket av aga var en rätt som lagstiftaren med självklarhet ansåg tillkomma föräldrar och andra i vårdnadshavares ställning framkommer i förarbetena till den samtida LBiÄ. Det framkommer vidare att lagstiftaren satte särskild vikt vid föräldrars aganderätt, den beskrivs som självklar och viktigare än andra lagstadgade aganderätter. Att föräldrars uppfostran knöts till begreppet *tukt* tyder även på att bestraffningsmetoder som aga uppfattades vara en central del i de uppfostringsmedel föräldrar hade till sitt förfogande. Under 1920-talet uppvisade lagstiftaren dock en tendens att närmare vilja kontrollera bruket av aga i offentlig verksamhet. Både regleringen av aga enligt 1921 års folkskolestadga och förordnande av den enligt 1924 års barnavårdsdrag var utförligare. I förarbetena till den senare framkom kritik mot bruket av aga från bl.a. läkare i remissinstanser. Kritiken hörsammades och förordnande av aga för flickor fick en övre åldersgräns. I utredningen övervägdes t.o.m. att helt utesluta flickor från denna åtgärd. Avseende fästs återigen på både på ålder och kön. Det förefaller vara så att inställningen till bruket av aga började förändras under 1920-talet. För aga av omhändertagna barn infördes begrepp från LBiÄ i 1924 års barnavårdsdrag. Denna aganderätt uppfattades alltså vara närliggande föräldrarätten. Begreppet tukt mötte dock skarp kritik i enstaka remissinstanser då det ansågs föra tankarna enbart till bestraffning. Redan år 1928 förbjöds aga i allmänna läroverk. Det förefaller vara en aning inkonsekvent med den annars tämligen tillåtande attityd till bruket av aga som rådde vid denna tidpunkt. Möjliga orsaker till detta tidiga avskaffande diskuteras nedan under avsnitt 5.2.1.

Under 1930-talet skedde en tydlig förändring av lagstiftarens inställning till bruket av aga. Missbruk av aganderätter uppmärksammades som ett problem, särskilt inom barnavården. En utredning av bruket av aga i skyddshemmen föranleddes av missförhållanden som avslöjats i dagspressen. I SOU 1935:64 avfärdades idén om ett förbud mot aga med hänvisning till dess fortvarande i folkskolorna. Det framfördes dock att en striktare reglering krävdes för att förebygga missbruk. Stor vikt lades vid att

garantera att aga inte orsakade skada eller utfördes på fel sätt. Aga påpekades nu utgöra en absolut sista åtgärd i förhållande till andra tillrättavisningsmedel. Vidare påpekades vikten av ett respektfullt och tillgivet förhållande i uppfostran, med positiv uppfostran i fokus. Skolagan i folkskolan inskränktes på liknande sätt genom ändringar i 1921 års folkskolestadga. Lagstiftaren verkar gå mot en allt mer kritisk syn på bruket av aga mellan 1928 och 1937. Agan problematiserades och kopplades till missbruk, vilket motverkades genom en striktare reglering. En allt mer nyanserad inställning till bruket av aga framträdde och liknade de rådande förändringar i synen på barnuppfostran som beskrivs under avsnitt 2.3.

Under 1940-talet fortsatte denna utveckling och till inskränkningar fogades avskaffanden. När barnavårdsnämnderna skulle beredas möjlighet att ingripa mot fysisk misshandel ansågs deras möjlighet att förordna om aga inkonsekvent med det föreslagna skyddsobjektet. Flera remissinstanser uttryckte nu kritik mot bruket av aga. Socialstyrelsen konstaterade att agan ansågs utgöra en uppfostringsåtgärd enligt 1924 års barnavårdslag och att modern uppfostringskonst framställt mycket lämpligare uppfostringsmedel. Vidare avfärdade Socialstyrelsen aga som ett direkt olämpligt medel för en offentlig myndighet. Tillsammans med Medicinalnämnden förordades andra uppfostringsmedel, med hänvisning till modern forskning. Barnavårdsnämnderna anförde detsamma och att de nu ansåg det omöjligt att verkställa förordnad aga på korrekt sätt. En allt snävare definition av vad som var korrekt utförd aga hade uppkommit. Med dessa argument fann departementschefen det självklart att det knappast fanns något som talade för att möjligheten att förordna om aga skulle kvarstå. Vad gällde omhändertagna barn var dock tankarna fortfarande andra. Här ansågs det att barnavårdsnämnden, eller annan som den uppdragit, trätt i föräldrarnas ställe, varför samma skäl inte kunde anföras emot denna aganderätt. Vetenskapliga argument, kombinerat med praktiska hänsynstaganden, hade alltså gjort förordnande av aga obsolet i lagstiftarens ögon. Vad gällde barn som stod under de offentligas vårdnad ansågs dock den övertagna föräldrarätten tala för en kvarstående aganderätt. Denna aganderätt låg alltså föräldrarätten för nära för att avskaffa. Det faktiska bruket av aga avskaffades dock i barnavården genom att det sänktes i den nya stadgan för skyddshemmen och förbjöds i Socialstyrelsens föreskrifter barnhemmen. Aganderätten kvarstod i 1924 års barnavårdslag, de närmare regleringarna av tillrättavisningsmedel i barnavården tillät inte bruket av den. I 1940-talets utredningar av skolagan framkommer en gemensam åsikt – principiellt skulle skolagan avskaffas. Skolkommisionens första utredning avfärdade bruket av aga. Det av hårt motstånd motiverade förslaget till kvarvarad aganderätt i SOU 1950:3 mötte sådant motstånd bland remissinstanserna att lagstiftaren inte vidtog någon åtgärd. Lämpligheten av bruket av aga var starkt ifrågasatt och lagstiftaren uppvisade klara tendenser på att dela denna inställning.

När införandet av FB utreddes kunde departementschefen konstatera att bruket av aga var en fråga som det inte längre råde någon enighet kring,

särskilt med tanke på de inskränkningar som gjorts i flera aganderätter. Flera remissinstanser yttrade kritik mot bruket av aga, med hänvisning till moderna uppfostringsmetoder och missbruksrisk, och departementschefen tog personligen avstånd från det. Allmän opinion ansågs dock tala emot ingripande förändringar. Lagrådet konstaterade att ett förbud under inga omständigheter överensstämde med det allmänna rättsmedvetandet. Av denna anledning ansågs ett förbud vara olämpligt, särskilt då det skulle kriminalisera föräldrar, och en mindre ingripande ändring föreslogs. I riksdagen kom dessa sistnämnda argument att ifrågasättas kraftigt av vissa ledamöter, handling förordades. Misshandel av barn skulle inte vara straffri sades det. Stor oenighet rådde nu om bruket av aga. Det förefaller vara så att det enda som stod i vägen för ett förbud var den starka allmänna opinionen för bruket av kroppsaga. Det hade ännu inte presenterats argument som övervägde det ingrepp som ett förbud skulle innebära.

Under 1950-talet befästes lagstiftarens progressiva syn på bruket av aga. Som ovan nämnts avskaffades straffriheten för utövad aganderätt. Den ansågs föräldrad och inte i linje med den uppfattning om kroppsagans lämplighet som uppfostringsmedel som nu kom till uttryck på andra rättsområden. Det påpekades dock tydligt att ändringen erbjöd en åtalsmöjlighet. Lagstiftaren hade inte för avsikt att göra brottslingar av alla föräldrar som överskred sin aganderätt, endast de som systematiskt misshandlade sina barn. Lagstiftaren likställde nu våld mot barn med våld mot vuxna i straffrättsligt hänseende. Lämpligheten av aga var i och med detta starkt ifrågasatt. Den enda aganderätten som återstod efter denna ändring var den starkast förankrade, föräldrarätten. En ovilja att kriminalisera samtliga föräldrar som brukar aga uppvisades fortfarande.

I början av 1960-talet uppmärksammades nya medicinska rön som kopplade samman med aga och barnmisshandel. Det blev ett hett debatterat ämne i riksdagen och inställningen till bruket av aga var där övervägande negativ. Psykologisk och medicinsk forskning som ifrågasatte lämpligheten av kroppsaga och kopplade den till barnmisshandel satte agendan. I en proposition föranledd av problemen med barnmisshandel förkastade flertalet remissinstanser aga som uppfostringsmetod, med hänvisning till medicinsk och psykologisk forskning, och flera uttryckte stöd för ett förbud av aga. Dessa åsikter delades av departementschefen men återigen ansågs föräldrars rättssäkerhet utgöra ett hinder. Riksdagen tog till viss del saken i egna händer genom en omformulering av propositionens förslag och aganderätten avskaffades. Aga uppfattades nu som mycket problematisk och lagstiftaren vart tydligt negativt inställd till den.

1979 ansågs det nödvändigt att till slut införa ett uttryckligt förbud mot kroppslig bestraffning av barn. Det anfördes nu att ovillkorlig lydnad inte längre förväntades av barn och demokratisering förutsatte självständigt tänkande. All form av kroppslig tillrättavisning av barn kopplades nu till våld och ett demokratiskt samhälle kunde inte tillåta våld i några relationer. Det var lagstiftarens uttryckliga mening att med förbudet förändra allmänhetens attityd. Förbudets sades i första hand vara informativt. Det

framfördes att detta var det slutliga steget i rättsutvecklingen från bruket av aga som uppfostringsmedel.

5.2 En del i civiliseringsprocessen?

5.2.1 Orsaker till rättsutvecklingen

Lagstiftarens inställning till bruket av aga blev som sagt kontinuerligt mer negativ under 1900-talet. Bruket av aga inskränktes successivt och antalet personer som innehade aganderätt minskades som en följd. Frågan som nu bör besvaras är vilka orsakerna var till rättsutvecklingen som nu beskrivits.

Till en början ska redogöras för orsakerna till den ovan konstaterade skillnaden i regleringen av aga i offentlig verksamhet och den utövade av enskilda. Detta förhållande kan förklaras genom det enkla faktum att det ena reglerade offentlig verksamhet och den andra reglerade enskildas handlingar. En strikt reglering av föräldrars tillrättavisningsmedel heller varit praktiskt möjlig. Samma begränsningar gällde inte för offentlig verksamhet. Därför syns en tidigare utveckling mot avskaffande, men även en striktare och tydligare reglering. Statsmakten kunde ta kontroll över det våld som utövades inom den offentliga verksamheten. Det visade sig dock att det var svårt att genomföra sådana förändringar även där det fanns ett starkt motstånd inom den offentliga verksamheten.

Nedan följer en redogörelse för orsakerna till avskaffandet av de olika aganderätterna. Därefter skall utredas ifall dessa orsaker kan ses som en del av civiliseringsprocessen. År 1920 var husagan den aganderätt som först avskaffades i sin helhet. Avskaffandet förefaller dock inte ha särskilt mycket att göra med en förändrad inställning till bruket av aga. Ett tecken därtill är den nästan totala avsaknaden av aga som föremål för diskussion runt avskaffandet. Tas även i åtanke den självklarhet med vilken föräldrars aganderätt hanterades vid det samtida stiftandet av LBiÄ blir saken tydligare. Husbondens aganderätt var, om än nära förknippad med föräldrars aganderätt, en del av den husbonderätt som under 1900-talet snabbt blivit föråldrad. Jag anser att den primära orsaken till husagans avskaffande framstår vara att uppfattningen om förhållandet mellan arbetsgivare och dennes minderåriga anställda hade förändrats. Förhållandet dem emellan var inte längre den faderliga husbondens relation till sitt tjänstefolk, utan ett renodlat anställningsförhållande utan någon uppfostransansvar. Det uppfostrande våldet i sig var inte föråldrat, snarare hade samhällsutvecklingen berövat arbetsgivaren den ställning i förhållande till sina minderåriga anställda som medförde aganderätt.

Orsakerna till utvecklingen av lärares aganderätt framstår även de som säregna. Skolagan av äldre barn inskränktes nämligen tidigt, före några psykologiska eller medicinska belägg för kroppsagans negativa effekter framkommit. Det anförda materialet i denna del är endast den rättsliga reglering varför det är vanskligt att uttala sig med allt för stor självsäkerhet.

Den tidiga inskränkningen av skolaga av äldre elever förefaller dock vara principiellt motiverat. Som konstaterats ansågs aga av äldre barn redan tidigt inte vara lämplig. Att en åldersgräns redan vid sekelskiftet införts för elever vid läroverk skulle kunna förklaras med deras klasstillhörighet. De kom från borgerligheten, i vilken moderna uppfostringsmetoder först vann genomslag. Om då denna inflytelserika samhällsklass principiellt motsatte sig bruket av aga på sina äldre barn torde genomförandet av en sådan åldersgräns inte mött särskilt mycket motstånd. Det totala agandeförbudet i de allmänna läroverken, som infördes 1928, kan möjligen antas ha ett samband med utvecklingen från aga som uppfostringsmedel i borgerligheten och flickors tillträde till de allmänna läroverken. Aga hade ju inte förekommit på de särskilda läroverken för flickor. Vidare påverkade, som Ekenstam anfört, borgerlighetens ideal uppfostringsideologin under 1900-talet första hälften. Det var barn från de övre samhällsklasserna som gick i allmänna läroverk och förbudet mot aga skulle kunna kopplas till detta.

Under 1940-talet kom skolagan i folkskolan att kritiseras på både pedagogisk och demokratisk grund. I riksdagen uppmärksammades klasskillnader och Skolkommissionen företrädde en modernare inställning till aga som pedagogisk medel. Anledningen till att det inte skedde någon utveckling under slutet av 1940-talet och början av 1950-talet förefaller ha varit den stiltje som uppstod mellan en folkskollärarkår som inte kunde acceptera ett agaförbud och en statsmakt som inte kunde gå med på ändringar på folkskollärarnas linje. Jag är benägen att hålla med Qvarsebos förklaring för skolagens slutliga avskaffande. Det var avskaffandet av straffriheten som satte spiken i kistan för någon skolpolitisk diskussion. Det var efter denna lagändring ohållbart för lärarkåren att försvara aga som en godtagbar pedagogisk metod. Utan motstånd kunde ett agaförbud införas även i folkskolan.

Regleringen av bruket av aga inom barnvården förefaller ha följt utvecklingen i den pedagogiska och psykologiska forskningen tämligen väl. Vid 1900-talets början var det den metod som förväntades att på ett effektivt och icke ingripande sätt bättra missanpassade barn - förutsatt ett korrekt utförande. Redan år 1924 uppvisade remissinstanser – särskilt läkare - viss skepsis mot agans ändamålsenlighet. En något utförligare och till viss del inskränkande reglering infördes som en konsekvens. Under 1930-talet var det ett antal kritiska artiklar i dagspressen som orsakade en utredning av tillrättavisningsmetoderna i skyddshemmen. Det framgår att orsaken till skärpning av regleringen var att aganderätten missbrukats och att sådant missbruk ville motverkas. År 1942 ansågs barnvårdsnämndens möjlighet att förordna om aga var föråldrad, detta motiverades genom att den avfärdats som uppfostringsmetod och en allt mer restriktiv syn på agans lämplighet gjort att barnvårdsnämnderna fann det svårt att tillämpa lagstiftningen i praktiken. Att aganderätten av omhändertagna barn kvarstod berodde på att föräldrars aganderätt fortfarande var allmänt accepterad och att dessa aganderätter ansågs ligga varandra nära.

Aga kom dock att avskaffas i skyddshemmen. Lagstiftningsprocessen var här administrativ, men det går i linje med den väldigt restriktiva inställning som vuxit fram. Socialstyrelsen avfärdade förordnande av aga som direkt olämpligt 1942 och förbjöd den genom förskrifter 1948. Agan i barnhemmen avskaffades på myndighetsnivå. Socialstyrelsen argumenterade för moderna uppfostringsmetoder baserade på barnpsykologisk litteratur och anförde att bruket av kroppsaga tydde på okunnighet i barnuppfostran. Att detta relativt tidiga avskaffande av bruket av aga inom den offentliga barnvården var möjligt kan troligtvis förklaras med att den allmänna opinion som hindrade ingripanden i enskilda förhållanden inte utgjorde ett hinder här. Vilka uppfostringsmetoder som skulle användas låg i händerna på en statsmakt som visat sig lyhörd för vetenskapliga argument. De tidigaste avskaffandena skedde där det inte fanns någon opposition. Det framkom dock att avskaffandet av aga i skyddshemmen inte mottogs väl av alla inom barnvården – se t.ex. skyddshemsinspektörens reaktion.

Att det förhållande som föreskrevs mellan uppfostrare och barn inom den offentliga verksamheten förändrades, från ett lydheidsförhållande till ett förhållande präglat av respekt och förtroende, kan även det knytas till lagstiftarens inställsamhet till de moderna uppfostringsmetoderna. Som Ekenstam påpekar kom positiva uppfostringsmetoder att vinna företräde före auktoritära. Att uppmuntra och förstärka önskvärda beteenden istället för att straffa icke önskvärda rekommenderades. Det förefaller sig således naturligt att förhållandet förändrades i denna riktning. Det torde dock inte den enda orsaken. Demokratisering och ett mer jämställt samhälle var troligen också faktorer i denna utveckling. Förändringen stämmer dock väl överens med den allt mer vetenskapliga synen på barnuppfostran.

Att den längst kvarlevande aganderätten var den som tillkom föräldrar förefaller sig naturligt. Den uppfattades vara den viktigaste och mest betydelsefulla av aganderätterna. Den var av tradition starkt förankrad i det allmänna rättsmedvetandet. Ingrepp i förhållandet mellan barn och föräldrar förväntades av lagstiftaren möta allmänt motstånd och det antogs att ingripande åtgärder inte skulle lända till efterrettelse. Det finns under perioden en stark allmän opinion för rätten att bruka kroppsaga och det påpekas flera gånger i lagstiftningsprocessen att långtgående åtgärder inte borde vidtas mot allmän opinion och rättsmedvetande. Först efter besvärande resultat från psykologisk och särskilt medicinsk forskning, kombinerat med en växande opinion mot bruket av kroppsaga, var lagstiftaren benägen att vidta ingripande åtgärder. År 1950 motiverades den första inskränkningen av föräldrarätten med att inställningen till bruket av aga förändrats och inskränkts på flera rättsområden. Det var en rättslig förändring som åsyftades. År 1966 sades ett antal fall av barnmisshandel vara den utlösande faktorn för avskaffandet av föräldrars aganderätt, men bakom det låg 30 år av modern forskning och påföljande rättsliga inskränkningar av andra aganderätter. År 1979 sammanfattades alla de skäl som ansågs tala för ett agaförbud. Det talades om ett förändrat förhållande mellan föräldrar och barn, som på grund av demokratisering och

jämställdhet inte längre präglades av lydnad utan respekt och självständighet. Det talades om viljan att förbygga våld i samhället och att den då kvarlevande acceptansen av kroppslig bestraffning av barn ledde till fortsatt barnmisshandel. Det skall noteras att så sent som 1979 ansågs den främsta anledning för ett förbud vara vikten av påverka allmänna attityder och visa att våld inte hade en plats i relationen mellan barn och uppfostrare.

5.2.2 En civiliseringsprocess?

Bergenlöv konstaterar i en passage att den förändring från godkänt till förbjudet våld mot barn, som hon studerat från reformationen till nutid, skulle kunna inordnas i den civiliseringsprocess som beskrivits av Norbert Elias och vars teori vidareutvecklats av Jarrick och Söderberg.³³³ En del i uppsatsens syfte är att utreda huruvida den beskrivna rättsutvecklingen kan förklaras vara ett uttryck för civiliseringsprocessen enligt Jarricks och Söderbergs vidareutveckling av Elias' civiliseringsteori. Den av Jarrick och Söderberg beskrivna civiliseringen förklaras som ett ökat ömsesidigt hänsynstagande mellan människor. Den utgör en historisk process som innebär en ökad förmåga till empati mellan människor, som tar sig i uttryck i respekt för människoliv, omsorg för svaga grupper, rätt till likvärdig behandling och personlig autonomi och tolerans. Denna process är, som Lindström anfört en civilisering underifrån, till skillnad från Elias' civiliseringsprocess som skedde uppifrån och ned.³³⁴ För att den av Jarrick och Söderberg beskrivna civiliseringsprocessen skulle kunna förklara den nu förevarande rättsutveckling skulle utvecklingen behöva vara en konsekvens - i alla fall indirekt - av ett allmänt ökat hänsynstagande som föranlett kraftigare reaktioner mot våld och brutalitet mot barn, vilka i sin tur lett till lagstiftning. Civiliseringsprocessen börjar enligt Jarrick och Söderberg hos folket.

Det kan konstateras att rättsutvecklingen präglas av en kraftigare reaktion mot det interpersonella våldet mot barn under hela perioden. År 1900-1920 sker det inskränkningar av bruket av aga utan några vetenskapliga belägg eller argument. Det förefaller vara ett principiellt ställningstagande mot bruket av våld mot äldre barn som är grunden för de tidiga inskränkningarna i skolagan. Fr.o.m. 1920-talet gör kritik sig hörd mot bruket av aga som uppfostringsmedel. I lagstiftningsprocessen framförs kritiken först från läkare och andra sakkunniga. Under 1930-talet föranledde missbruk av aganderätter en utredning och begränsning av bruket av aga inom barnvården. Från och med 1940-talet är det framförallt medicinska, barnpsykologiska och pedagogiska argument som framförs till stöd för inskränkandet av bruket av aga. Argument som härrör till demokrati och moraliska ställningstaganden förekommer också, men jag anser att det är de vetenskapliga argumenten som i övervägande del har präglat lagstiftarens inställning till bruket av aga. Det framkommer i ett flertal

³³³ Bergenlöv, 2009, s. 157.

³³⁴ Lindström, Dag, 'Civiliseringsprocessen - en konstruktion?', Historisk tidskrift (Stockholm), 2004(124):2, s. [261]-272, 2004, s. 270.

lagstiftningsprocesser att allmän opinion och det allmänna rättsmedvetandet uppfattades tala emot både avskaffande och förbud av aganderätter. Ett förbud förklaras oförenligt med allmänt rättsmedvetande år 1950. Kriminalisering av alla former av aga förklarades oförenligt med allmänt rättsmedvetande år 1966. Efter 1950 är det den allmänna opinionen och det allmänna rättsmedvetandet lagstiftaren söker förändra. Vid avskaffandet av straffriheten för aga 1957 anfördes bl.a. strävan att ersätta aga med andra uppfostringsmedel och den förändrade föräldrarättsliga regleringen som motiv. Såväl år 1966 som 1979 var det lagstiftarens vilja att förändra allmänheten inställning till bruket av aga. Det framstår mycket svårt att förklara rättsutvecklingen i sin helhet som en konsekvens av allmänhetens ökade reaktion mot det interpersonella våldet mot barn. Möjligen kan de tidiga inskränkningarna av skolagan uppfattas vara en del i en civiliseringsprocess, men från och med 1930-talet är det lagstiftaren som är drivande i rättsutvecklingen.

Jag är inte av uppfattningen att Sveriges befolkning var av åsikten att det var rätt att slå barn ända fram till år 1979. En negativ inställning till bruket av aga spred sig även bland allmänheten. Aga upprörde redan i början av 1900-talet, som Ellen Keys bok påvisar. Missförhållanden inom barnavården upprörde på 1930-talet. Skolagan upprörde under 1940-talet. Aga och barnmisshandel upprörde under 1950- och 1960-talet. Trots att det uttryckts åsikter mot bruket av aga även bland allmänheten står det klart utifrån denna framställning att det är lagstiftningen som drivit det allmänna rättsmedvetandet framåt och inte tvärtom. I samtliga förarbeten har de ändringar som föreslagits uppfattats till viss del gå emot det allmänna rättsmedvetandet. Lagstiftaren har konsekvent försökt påverka det allmänna rättsmedvetandet genom lagstiftning.

Med hänsyn till detta kan jag inte sluta mig till något annat än att civiliseringsprocessen enligt Jarrick och Söderbergs teori är en otillfredsställande förklaringsmodell för förändringen i lagstiftarens syn på bruket av aga och den rättsliga regleringen av densamma. Lagstiftarens inställning till bruket av kroppssaga får sägas ha varit skild från den allmänna opinionen och rättsutveckling har skett i strid med det som lagstiftaren uppfattat vara det allmänna rättsmedvetandet. Den utveckling som beskrivits i denna framställning kan inte i sin helhet förklaras med denna teori. Möjligen kan de tidiga inskränkningarna av bl.a. skolagan hänföras till en civiliseringsprocess. Jag har dock inte tillräckligt med material för att annat än hypotisera om detta. Det ligger i sådana fall närmare tills hands att placera in denna rättsutveckling som en faktor i en process mot ett ökat hänsynstagande mellan människor. Ett sådant resonemang faller dock utanför syftet med denna framställning och jag lämnar det därhän.

5.2.3 Kort om en alternativ förklaringsmodell

Finns det då någon annan förklaring nära till hands? Bergenlöv anser utvecklingen vara en konsekvens av den av Trägårdh beskrivna typiskt svenska ideologin. Hon menar att en den typiskt svenska ideologin präglas

av individuell autonomi, självständighet från andra och samverkan med en stark statsmakt. Detta förhållande mellan individ och stat menar Bergenlöv vara unikt för Sverige och möjliggjorde utvecklingen. Hon anser att agitatorer som Ellen Key, folkhemmets socialingenjörer och medicinska rön om barnmisshandel hjälpte utvecklingen, men att agaförbudet kan ses som ett uttryck för en lång historiskt utveckling präglad av denna svenska relation mellan stat och individ.³³⁵

Johanna Sköld har i en recension riktat kritik mot Bergenlövs förklaring av utvecklingen mot agaförbud. Hon påpekar att Bergenlöv saknar en komparativ studie som visar att Sverige var unikt och att mycket tankegods om barnuppfostran och aga är internationellt. Vidare påpekar hon även att lagstiftaren sökte förändra attityder till barnaga och att agaförbudet inte tillkom efter det att det allmänna rättsmedvetandet förändrats. Av denna anledning anser Sköld att man bör skilja på allmänhetens syn på barn och en svensk ideologi som gjort det lättare att genomföra ingripande lagändringar. Sköld anser istället att den nära relation som rådde mellan experter, vetenskapsmän och staten under 1900-talets folkhemsbygge kan förklara agaförbudets utveckling bättre.³³⁶ Jag är benägen att hålla med henne om denna förklaring, då mitt material tyder på att lagstiftaren till stor del följt den vetenskapliga utvecklingen och försökt genomdriva dessa förändringar i lagstiftning. Orsakerna till utvecklingen från påbud till förbud skulle alltså kunna förklaras genom en statsmakt som hade tillit till vetenskap och omsatte den i lagstiftning i syfte att aktiv styra samhällsutvecklingen.

5.3 Slutsatser

Utvecklingen av den rättsliga reglering från år 1900 till 1979 var från kroppsaga av barn som en laglig och påbjuden uppfostringsmetod till olaglig och förbjuden. Genom hela perioden märks en utförligare reglering av det våld som inom ramen för laglig aga fick utövas, till vilken grad och mot vilka – särskilt inom den offentliga verksamheten. Det skedde en kontinuerlig inskränkning av bruket av aga och ett påföljande bortfall av samtliga aganderätter. Under denna utveckling flyttade detaljregleringen ofta uppåt i rättskällehierarkin. Den centraliserades successivt från lokala reglementen till nationella stadgor och även till lag. Regleringen av förhållandet mellan lärare och elever samt befattningshavare och omhändertagna barn gick från lydnessdominerat till ett förhållande som skulle bygga på förtroende och respekt. Straffrättsligt var regleringen tämligen konstant. Från att utövande av laglig aganderätt endast kunde lagföras om det uppgick till misshandel av normalgraden blev allt våld mot barn straffbart som misshandel, oavsett hur ringa. Vad gäller regleringen av föräldrars aganderätt var den vidare än regleringen av resterande

³³⁵ Bergenlöv, 2009, s. 158 ff.

³³⁶ Sköld, Johanna, 'Eva Bergenlöv, Drabbade barn, anm. av Johanna Sköld', Historisk tidskrift (Stockholm), 2011(131):1, s. [145]-147, 2011, s.

aganderätter. Ett stort tolkningsutrymme lämnades och utvecklingen mot förbud gick långsammare.

Lagstiftarens inställning till bruket av kroppsaga blev successivt mer negativ och problematiserande. Lagstiftarens uppfattning förefaller ha följt utvecklingen av modern pedagogisk, psykologisk och medicinsk forskning väl. Lagstiftaren företräder under hela perioden en mer negativ inställning till bruket av kroppsaga än den som anses utgöra det allmänna rättsmedvetandet.

Husagan avskaffades som en konsekvens av den allmänna samhällsutvecklingen, inte en förändrad syn på bruket av aga. Skolagens avskaffande i de allmänna läroverken berodde sannolikt på spridningen av modernare uppfostringskonst i borgerligheten och flickors inträde i de allmänna läroverken. Inskränkningar av agan i barnavården var en konsekvens av utvecklingen av en modern och vetenskapligt förankrade uppfostringskonst. Samma utveckling påbörjades inom folkskolan men avslutades som en konsekvens av att aga kom att likställas med misshandel och således definitivt förlorade trovärdigheten som en pedagogisk metod. Avskaffandet av föräldrars aganderätt och det påföljande förbudet var till stor del motiverat av den sammanslagna vetenskapliga konsensusen mot bruket av aga och lagstiftarens vilja att förändra det allmänna rättsmedvetandet i samma riktning.

Min uppfattning är att rättsutvecklingen till stor del har sin orsak i att lagstiftaren aktivt försökt införa en reglering som motsvarade den moderna vetenskapliga barnuppfostran. Det primära hindret var det allmänna rättsmedvetandet och en ovilja att kriminalisera något som av allmänheten inte uppfattades vara kriminellt. Denna framställning visar således att utvecklingen av regleringen av barnaga under 1900-talet inte kan förklaras av en civiliseringsprocess enligt Jarrick och Söderbergs vidareutveckling av Elias' civiliseringsteori. Detta står klart då lagstiftningsprocessen inte under något skede i utvecklingen under 1900-talet varit starkt påverkad eller driven av allmän opinion. Initiativen finns inom statsmakten och lagstiftningens syfte har under större delen av perioden varit att förändra det allmänna rättsmedvetandet.

6 Bilaga 1 – ett urval av relevanta bestämmelser om aganderätt

6.1 Bestämmelser om aga i skolväsendet

6.1.1 Folkskolan

1 kap. 29 § 3 p. 1897 års folkskolestadga

3. Öfver sina lärjungars seder och uppförande bör läraren sorgfälligt vaka såväl under lärotimmar som under fristunder samt hafva den tillsyn öfver deras skolgång, som i 44 § närmare angifves. Vid tillrättavisning och bestraffning af lärjunges förseelse bör han fästa afseende å den felandes ålder och sinnesart samt förfara med lugn besinning och kärleksfullt allvar. Läraren bör ock, så mycket som möjligt är, för barnens uppfostran anlita föräldrarnes medverkan.

31 § 3 p. 1918 års fortsättningsskolestadga

3. Lärjunge, som felar i sina åtaganden, vare i mån av förseelsens beskaffenhet underkastad lärarens bestraffning i enlighet med de närmare bestämmelser, som i detta avseende meddelas i det för skolan gällande reglemente, därvid dock kroppslig aga icke må förekomma.

24 § 1 p. 1 st. 1918 års högre folkskolestadga

1. Brister lärjunge i sina åligganden, vare han i mån av förseelsens beskaffenhet underkastad förmaning, varning eller annan lämplig bestraffning av skolan rektor eller, enligt de närmare bestämmelser som må vara införa i skolans reglemente av vederbörande lärare eller klassföreståndare. Kroppslig bestraffning eller kränkande och sårande behandling må därvid ej förekomma.

29 § 3 p. 1921 års folkskolestadga

3. Över sina lärjungars seder och uppförande bör läraren sorgfälligt vaka såväl under lärotimmar som under fristunder samt hava den tillsyn över deras skolgång, som i 44 § närmare angives. Vid tillrättavisning och bestraffning av lärjunges förseelse bör han fästa avseende å den felandes ålder och sinnesart samt förfara med lugn besinning och kärleksfullt allvar. Läraren bör ock, så mycket som möjligt är, för barnens uppfostran anlita föräldrarnas medverkan.

42 § 3 p. 1921 års folkskolestadga

3. Lärjunge, som felar i sina åligganden, vare i mån av förseelsens beskaffenhet underkastad lärarens bestraffning, vid ringare felaktighet medelst varning eller annat lindrigt tuktomedel samt vid fortsatt eller svårare förseelse medelst lämplig aga i enligt med de närmare bestämmelser, som i detta avseende meddelas i det för skoldistriktet gällande reglemente.

29 § 4 p. 2-4 st. Kungl. Maj:ts kungörelse (1936:305) om vissa ändringar i förnyade stadgan den 26 september 1921 (nr 604) angående folkundervisning i riket.

Vid tillrättavisning och bestraffning av lärjunges förseelse skall läraren fästa avseende å den felandes sinnesart, ålder och kön samt förfara med lugn besinning och kärleksfullt allvar.

Sårande och kränkande behandling må icke förekomma.

Aga må endast utdelas i sådana fall, då rättelse icke kunnat vinnas genom andra åtgärder, eller vid förseelse av svår beskaffenhet. Under inga omständigheter från aga tillgripas i anledning av fel, som måste anses bero på bristande fattningsgåva eller kroppslig svaghet hos barnet, eller utdelas så, att skada därav vållas barnet.

6 kap. 54 § 1958 års folkskolestadga

Lärare skall verka för trivsel i och arbetsglädje i skolan, söka vinna elevernas förtroende och respektera dem såsom självständiga människor. Han må ej utsätta elev för kroppslig bestraffning eller kränkande behandling.

6.1.2 De allmänna läroverken

49 § p. 1-3 1878 läroverksstadga

1. Vid hvarje af lärjunge begången mindre förseelse söke lärare först att genom tilltal och varning rätta den felande.

2. Vid fortsatt felaktighet må nedflyttning under medlärjungar, utvisning från lärorummet eller annan af rektor godkänd, dermed jemförlig art af bestraffning användas. Sådan bestraffning eger hvarje lärare att omedelbart ålägga och verkställa, men bör om åtgärden lemna vederbörande klassföreståndare underrättelse.

3. Har lärjunge gjort sig skyldig till någon svårare förseelse eller genom fortfarande okynne och sjelfsvåld visat ofvan nämna straff vara utan åsyftad verkan, skall förhållandet anmälas hos rektor, hvilken efter att bestämma en till framkallade af den felandes ånger och blygsel lämplig näpst. Tillhör de felande någon af läroverkets fem nedre klasser, må rektor derjämte, om han med afseende på övriga omständigheter pröfvar sådant lämpligt, kunna förklara honom för viss tid, som rektorn bestämmer, vara

underkastad kroppslig aga, hvilken i hændelse af ny forseelse honom tilldelas.

1 kap. 53 § 2 p. 2 st. 1928 års läroverksstadga

Kroppslig bestraffning må under inga förhållanden förekomma, ej heller kränkande eller sårande behandling.

6.2 Bestämmelser om aga i barnavården

7 § 1-2 p. 1902 års lag om vanartiga och sedligt försummade barn

1. Finner barnavårdsnämnd anmaldt barn vara i sedligt afseende försummadt, skall nämnden inför eller genom särskildt utsedt ombud tilldela dem, hvilka det åligger hafva vård om barnet, en allvarlig förmaning att bättre uppfylla sina uppfostringspligter.

2. Visar barnet vanart, skall nämnden, på sätt nu är sagdt, tilldela det en allvarlig varning och, om sådant anses gagneligt, jemväl föreskrifva att barnet inom viss till och i ojäfviga vittnens närvaro tilldelas lämplig aga; skolande nämnden draga försorg derom att agan varder genom dertill af nämnden utsedd lämplig person behörigen verkstald.

15 § 1 & 6 p. 1902 års lag om vanartiga och sedligt försummade barn

1. Skyddshem skall stå under ledning af en styrelse och vara försedt med ett af Konungen godkändt reglemente.

[...]

6. Rätt att disciplinärt bestraffa skyddsling tillkommer skyddshemsstyrelse och föreståndare.

17 § Förslag till normalreglemente för skyddshem för gossar (i Ligapojkskommitténs betänkande nr II)

Skyddsling, som gör sig skyldig till forseelse och ej på annat sätt låter sig rätta, vare, allt efter forseelsens beskaffenhet samt den felandes sinnesart och kroppstillstånd, underkastad lämpliga bestraffningar, såsom

förlust till större eller mindre del af förut vunna företräden,

inskränkning för kortare eller längre tid af de friheter och förmåner, som i allmänhet äro skyddslingarne i hemmet medgifna,

aga, gifven med ris eller rotting af föreståndaren sjelf eller i hans närvaro, samt

afskiljande från kamrater; börande dock fullständigt sådant afskiljande för längre än två dagar åt gången icke få ega rum, med mindre föreståndaren derom rådgjort med verkställande styrelseledamoten och denne dertill samtyckt.

23 § 1 mom. 1924 års barnavårdslag

1. mom. Finner barnavårdsnämnden sådant föreligga, som i 22 § sägs, må nämnden, i den mån omständigheterna kräver därtill föranleda, vidtaga en eller flera av följande åtgärder, nämligen

a) tilldela föräldrarna, antingen inför nämnden eller genom särskilt utsett ombud, en allvarlig förmaning att bättre uppfylla sin plikter mot barnet samt erinra dem om de påföljder, vilka där rättelse ej vinnes, kunna inträda enligt denna lag;

b) giva vanartat barn en allvarlig varning, och där så anses lämpligt, erinra om de påföljder, vilka nyss nämnts;

c) då fråga är om vanartad gosse under femton år eller vanartad flicka under tolv år och övriga i denna paragraf omförmälda åtgärder icke kunna antagas hava åsyftad verkan samt det anses gagneligt med hänsyn till vad om barnet blivit upplyst, föreskriva, att barnet skall genom någon av nämndens ledamöter eller annan av nämnden utsedd lämplig person tilldelas äga, och

d) föreskriva anlitande av lämplig, till stöd för hemuppfostran inrättad anstalt eller ock barnets hållande till av nämnden bestämd, lämplig sysselsättning.

37 § 1-2 mom. 1924 års barnavårdslag

1 mom. Om uppsikt över skyddshemselever, om disciplinära åtgärder för tillrättavisande av sådan elev samt om den rätt till umgänge med elev, som tillkommer elevens föräldrar, gäller vad därom stadgas i det jämlikt 44 § för skyddshemmet utfärdade reglementet.

2 mom. Beträffande omhändertaget barn, som ej är skyddshemselev, tillkommer barnavårdsnämnden eller den, åt vilken nämnden sådant överlåtit, den rätt att hava uppsikt över barnet och att tukta det, vilken eljest tillkommer föräldrarna.

16 § Förslag till reglemente för ... läns landstings skyddshem för gossar, i 1921 års barnavårdsbetänkande.

1. Skyddsling, som åsidosätter eller överträder meddelade föreskrifter eller gör sig skyldig till lättja, olydnad eller osedlighet, må, där han ej på annat sätt låter sig rätta, allt efter förseelsens beskaffenhet samt den felandes sinnesart och kroppstillstånd, därför tillrättavisas medelst

a) förlust till större eller mindre del av förut vunna företräden;

b) inskränkning för kortare eller längre tid av de friheter och förmåner, som i allmänhet äro skyddslingarna i hemmet medgiva;

c) äga, given med ris eller rotting av föreståndaren själv eller i hans närvaro; eller

d) avskiljande från kamrater; börande dock fullständigt sådant avskiljande icke äga rum, för längre tid än högst tio dagar åt gången.

2. Tillrättavisning enligt mom. 1 beslutas av föreståndaren; vilken dock ifråga om tillrättavisning enligt c) och d) bör, där så utan olägenhet kan ske, samråda med vederbörande lärare.

3. Över bestraffningar under c) och d) skall särskild journal föras, vilken skall granskas och påtecknas av verkställande ledamoten.

20 § 1 & 4-6 mom. 1937 års skyddshemsstadga

1 mom. Vissa elev sådant uppförande, att tillrättavisning är av nöden, och har muntlig tillsägelse ej åsyftad verkan, må på sätt nedan närmare angives till elevens rättande vidtagas följande åtgärder:

1) förlust till större eller mindre del av förut jämlikt 19 § vunna företräden;

2) inskränkning för kortare eller längre tid av de friheter och förmåner, som i allmänhet äro eleverna medgiva;

3) isolering; samt

4) lämplig kroppsaga, given av föreståndaren själv eller av annan i hans närvaro.

[...]

4 mom. Kroppsaga får ifrågakomma endast vid om står råhet vittnande förseelser, såsom övervåld mot befattningshavare samt misshandel av kamrater och djur, ävensom vid mera svårartat trots samt må komma till användning allenast då andra uppfostringsåtgärder kunna antagas icke hava åsyftad verkan.

Föreligger skäl att antaga, att vanartsyttringen är förorsakad av själslig defekt, må kroppsaga utdelas allenast om läkare, varom i 27 § 2 mom. Förmåles, förklarar att sådan defekt icke förefinnes.

Gossar över aderton år och flickor över femton år få icke tilldelas kroppsaga.

Tilldelande av kroppsaga beslutas av styrelsen. Styrelsen äger att en gång för alla bestämma de närmare förutsättningar, under vilka kroppsaga må förkomma, samt uppdraga åt sin ordförande eller enligt 11 § förordnad verkställande ledamot att i förekommande fall medgiva kroppsagas utdelande. Sådant medgivande kan lämnas åt skyddshemmets föreståndare antingen för varje särskilt tillfälle eller för viss tid eller tillsvidare.

5 mom. Vid verkställighet av varje tillrättavisning skall tillses, att tillrättavisningen ej medför men för elevens hälsa.

6 mom. Tillrättavisningar beslutas, i den mån icke i 3 och 4 mom. annorlunda föreskrivits, av föreståndaren. Över tillrättavisningar enligt 1 mom. 2), 3) och 4) skall särskild journal föras, i vilken redogörelse skall lämnas för såväl beskaffenheten av tillrättavisningen som skälen för dess användande. Denna journal skall granskas förutom av styrelsen vid varje sammanträde i hemmet, även av styrelsens ordförande eller enligt 11 § förordnad verkställande ledamot vid varje däremellan företaget besök i hemmet samt av skyddshemsinspektören, och skall anteckning om granskningen göras i journalen.

15 § 2 st. Kungl. Maj:ts stadga (1960:595) för barnavårdsanstalter

Barn som är intaget i barnavårdsanstalt må icke utsättas för kroppslig bestraffning eller kränkande behandling.

40 § 2 st. Kungl. Maj:ts stadga (1960:728) för ungdomsvårdsskolorna

Elev må icke utsättas för kroppslig bestraffning och kränkande behandling.

6.3 Föräldrarättsliga bestämmelser

4 § LBiÄ

Föräldrarna have uppsikt över barnet.

Om det för barnets uppfostran är nödvändigt, äge föräldrarna tukta barnet, på sätt som med hänsyn till barnets ålder och övriga omständigheter må anses lämpligt.

6 kap. 3 § FB

Föräldrarna have uppsikt över barnet samt äge för barnets tillrättavisande använda de uppfostringsmedel som med hänsyn till dess ålder och övriga omständigheter må anses lämpliga.

6 kap. 3 § Lag (1966:308) om ändrad lydelse av 6 kap. 3 § och 15 kap. 14 § föräldrabalken

Föräldrarna skola utöva den uppsikt över barnet som är erforderlig med hänsyn till barnets ålder och övriga omständigheter.

6 kap. 3 § Lag (1979:122) om ändring i föräldrabalken

Vårdnadshavare skall utöva den uppsikt över barnet som är erforderlig med hänsyn till barnets ålder och övriga omständigheter.

Barnet får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

6.4 Straffrättsliga bestämmelser

14 kap. 16 § SL

Nu kan så hända, att någon, under utöfning af laga rättighet att aga den, som under hans lydnad står, tillfogar honom skada, och är den så ringa, som i 13 § sägs; därför må han ej till straff fällas.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck:

Riksdagsprotokoll:

Ståndsriksdagen:

Ad. 1847 - 48:1

Tvåkammarriksdagen:

AK prot. 1902:40

AK prot. 1920:40

AK prot. 1920:41

AK prot. 1920:68

AK prot. 1924:51

AK prot. 1942:9

AK prot. 1957:20

AK prot. 1960:11

AK prot. 1966:25

FK prot. 1902:28

FK prot. 1920:35

FK prot. 1920:34

FK prot. 1920:35

FK prot. 1920:57

FK prot. 1924:41

FK prot. 1942:9

FK prot. 1949:19

FK prot. 1957:20

FK prot. 1960:11

FK prot. 1966:25

Enkammarriksdagen:

RD prot. 1978/79:105

Motioner:

AK mot. 1896:123

AK mot. 1920:2

AK mot. 1920:13

AK mot. 1920:15

AK mot. 1920:268 - 271

AK mot. 1924:445 - 451

AK mot. 1924:453

AK mot. 1949:253

AK mot. 1949:256

AK mot. 1949:321

AK mot. 1964:309
AK mot. 1964:696
AK mot. 1966:78
AK mot. 1966:887
AK mot. 1966:888
AK mot. 1966:889

FK mot. 1896:20
FK mot. 1920:173 - 178
FK mot. 1924:289
FK mot. 1949:28
FK mot. 1949:257
FK mot. 1949:318
FK mot. 1949:322
FK mot. 1964:253
FK mot. 1964:577
FK mot. 1966:722
FK mot. 1966:723

Mot. 1978/79:176
Mot. 1978/79:177
Mot. 1978/79:178
Mot. 1978/79:180

Riksdagsskrivelser:

Rskr. 1896:37
Rskr. 1897:91
Rskr. 1920:363
Rskr. 1978/79:190

Utskottsutlåtanden och memorialer:

1LU utl. 1919:31
1LU utl. 1920:27
1LU utl. 1949:34
1LU utl. 1949:34
1LU utl. 1957:33
1LU utl. 1966:32

2LU utl. 1920:40
2LU utl. 1942:7
2LU utl. 1960:5

ABU utl. 1965:26

LU mem. 1847 - 48:2

LU 1978/79:11

SU utl. 1945:8, s. 215.

Propositioner:

- K. Prop. 1902:7 Kongl. Maj:ts nådiga proposition till Riksdagen med förslag till ändrad lydelse af 5 kap. 1, 2, 3, och 6 §§ strafflagen, till lag angående verkställighet af domstols förordnande om tvångsuppfostran samt till lag, innefattande vissa bestämmelser om förfarandet i brottmål rörande minderårige.
- K. Prop. 1902:30 Kongl. Maj:ts nådiga proposition till Riksdagen angående uppfostran åt vanartade och i sedligt afseende försummade barn.
- K. Prop. 1920:15 Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till ny giftermålsbalk, m.m.
- K. Prop. 1924:150 Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om samhällets barnavård m.m.
- K. Prop. 1936:221 Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till angående ändring i vissa delar av lagen den 14 juni 1918 (nr 422) om fattigvården m.m.
- K. Prop. 1942:20 Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag angående ändring i vissa delar av lagen den 6 juni 1924 (nr 361) om samhället barnavård och ungdomsskydd (barnavårdslag)
- K. Prop. 1949:93 Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till föräldrabalk, m.m.
- K. Prop. 1957:170 Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring i strafflagen, m.m.
- K. Prop. 1960:10 Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om samhällets vård av barn och ungdom (barnavårdslag) m.m.
- K. Prop. 1962:10 Kungl. Maj:ts proposition med förslag till brottsbalk.
- K. Prop. 1966:96 Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändrad lydelse av 6 kap. 3 § och 15 kap. 14 § föräldrabalken m.m.

Äldre förarbeten:

Förslag till handels-balk och utsöknings-balk m. m., Stockholm, 1850.

Bihang till Riksdagens protokoll vid lagtima riksdagen i Stockholm år ... 1902. Samling 2. Afd. 2, Komitébetänkanden m. m., Bd 1, Riksdagen, Stockholm, 1902, Komitén för utredning af frågan om åtgärder för beredande af lämplig uppfostran dels åt minderåriga förbrytare dels ock åt vanartade och i sedligt afseende försummade barn, *Betänkande och förslag. 1, Betänkande och förslag angående minderåriga förbrytares behandling*, Stockholm, 1898.

Bihang till Riksdagens protokoll vid lagtima riksdagen i Stockholm år ... 1902. Samling 2. Afd. 2, Komitébetänkanden m. m., Bd 1, Riksdagen, Stockholm, 1902, Komitén för utredning af frågan om åtgärder för beredande af lämplig uppfostran dels åt minderåriga förbrytare dels ock åt vanartade och i sedligt afseende försummade barn, *Betänkande och förslag. 2, Betänkande och förslag angående vanartade och i sedligt afseende försummade barns behandling*, Stockholm, 1900.

Bihang till Riksdagens protokoll vid lagtima riksdagen i Stockholm år ... 1920. Samling 2. Avd. 2. Bd 1, Lagberedningens förslag till giftermålsbalk m. m., Riksdagen, Stockholm, 1920, *Lagberedningens förslag till revision av giftermålsbalken och vissa delar av ärvda balken. IV. Förslag till giftermålsbalk m.m.*, 1918.

Fattigvårdslagstiftningskommittén, *Barnavårdslagstiftningen.*, [Fattigvårdslagstiftningskommittén], [Stockholm], 1921.

Statens offentliga utredningar:

SOU 1935:35 Betänkande och förslag rörande verksamheten vid skyddshemmen m.m. Förra delen: skyddshemmens organisation m.m.

SOU1935:64 Betänkande och förslag rörande verksamheten vid skyddshemmen m.m. Senare delen: Fostringsåtgärder utöver den egentliga skyddshemsvården m.m.

SOU 1937:37 Efterlämnade anteckningar till Förberedande utkast till strafflag

SOU 1946:49 Ärvdabalksakkunnigas förslag till föräldrabalk

SOU 1950:3	Betänkande med förslag angående folkskolans disciplinmedel m.m.
SOU 1953:14	Förslag till brottsbalk
SOU 1950:3	Betänkande med förslag angående folkskolans disciplinmedel m.m.
SOU 1956:61	Ny barnavårdslag – förslag avgivet av barnavårdskommittén – betänkande II
SOU 1978:10	Barnets rätt. 1 Om förbud mot aga: delbetänkande
SOU 1995:60	Kvinnofrid
SOU 2001:18	Barn och misshandel - En rapport om kroppslig bestraffning och annan misshandel i Sverige vid slutet av 1900-talet
SOU 2009:99	Vanvård i social barnavård under 1900-talet
SOU 2011:9	Barnen som samhället svek – åtgärder men anledning av övergrepp och allvarliga försummelser i samhällsvården

Myndighetsföreskrifter:

Råd och anvisningar i socialvårdsfrågor nr. 49, Kungl. Socialstyrelsen, 1948

Litteratur:

- Andersson, Hans, Jarrick, Arne & Söderberg, Johan (red.) *Människovärdet och makten: om civiliseringsprocessen i Stockholm 1600-1850*, Stockholmia, Stockholm, 1994
- Beckman, Nils (red.) *Brottsbalken jämte förklaringar. Bd 1, Brotten mot person och förmögenhetsbrotten m.m.*, Norstedt, Stockholm, 1964
- Bergenlöv, Eva *Drabbade barn: aga och barnmisshandel i Sverige från reformationen till nutid*, Nordic Academic Press, Lund, 2009
- Carlén, Richard *Kommentar öfver Strafflagen*, Norstedt, Stockholm, 1866

- Ekenstam, Claes *Kroppens idéhistoria: disciplinering och karaktärsdanning i Sverige 1700-1950*, Gidlund, Diss. Göteborg: Univ., Hedemora, 1993
- Elias, Norbert, *Civilisationsteori. D. 1, Sedernas historia*, Atlantis, Stockholm, 1989
- Civilisationsteori. D. 2, Från svärdet till plikten: samhällets förvandlingar*, Atlantis, Stockholm, 1991
- Harnesk, Börje *Legofolk: drängar, pigor och bönder i 1700- och 1800-talens Sverige*, Univ., Diss. Umeå : Univ., Umeå, 1990
- Hedenborg, Susanna & Kvarnström, Lars (red.) *Det svenska samhället 1720-2010: böndernas och arbetarnas tid*, 4., rev. och uppdaterade uppl., Studentlitteratur, Lund, 2013
- Heywood, Colin *Barndomshistoria*, Studentlitteratur, Lund, 2005
- Häthén, Christian & Nilsén, Per (utg.) *Svensk historisk lagbok: rättshistoriska källtexter*, Studentlitteratur, Lund, 2004
- Häthén, Christian *Stat och straff: rättshistoriska perspektiv*, Studentlitteratur, Lund, 2004
- Inger, Göran *Svensk rättshistoria*, 5., [utök.] uppl., Liber, Malmö, 2011
- Kumlien, Mats *Uppfostran och straff: studier kring 1902 års lagstiftning om reaktioner mot ungdomsbrott*, Institutet för rättshistorisk forskning, Stockholm, 1997
- Modig, Cecilia, *Aldrig våld: 30 år av svensk lagstiftning mot aga*, Socialdepartementet, Stockholm, 2009
- Morell, Mats & Hedenborg, Susanna (red.) *Sverige - en social och ekonomisk historia*, Studentlitteratur, Lund, 2006
- Pierre, Birgitta *Det misshandlade barnet*, Zinderman, Göteborg, 1966
- Pleijel, Hilding *Husandakt, husaga, husförhör och andra folklivsstudier*, Diakonistyrelsen, Stockholm, 1965

Hustavlans värld: kyrkligt folkliv i äldre tiders Sverige, Verbum, Stockholm, 1970

- Qvarsebo, Jonas *Skolbarnets fostran: enhetsskolan, agan och politiken om barnet 1946-1962*, Institutionen för tema, Tema Barn, Linköpings universitet, Diss. Linköping : Linköpings universitet, 2006, Linköping, 2006
- Sverige *Sveriges rikes lag: gillad och antagen på riksdagen år 1734*, Faks.-utg. till 250-årsdagen av lagens tillkomst efter den första i antikva tryckta upplagan av år 1780, Inst. för rättshistorisk forskning, Stockholm, 1984
- Thyrén, Johan C. W. *Kommentar till strafflagen Kap.14, 2., öfversedda uppl.*, Gleerup, Lund, 1918
- Walin, Gösta (red.) *Kommentar till föräldrabalken och därtill anslutande lagar m.m., 2., omarb. uppl.*, Norstedt, Stockholm, 1971

Artiklar:

- Lindström, Dag, *'Civiliseringsprocessen – en konstruktion?'*, Historisk tidskrift (Stockholm)., 2004(124):2, s. [261]-272, 2004.
- Sköld, Johanna *'Eva Bergenlöv, Drabbade barn, anm. av Johanna Sköld'*, Historisk tidskrift (Stockholm)., 2011(131):1, s. [145]-147, 2011.

Internetkällor:

aga. Nationalencyklopedin, <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/aga/109080>, Nationalencyklopedin, hämtad 2014-05-21. [Hänvisning: aga, NE]

blodvite. Nationalencyklopedin, <http://www.ne.se/kort/blodvite>, Nationalencyklopedin, hämtad 2014-03-19. [hänvisning: blodvite, NE]

folkskola. Nationalencyklopedin, <http://www.ne.se/lang/folkskola>, Nationalencyklopedin, hämtad 2014-04-14. [hänvisning: folkskola, NE]

hustavlan. Nationalencyklopedin, <http://www.ne.se/lang/hustavlan>, Nationalencyklopedin, hämtad 2014-04-28. [hänvisning: hustavlan, NE]

högre folkskola. Nationalencyklopedin, <http://www.ne.se/hogre-folkskola>, Nationalencyklopedin, hämtad 2014-04-14. [hänvisning: högre folkskola, NE]

Ingrid Gärde Widemar. Nationalencyklopedin. <http://www.ne.se/ingrid-garde-widemar/189306>, Nationalencyklopedin, hämtad 2014-04-02 [hänvisning: Ingrid Gärde Widemar, NE]

läroverk. Nationalencyklopedin, <http://www.ne.se/lang/laroverk>, Nationalencyklopedin, hämtad 2014-04-14. [hänvisning: läroverk, NE]

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen:

NJA 1935 s. 170

NJA 1957 s. 537